

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET

ANJOU KIRÁLYAINK ÉS A KÉT ROMÁN VAJDASÁG

IRTA

PATAKI JÓZSEF

Megjelent az Erdélyi Múzeum-Egyesület támogatásával

KOLOZSVAR

1944

NAGY JENŐ KÖNYVNYOMDAJA

Felelős kiadó: Pataki József.

Nagy Jenő könyvnyomdája Kolozsvár, Búza-utca 3. — F. v.: Nagy Jenő

Előszó.

Sokszor és sokat írtak már az itt felvetett kérdésről. Éppen ez magyarázza meg azonban ezen könyv létrejöttét is, mert igaz, hogy sokat írtak e kérdéssel kapcsolatban úgy magyar, mint román részről, de legtöbbször egymás kutatásainak, részleteredményeinek ismerete nélkül. A világháború utáni fiatal román történetírók már nem ismerték a magyar nyelvet s a magyar történetírók közül is aránylag kevesen tudták figyelemmel kísérni a román szakirodalom termékeit. Ezért, valamint a tárgyilagos bírálat hiányában a román történetírók nagy része a magyarokat érintő kérdések tárgyalásánál egyoldalúan foglalt állást.

Úgy érzem, hogy azok a magyar fiatalok, akiknek alkalmuk volt a román nyelvet elsajátítani, az idegen nyelv ismeretében és a forrásművek alapján elsősorban vannak hivatva a kérdéseket minden elfogultságtól menten megvizsgálni és figyelmeztetni a másik oldalt is tévedéseire.

E könyv célja, hogy a részletek feltárása után átfogó képet adjon és érzékeltesse a magyar államnak és a magyarságnak a román nép életére gyakorolt nagy hatását.

Az események tárgyalásának során igyekeztem a fontosabb kérdésekre kitérni. Az első magyar-román kapcsolatok rövid ismertetése után minden törekvésem arra irányult, hogy megvilágítsam László erdélyi vajda szerepét és az 1330. évi hadjárat okait. Külön fejezetben tárgyaltam Nagy Lajosnak a két vajdasággal szemben követett politikáját. Igyekeztem kifejteni az egyházi és társadalmi, valamint a gazdasági természetű kapcsolatok fontosságát is. Befejezésül kitértem a címer és különböző ékszerek eredetének kérdésére, mint olyanokra, amelyek az államok és népek egymáshoz való viszonyának elbírálásánál szintén jelentős fontosságúak.

Hálásan köszönöm az Erdélyi Múzeum Egyesület és az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Elnökségének az anyagi támogatást, amellyel dolgozatom kinyomatásához hozzájárultak.

Kolozsvár, 1944. március hó.

Pataki József.

I.

Erdély a XIV. század elején.

Erdély déli, lakatlan, de pásztorkodásra kiválóan alkalmas hegyes vidékeire a XIII. század elején új nép szivárog be: a románok. A Balkán-félszigetet épen ezidőtájt odahagyó és lassan északra húzódó románság kitűnő életfeltételekre talált a magyarok által meg nem szállott hegyvidékeken.¹ Ennek tulajdonítható, hogy a románok, kik „az egész középkoron át megőrizték hegyipásztor-életmódjukat“,² a XIII. század vége felé mind tömegesebben húzódnak be Erdély védelmet és megélhetést nyújtó havasaiba. Ha végig lapozzuk a magyarországi románság életét híven tükröző okmánygyűjteményt, azt látjuk, hogy a nagyobb arányú telepítés csak a XIII. század utolsó évtizedében kezdődik meg. A vajdák és kenézek vezetése alatt egyre nagyobb számban megjelenő csoportok beözönlését és a völgyekbe való lehúzódását a körülmények tették lehetővé. Magyarországot a tatárjárás alapjaiban rázta meg és népességének nagy részét elpusztította. A vérveszteség legalább bizonyos fókig való pótlására, főleg pedig a lakatlanul maradt területek benépesítésére és megművelésére mintegy magától kínálkozott a tatárjárás zivatarát legkönnyebben átélő románság.³

A XIII. század végén, a központi hatalom meggyengülésével egyidőben megkezdődik a románságnak magánbirtokokon való letelepítése is. Az egyelőre még kiváltsággal, királyi kegyből engedélyezett telepítések száma a XIV. század folyamán hihetetlen mértékben megnövekedik. Az okleveles anyag tanúsítja, hogy a románság nagyobb tömegekben való letelepítése

¹ Documenta. X.

² Gáldi László—Makkai László, A románok története különös tekintettel az erdélyi románokra (A Magyar Történelmi Társulat könyvei. VI.) 42.

³ Documenta. XVI.

a XIV. századra esik és szoros összefüggésben van a patri-
 moniális királyság bomlása után kialakult társadalmi és gaz-
 dasági rendszerrel. A románság életére vonatkozó adatok viz-
 gálata alapján az a felfogás alakult ki, hogy két jól elhatárolt
 települő-csoportot különböztethetünk meg.⁴ Az egyiket a Déli
 Kárpátokon átszüremlő és a Fehér Körösig lassan felhúzódo,
 a másikat pedig a Mármarosba betelepített és onnan déli irányba
 terjeszkedő románság alkotja. Erdély földrajzi adottságait és
 a románok foglalkozását tekintetbe véve mi sem természetesebb,
 minthogy betelepedésük kivétel nélkül mindenütt a hegyek vonu-
 latát követi és gyűrű módjára veszi körül az Erdélyi Medencét.

Az Anjouk alatt megszilárdult belső rend lehetővé tette, a
 magyarság fejlett jogérzéke pedig egyenesen megkívánta, hogy
 minden köz- és magánérdeket érintő ügy írásban nyerjen meg-
 erősítést. Ez a magyarázata annak, hogy XIV. századi okle-
 veleink tekintélyes hányada a betelepülő románság életkörülmé-
 nyeit szabályozza. Okleveleink szép száma nem kis mérték-
 ben terelte a román nép és állam eredetét kutató történetírók
 figyelmét Erdélyre. A jól ismert román történelemszemlélet
 ugyanis nagyon nehéz helyzetbe hozta a román történetírókat.
 Folytonossági elméletük igazolására nem állottak rendelkezésükre
 bizonyítékok s ezért még a mai Románia alapját képező vaj-
 daságok keletkezését illetőleg sem tudtak elfogadható, biztos véle-
 ményt mondani. Forrásmunkák hiányában, melyekből összefüg-
 gően lehetett volna rekonstruálni a románokat érintő esemé-
 nyeket, a történetíróknak nem is maradt más választásuk, mint
 a legszorgalmasabban átvizsgálni a szomszéd népek történel-
 mének, különösen pedig a magyar történelemnek kútfőit. Ez a
 kutatómunka azért is kecsegtetett nagyobb eredménnyel, mert
 amíg a két román vajdaság életére vonatkozólag a XIV. szá-
 zadból alig maradt fenn néhány hiteles adat, addig a magyar-
 országi románság sorsát megjelenésének első pillanatától fogva
 nyomon lehetett követni. Szükségtelen hangsúlyoznunk tehát, hogy
 a kutatások középpontjába Erdély került annál is inkább, mert a
 román elgondolás szerint ez volt a román nép szülőföldje.

Megállapíthatjuk, hogy a román történetírók szorgalmasan
 dolgoztak és igyekeztek a legjelentéktelenebbnek látszó adatot
 is felkutatni és történelmi szemléletük helyességének bizonyí-
 tására felhasználni. Így kerültek a XIV. század első évtizedeinek
 zavaros eseményeit tárgyaló magyar krónikák is román nagyító-
 lencse alá. A románokat netalán érdeklő szövegrészeket az arra

⁴ Gáldi—Makkai, i. m. 55.

már tekintélyénél fogva is legilletékesebb tudós, Iorga Miklós vette vizsgálat alá.⁵ Meg kell itt jegyezni azonban, hogy a román történetírók legnagyobb részében megvolt az a törekvés, hogy mindenütt és mindenkiben románt kerestek és vélték feltalálni s ez alól sajnos Iorga sem volt kivétel. Az elfogultság, mellyel a kérdésekhez ő is hozzányult, nem eredményezhetett tárgyilagos megállapításokat.

XIV. századbéli krónikáink közül Iorga a Dubnici Krónikát nézte át és véleménye szerint „biztos, hogy a kompiláció magyar szerzője előtt, aki 1358-ban írta művét, amint ezt az úgynevezett — és rosszul elnevezett — „Dubnici Krónika“ elején mondja, nem feküdt Magyarország egyetlen krónikája sem, hanem csak Erdélyé.“⁶

Iorgának ezen állítólagos erdélyi krónikára vonatkozó megállapítása nagyon fontos. Felhozott bizonyítékai azonban feltevését semmiben sem támasztják alá. Abból indul ki ugyanis, hogy a főurak legnagyobb része, kik a trónviszályban döntő szerepet játszottak s akik ezen szerepüknél fogva a krónikába bekerültek, erdélyiek. Ezért a legnagyobb valószínűség szerint az írónak is erdélyinek kell lennie. Iorga mindjárt meg is találja a kapcsolatot a krónikában leírt események és a krónikás között. Kutatásai során egy másik krónikánkban olyan értesülésre bukkant, melynek alapján a krónika szerzőjét Küküllői János alkancellárban, tehát egy erdélyiben (!) véli felfedezni. Legalább is ez tűnik ki Iorga alábbi érveléséből, mely szerint „a XIV. század „budainak“ nevezett krónikájának tudósításából olvassuk aztán, hogy a kompiláció egy része egy küküllői főesperesnek, egyszersmind fehérvári prépostnak és alkancellárnak, Küküllői Jánosnak tulajdonítandó, aki 1310 november—decemberében a király mellett van.“⁷ Ebből azonnal

⁵ N. Iorga, *Cele mai vechi cronici ungurești și trecutul Romînilor. Revista Istorică*, VII. 1921. és VIII. 1922.

⁶ N. Iorga, i. m. *Revista Istorică*, VIII. 1922. 11. „E sigur că autorul compilației, un Ungur, care scria, cum spune în fruntea așa numitei — și rău numitei — „cronici de la Dubnicza“ — la 1358, n'a avut înaintea sa nicio cronică a Ungariei, ci numai una pentru Ardeal.“ Itt említem meg, hogy ami az elfogultságot illeti, a román történetírók közül nem egy még Iorgán is túlsz. A. Sacerdoțeanu például nyugodt lélekkel állítja, hogy a Dubnici Krónika névtelen szerzője román volt. Aurelian Sacerdoțeanu, *Considerații asupra Istoriei Românilor în Evul Mediu*. București, 1936. 73.

⁷ N. Iorga, Uo. 13. „Din relațiile cronicei secolului al XIV-lea care se zice „de Buda“ cetim apoi că o parte din compilație se datorește

le is vonja a maga számára a következtetést: „Megkaptuk tehát a kapcsolatot Lászlónak és a többi erdélyinek a dinasztikus válságban játszott szerepe és az egyházi férfiú között, aki a havaselvi és szerbiai „schismaticusok“ felé is kapcsolatokkal rendelkező hatalmas vajdának befolyása alatt állott.“⁸ Iorga nem vette észre, hogy az 1310-ben említett Küküllői János alkancellár nem azonos azzal, akinek „a kompiláció egy része“ tulajdonítható. Iorga mit sem tud arról, hogy az Anjouk idejében két János nevű küküllői főesperes szerepel. Az egyik Károly idejében élt és neve 1322-ig fellelhető az okmányokban,⁹ a másik pedig, akiről a Budai Krónikában is olvasott Iorga, Nagy Lajos királyunknak életrajzírója és 1349-ben kezd szerepelni.¹⁰

Iorga elgondolása szerint az udvart és az országot érintő fontosabb események feljegyzése az alkancellárok kötelessége volt. E szerint még ha el is tekintünk Küküllői Jánostól, Nagy Lajos életrajzírójától, az 1322-ig terjedő események feljegyzőjének nyugodtan elfogadhatjuk János küküllői esperest, Károly király alkancellárját. Ennek a teljesen önkényes felfogásnak mindenben ellentmondanak Domanovszky Sándornak, a kérdéses krónikák elismert tekintélyű kutatójának megállapításai. Domanovszky vizsgálódásai során arra a végkövetkeztetésre jut s ezt Iorga is elismeri, hogy a XIV. századbeli krónikákban, melyeket Nagy Lajos uralkodása alatt szerkesztettek, több forrásból származó feljegyzés olvadt össze.¹¹ Az egyes részeket vizsgálva Domanovszky úgy találja, hogy az 1290—1310 közötti események „világosan egységes elgondolású“ terv szerint vannak csoportosítva és jól megkülönböztethető fejezetet alkotnak. „A szerzőt csak a trónutódlás és Károly Róbert igényeinek érvényesülése vezeti az előadottak tárgyalásában.“¹² A

unui arhidiacon de Tirnave, totodată preposit de Alba și vicecancelariu, Ioan de Küküllő, care e lingă rege, în Novembre-December 1310.“

⁸ Uo. 13. „Am găsit deci legătura între rolul lui Ladislau și al celorlalți Ardeleni în criza dinastică și între clericul care se găsea supt influența puternicului Voevod cu legături la „schismaticii“ din Țara-Românească și din Serbia.“

⁹ Anjoukori Okmt. II. 2. és Urkundenbuch. I. 356., valamint Iorga, Cele mai vechi cronici. Revista Istorică, VIII. 1922. 14.

¹⁰ Pór Antal, János küküllői főesperes. Századok, 1893. 6. és Fekete Nagy Antal, Küküllői János. (A gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve). Budapest, 1934. 114. kk.

¹¹ Domanovszky Sándor, A magyar királykrónika XIV. századi folytatása. Budapest, 1934. 9. és Iorga, Cele mai vechi cronici. Revista Istorică, VIII. 1922. 11.

¹² Domanovszky, i. m. 12.

szerző személyét és a feljegyzések keletkezésének helyét illetően Domanovszky megállapításait a következőkben foglalhatjuk össze: Mindenekelőtt szembetűnő az egyházi vonatkozású kérdések kihangsúlyozása, ami elárulja a szerző kilétét; helyrajzi szempontból pedig Buda játsza a főszerepet. Ezeket a krónika szövegéből adódó bizonyítékokat szem előtt tartva, Domanovszky szerint „semmi kétség tehát abban, hogy a papi író Budán kell keresnünk és pedig a budai minoriták között.“¹³

Igazat adunk mi is Iorgának abban, hogy Erdély fontos, sőt mondhatnók döntő szerepet játszott a trónért folyó küzdelemben. De ha figyelmesen végignézzük a krónikában felsorolt főurak névsorát, kiknek részük volt Károly behozatalában, Iorgával ellentétben azt fogjuk látni, hogy azok nem mind erdélyiek. Iorga szerint ugyanis Károly párthívei közé tartoztak Ugrin „erdélyi nemes“, Henrik bán „akit címe szintén erdélyinek mutat“ és ennek testvére János.¹⁴ Iorga részéről ez nem elnézés, mert Ottó királlyal kapcsolatban is azt mondja, hogy „Henrik fiai Erdélyükbe hozták őt.“¹⁵

Ami a hatalmas Csák nemzetség Újlaki ágából származó Ugrint illeti, még valahogy elfogadhatnók, hogy erdélyi, mert atyja Pósz több hivatalt viselt Erdélyben IV. Béla „ifjú király“ mellett s valószínű ő szerezte meg a családnak Fogarast és Szombatfalvát.¹⁶ Ugrinnak ugyanakkor azonban kiterjedt birtokai voltak Nógrádban is, a család ősi birtokai pedig az ország nyugati határszélén feküdtek. Hatalmának és tekintélyének legnagyobb súlyt adó birtoka Újlak pedig a Szerémségben volt. Ugrin több országos hivatalt viselt, nemcsak erdélyi vajda és szolnoki főispán volt, hanem szörényi bán, tárnokmester, országbíró, valamint macsói és boszniai bán is.¹⁷

A két testvérnek, Henriknek és Jánosnak, Henrik bán fiai-

¹³ Uo. 13. kk.

¹⁴ Iorga, Cele mai vechi cronici. Revista Istorică, VIII. 1922. 11. Ld. Fr. Toldy, Marci Chronica de gestis Hungarorum. Pestini, 1867. CV. „...in cuius imperio quidam nobiles regni, Johannes scilicet et Herricus Banus, filii Herrici, ac Vgrinus filius Pouch de Uylac, alii que quamplures in praeiudicium Regis Andreae a Papa Bonifacio VIII. regem petierunt.“ és Fontes Domestici III. 111.

¹⁵ N. Iorga, Cele mai vechi cronici. Revista Istorică, VIII. 1922. 12. „fiii lui Henric“ il vor fi adus în Ardealul lor.“

¹⁶ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 338.

¹⁷ Uo. I. 339—40. Lásd még Hóman—Szekfű, Magyar történet. II. 34—35.

nak nincs semmi kapcsolatuk Erdéllyel. Ők annak a Kőszegi nemzetségnek tagjai, amelyik ugyanolyan szerepet játszott az ország nyugati részein, mint Csák Máté északon. Kezdetben Károly Róbert párthívei voltak, később engesztelhetetlen ellenségeivé váltak, végül is fegyverrel kellett hatalmukat megtörni és őket meghódolásra bírni.¹⁸

Nyilvánvaló tehát, hogy a krónikás nemcsak az erdélyi urakat szerepelteti és nemcsak az ő tetteikkel foglalkozik. Ha a krónikában elmondottak egyrészét erdélyi ember jegyezte volna is fel, még akkor sem beszélhetnénk Erdély krónikájáról.

Iorga mindenáron be akarja bizonyítani, hogy aki az eseményeket feljegyezte, erdélyi ember volt. Állításának helyességét a krónika szövegével akarja igazolni. A krónikás ugyanis elbeszéli, hogy Károly Róbert ellenfelei el akarták foglalni Kassát, mivel meg akarták bosszulni Amadé nádor halálát, kit az ottani szászok öltek meg.¹⁹ A latin szöveg *Saxones* szavával kapcsolatban Iorga azonnal megjegyzi, hogy Amadét Kassán a német lakosok ölték meg és Kükülei János az otthoni viszonyokhoz — vagyis az erdélyiekhez — lévén szokva, azért mondja „vagyis inkább a szászok”.²⁰ Ebből a kifejezésből azonban semmikép sem lehet a krónikás erdélyi mivoltára következtetni. A *Saxones* kifejezés nemcsak az erdélyi szászokra vonatkozik, hanem a felvidéki németekre is. Ha csak futólagosan is nézzük át okleveleinket, azt látjuk, hogy a királyi kancellária sem adott más és más elnevezést az ország különböző részeiben letelepített németeknek.²¹

Bár krónikáink csak kevés szóval mondják el a Károly Róbert uralmát megelőző változásokat, későbbi okmányokból láthatjuk, hogy a hosszantartó belső harcok egyes családok hatalmának növeléséhez nagy mértékben hozzájárultak. Néhány fő-

¹⁸ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. II. 152. kk.

¹⁹ *Fontes Domestici*. II. 235.—36. „quem in Cassa Cassenses Theutonici vel potius Saxones peremerant innocentem.”

²⁰ N. Iorga, *Cele mai vechi cronici*. *Revista Istorică*, VIII. 1922. 14.

²¹ Csak néhány példával akarom bizonyítani Iorga állításának helytelenségét: III. Endre 1293-ban a „*Saxones de Leuche et alii populi liberarum villarum de Scepus*” beszél. *Cod. Diplom.* VI. 245. Ugyancsak egy általa 1297-ben kiállított oklevélben találjuk a „*terragio Saxonum de Scepus*” kifejezést. *Cod. Diplom.* VI/2. 70. Ebben az évben egy oklevél átírása alkalmával a király így ír: „...exhibuit nobis privilegium, seu ordinationem Judicium, et tocius Universitatis Saxonum de provincia Scepusiensi...” *Cod. Diplom.* VI/2. 73.

úrnak oly nagy hatalma és tekintélye volt, hogy egész tartományok felett gyakorolt fennhatóságot, sőt a szentszék, védencc Károly Róbert érdekében kénytelen volt velük forma szerint is tárgyalásokat folytatni és egyességre lépni. V. Kelemen követe, Gentilis bíboros nagyon előrelátó és ügyes politikus volt, de minden ügyessége mellett sem tudta ezeket a kiskirályokat feltétlen meghódolásra bírni. Az új király, Károly, akit az országgyűlés épen a pápai követ tevékenykedése nyomán, 1308-ban választott meg és ismert el, a kisenemesek erejére támaszkodva több hadjáratot volt kénytelen ellenük vezetni. A trón megszilárdításáért folytatott küzdelmek egy évtizednél is tovább tartottak és Károly uralkodásának külön fejezetét képezik.²²

A fentebb említett főurak közül — vizsgálódásunk irányánál fogva is — legjobban érdekel minket László erdélyi vajda, aki a nélkül, hogy akarta volna nagy mértékben hozzájárult az Anjouk uralmának megszilárdításához. Pó r A n t a l, az Anjouk korának legszorgalmasabb kutatója és legjobb ismerője, foglalkozik László vajda szerepével és megállapítja, hogy Károly uralma szinte kizárólagosan ennek a nagyhatalmú és nagyravágyó főúrnak a magatartásától függött.²³ László vajda állásfoglalása tehát a belső harcok idején elhatározó fontosságú volt. Ő képviseli Erdélyben, Európának e keleti csücskében a semmiféle hatalmi korlátozást nem ismerő oligarcha típusát. A központi hatalom gyengesége, valamint az uralma alatt lévő terület fekvése lehetővé tették, hogy egy adott pillanatban a helyzet ura legyen. Alakja kiemelkedik az események zürzavarából és uralja a XIV. század első évtizedének a magyarságot érintő fontosabb megmozdulásait. Személyét és ténykedését krónikák és más egykorú okmányok alapján tehetjük vizsgálatunk tárgyává. Erre annál is inkább szükség van, mert egyes román történétírók nagy hajlandóságot mutattak arra, hogy őt is románának tekintsék²⁴ s ha nem is mondták ki nyíltan, de László vajdában a románság képviselőjét és érdekeinek védőjét látták. A vajda személyén keresztül is igyekeztek Erdélyt a román nép történetéhez közelebb vinni és abba belekapcsolni.

²² H ó m a n—S z e k f ű, Magyar történet. II. 57. kk.

²³ P ó r A n t a l, László erdélyi vajda. Erdélyi Múzeum, 1891. 454—55.

²⁴ I. L u p a ș a Borsza nemzetség helyett már Borza-t emleget s ilyenformán nem csodálkozhatunk ha a „neamul Borzeștilor“ kifejezés mind gyakoribb lesz. Ld. I. L u p a ș, Lupta dela Posada 1330. Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania 1930—31. Cluj, 1932.

Bár származásának kérdésével a román történetírók közül is többen foglalkoztak, a családjára vonatkozó adatok hiányos volta miatt a végkövetkeztetés nem lehetett egységes. A román történetírók nagy része az Apor nemzetség tagjának tekinti őt,²⁵ de van olyan is, aki a „Borsa családból“ valónak mondja.²⁶ A magyar történetírásban ma már általánosan elfogadott nézet, hogy László vajda a Kán nemzetségből származik.²⁷ Az eddig nyilvánosságra jutott adatok alapján ezt a legnagyobb valószínűséggel is állíthatjuk.²⁸ A történetíróknak, kik László vajda származásának kérdésével foglalkoztak, **nem** volt könnyű dolguk, mert a XIII. század végén több ilyen nevű vajda is szerepelt. A kutatást nagyon megnehezítette még az a szokás, hogy a hivatalból lelépő vajdák továbbra is viselték a vajdai címet. Pór Antal állapította meg végül is, hogy a tatárjárás után a tényleges vajda — mintegy megkülönböztetésül a volt vajdaktól — „rendesen erdélyi vajdának és többnyire szolnoki ispánnak is címeztetik.“²⁹ A vizsgálódások kezdetén tapasztalható bizonytalanságot legyőzve, Pór Antalnak sikerült hosszas utánjárással bebizonyítani, hogy László vajda tényleg a Kán nemzetség tagja.³⁰ Felhozott érveit erős vizsgálat alá vette és nem mindenben volt hajlandó azokat elfogadni Wertner Mór, aki azt tartotta, hogy László vajda a Borsa nemzetségből származik.³¹ Nem sokkal utóbb azonban ő is elismerte Pór érvelésének helyességét.³²

²⁵ G. Popa-Lisseanu, Români în poezia medievală. Izv. Ist. Rom. III. 17. és N. Iorga, Istoria Romînilor din Ardeal și Ungaria. București, 1915. I. 67.

²⁶ I. Lupaș, Voevodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII. Ac. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. III. Tom. XVIII. 1936. 23.

²⁷ Hóman—Szekfű, Magyar történet. II. 35.

²⁸ Karácsonyi János nem tartja László vajdát a Kán nemzetségből származónak, mivel szerinte ennek „eddigelé semmi elfogadható alapja nincs.“ Ld. A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1900—1901. II. 287.

²⁹ Pór A., László erdélyi vajda és a Keán nemzetsége. Turul, 1891. 108.

³⁰ Pór A., László erdélyi vajda nemzetsége. Turul, 1889. 138. és László erdélyi vajda és a Keán nemzetsége. Turul, 1891. 106., valamint László erdélyi vajda. Erdélyi Múzeum, 1891. 438. Ld. még Puky Andor, László erdélyi vajda nemzetsége. Turul, 1891. 43.

³¹ Dr. Wertner Mór, László erdélyi vajda nemzetsége. Századok, 1890. 729. kk. és Dr. Moritz Wertner, Die Wojwoden Siebenbürgens im Zeitalter der Árpáden. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, XXVIII. Hermannstadt, 1898. 65.

³² Dr. Moritz Wertner, Die Wojwoden Siebenbürgens im XIV.

Lássuk most már röviden, hogyan is állunk László erdélyi vajda származásával annál is inkább, mivel a XIII. század utolsó évtizedében legalább háromszor találkozunk László vajda nevével. 1291-ben Benedek comes két oklevelében említi László vajdát, akinek ő helytartója volt. Az első oklevél május 8-án kelt és azt III. Endre is átírta,³³ a második oklevélben csak az évet találjuk feltüntetve.³⁴ Karácsonyi János véleménye szerint az itt szereplő László csak alvajda volt és az oklevélkiadó Fejér „pontatlanságból“ írta őt vajdának. Máskülönben is a Borsa nemzetség tagjának tekinti őt.³⁵

Másodszor 1292. július 29-én találkozunk László vajda nevével.³⁶ Ugyancsak ebből az évből van még két, László vajdára vonatkozó oklevelünk. Mindkettőt az erdélyi káptalan adta ki, de ezekről is hiányzik a közelebbi keltezés.³⁷ E két utóbbi oklevélben minden kétséget kizárólag a Borsa nemzetségbeli vajdáról, illetőleg alvajdáról van szó. A káptalan első oklevelében László mint vajda szerepel, a másodikban viszont már csak mint volt vajda van feltüntetve. Az Urkundenbuch közöl még egy keltezés nélküli oklevelet, melyben ugyancsak László vajda szerepel, de ezuttal a „vajvoda de Sancto Martino“ címmel.³⁸ Karácsonyi szerint ez nem más, mint a Borsa nembeli (ú. n. Csonka) László, akit íródeákja címezett vajvoda Transilvanus-nak, de akinek címét a káptalan kijavította, helyesbítette.³⁹

Végül 1297 április 21-től 1315-ig kizárólag csak annak a László vajdának nevével találkozunk az okmányokban, aki az Erdélybe jövő Ottót is elfogatta.⁴⁰

László vajda származásának kérdését tárgyalva Pór Antal egy

Jahrhundert. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, XXIX. 1899. 116. kk.

³³ Cod. Diplom. VI/1. 163. valamint Beke A., Az erdélyi káptalan levéltára. Történelmi Tár, 1889. 574. és Urkundenbuch. I. 178.

³⁴ Beke A., Az erdélyi káptalan levéltára. Történelmi Tár, 1889. 574.

³⁵ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 269.

³⁶ Cod. Diplom. VII/5. 502.

³⁷ Wenzel G., Árpádkori új okmánytár. X. 83. és X. 84—85.

³⁸ Urkundenbuch. I. 203.

³⁹ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 369.

⁴⁰ Cod. Diplom. VI/2. 100.

1336-ban kiadott oklevélre támaszkodik, melyben Aba nembeli Nekcsei Demeter, a király tárnokmestere néhány Baranya megyében lévő birtokát leányának hagyományozza. A tárnokmester ezen birtokokat Pál pécsi püspök ítélete alapján kapta testvéreivel együtt, mivel azok édesanyjuknak, László vajda nővérenek leánynegyedét képezték.⁴¹ Károly király egy okleveléből tudjuk, hogy Nekcsei Demeter testvérének Sándornak nagyapja a Kán nemzetségbeli Gyula bán volt.⁴² A testvérek apai nagyapját jól ismerjük és tudjuk, hogy az Aba nemből való; Gyula bán tehát nem lehet más, mint a testvérek anyai nagyapja. Mivel pedig a testvérek édesanyja László vajda nővére volt, magától értetődik — Pór Antal következtetése alapján — hogy László vajda is a Kán nemzetségből származik.⁴³

Pór Antal úgy véli, hogy a fent említett vajdák közül az 1292 július 29-én előfordulót már a Kán nemzetség tagjának tekinthetjük. Szerinte ez a László „ugyanaz, ki Bajor Ottó királyt csuffá tette.“⁴⁴ A fennmaradt okmányokat véve alapul ez a következtetés nem egészen helytálló. Pór Antal ugyanis abból a feltevésből indul ki, hogy 1292-ben az erdélyi káptalan által említett Borsa nembeli László vajdát követi „még ugyanazon év közepén, tehát közvetlenül a mi Lászlónk.“⁴⁵ Mint fentebb láttuk, ebből az évből három oklevél maradt ránk s ebből kettő keltezetlen. Ezek közül időrendben a másodikban — belső érvek bizonyítják, hogy a második — László csak mint volt vajda szerepel. Nem tudom mi akadályozhat meg ezen okleveleknek 1292 július 29-e után való helyezésében. És egyáltalán miért kell feltételezni, hogy itt két különböző személlyel van dolgunk? Borsa nembeli László vajda nagyon könnyen vásárolhatott magának birtokot július 29-e után is.

Amikor pedig az erdélyi káptalan kibocsátotta számára a Péntek helység egy részének megvételéről szóló oklevelet, László már nem volt vajda, átadta helyét az ugyancsak Borsa nembeli Loránd vajdának. Karácsonyi János ezt a Lászlót azonosítja az 1291-ben már előfordult Borsa nembeli László alvaj-

41 Anjoukori Okmt. III. 277. „pro quarta nobilis domine matris sue, sororis videlicet eiusdem Ladislai wuoyuode sibi et Nicolao et Alexandro magistris fratribus suis uterinis iuxta consuetudinem regni deventarum.“

42 Anjoukori Okmt. I. 278.

43 Pór A., László erdélyi vajda nemzetsége. Turul, 1889. 137. kk.

44 Uo. 139.

45 Uo. 139.

dával.⁴⁶ Véleménye szerint László igen nagytekintélyű alvajda volt és épen ezért gyakran vajdának írják az oklevelekben. Pór maga is érezte a nehézségeket, melyek László vajda személyét illető felfogásából keletkeztek s egy későbbi, feleletnek szánt cikkében annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy az 1292 július 29-én előforduló László vajda azonos az erdélyi káptalan által kibocsátott oklevelekben szereplő László vajdával. Máskülönb is odamódosította véleményét, „hogy az erdélyi káptalannak ezen két kiadványa egyikében sem említik Borsa Lászlót valóságos tényleges erdélyi vajdálul.“⁴⁷

Ezek szerint csak az a László vajda lehet a Kán nemzetség leszármazottja, akiről tudjuk biztosan, hogy 1297 óta erdélyi vajda volt, ha ugyan már előbb is nem viselte e tisztséget. Pór bizonyítékai közül külön is szükségesnek látom kiemelni azt a tényt, hogy Borsa nembeli Loránd erdélyi vajda 1294-ben fellázadt királya III. Endre ellen és Károly Róbert párthívei közé állott. A királynak sereggel kellett ellene jönnie. Pór nagyon helyesen következtet amikor megállapítja, hogy a történetek után nem valószínű, hogy a király ugyanabból a nemzetségből nevezett ki vajdát, amelyik ellen hadjáratot volt kénytelen viselni.⁴⁸

Az 1336-ból ránk maradt, fentebb már említett oklevélben előforduló birtokok mind a Kán nemzetség tulajdonát képezték. Karácsonyi felsorolja a Kán nemzetség erdélyi birtokait s ezek közt ott látjuk Mikeszászát és Hosszúaszót, melyek az 1315-ben fellázadt László vajda elkobzott birtokai közt is szerepelnek.⁴⁹ És ha mindezen érveket és bizonyítékokat figyelmen kívül is hagyjuk, nem vonhatjuk kétségbe azt a bizonyítékot, amelyre Karácsonyi János hívta fel a figyelmet. Az okmány, amelyre hivatkozik az Országos Levéltárban van és Kán László erdélyi vajdának Borsa László vajda javára kibocsátott ítéletlevelét foglalja magában.⁵⁰ Utóbbi összeütközésbe került

⁴⁶ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 269.

⁴⁷ Pór A., László erdélyi vajda és a Keán nemzetsége. Turul, 1891. 110.

⁴⁸ Pór A., Uo. 110—111.

⁴⁹ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. II. 289.

⁵⁰ Orsz. Ltár. D. L. 28574. Ld. Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 270. 1. jegyzet. Az oklevél teljes szövegét az alábbiakban közöljük: „Capitulum ecclesie beati Mychaelis archangeli Transsilvanie omnibus Christi fidelibus prensens (!) scriptum

Poklostelek Doboka megyei falu miatt Mikud bán fiaival Miklóssal és Péterrel. Az ügy Kán László vajda elé jutott s ez perdöntő párbajt rendelt el, amelyből Borsa László embere került ki győztesen. A párbajt 1306 szeptember 15-én vívták „in villa Cruciferorum iuxta Torda“. Az erdélyi káptalan november 18-án átírta Kán László vajda ítéletlevelét s ebben Borsa László vajdát lakóhelye után „de Sancto Martino“-nak címezi.

inspecturis salutem in omnium salvatore. Cum semper sit stabilis et vivat actio, cuius se littera facit defensorem, proinde ad universorum tam presentium quam futurorum harum serie volumus pervenire, quod Ladizlaus wayouda (!) de Sancto Martino filius Ladislai de genere Borsa ad nostram accedens presentiam exhibuit nobis privilegium Ladislai wayouode transsilvani et comitis de Zonnuc super terram Phuclus theluky vocatam in comitatu de Dubucha existentem emanatam petens nos cum instantia, ut privilegium ad cautelam et mayorem firmitatem ac certitudinem firmiorem transscribi faceremus et cum sigillo nostro communiri, eo quod propter regni statum in pacatum separante unum ab altero possit tutius conservari. Cuius quidem tenor talis est: Nos Ladislaus wayouoda Transsilvanus et comes de Zonuk memorie commendantes tenore presentium significamus quibus expedit universis, quod cum Nicolaus et Petrus filii Mykud bani Ladislaum wayouodam de genere Borsa de Sancto Martino super terram Puklustheluky vocatam in comitatu de Dubucha existentem ad nostram evocasset presenciam asserentes ipsam terram suam esse hereditaria et econverso idem Ladislaus wayouoda (!) similiter suam esse asseruit hereditariam et quamvis predicta causa inter partes diutius fuisset ventilata (!), tandem post probationes equales inter partes factas per nos erat iudicata in octavis nativitatis beate virginis in villa Cruciferorum iuxta Torda partes pugiles congressos quosunque meliores in regno reperire poterunt in area duelli dimicare pedestres statuere conarentur, unde in predictis octavis pugilles (!) partium in area duelli coram nobis congressi sunt et diutius dimicati, tandem pugil Ladislai wayouode in ipsa area pugilem Nicolai et Petri prenotorum (!) devicit reum se pugil ipsorum puplice (!) asserendo, propter quod nos unacum nobilibus partis Transsilvane, qui tunc nobiscum erant sedentes pro tribunali duellum habentes pre oculis terram Puklustheluky sepedictam cum omnibus utilitatibus suis et pertinentiis universis iuxta veteres et antiquas metas, quibus ipse Ladislaus wayouoda possedit ab antiquo. Videlicet prima meta incipit versus Iztyen, que vulgo Kuhatar dicitur, et inde progreditur ad unum Byrch, ab hinc procedendo ad jacula duarum sagitarum (!) ad Breuspatac et inde descendit ad fluvium Louna versus plagam occidentalem et ibi transit ryvulum Louna et tunc separat de metis Dubucha et deinde transeundo directe circa sanctum lapidem scandit ad unum Byrch et in eodem Byrch progrediendo usque metas Baduc et ibi separat de Baduc, ab hinc autem reflectitur ad plagam occidentalem in uno Byrch progrediendo ad metas Benete et deinde reflectitur ad plagam orientalem iterum ad ryvulum Louna et ibi transit ryvulum Louna ad don (!) et ibi separat de metis Kublus et super Kykus super progrediendo pervenit ad unum Byrch et in eodem Byrch progrediendo et ibi separat de Kend et inter Popheluky et Iztyen progreditur ad plagam meridionalem et in eadem plaga in bono spatio

Ezzel tisztázódik a helyzet és jól megkülönböztethetjük egymástól Kán nembeli és Borsa nembeli László vajdát. Utóbbinak ismerjük három fiát is Jánost, Bekét és Domokost, kik részt vettek a Moys-féle lázadásban s ezzel elvesztették egy időre birtokaikat.⁵¹

Tudom, hogy a fenti bizonyításnak vannak gyenge, támadható részei, melyek a kutatás mai állása mellett nem kaphattak mindenben kielégítő magyarázatot, de a felhozott bizonyítékok alapján mégis elfogadhatjuk a XIV. században oly nagy szerepet játszó László vajdának a Kán nemzetséghez való tartozását.

Vessünk most egy rövid pillantást László vajda politikai magatartására. De, hogy elkerüljünk minden félreértést, szükségesnek tartom már most hangsúlyozni, hogy László vajda nem szabott új politikai irányt s ezért vele kapcsolatban tulajdonképpen nem is beszélhetünk egyéni politikai célkitűzésről. László vajda nem tett egyebet, mint folytatta nagyon kedvező körülmények között azt, amit más erdélyi vajda is megkísérelt: a vajdai hatalomnak és hatáskörnek a magyar királytól való minél nagyobb függetlenítését.

A trónért folyó harc első szakaszában inkább az ország déli és nyugati részein lakó főurak játszák a döntő szerepet. Ebben az időben szinte semmit sem hallunk László vajdáról.

progreduendo perveniet (!) ad priorem metam, unde incepta erat et sic mete prephate possessionis distinguntur et terminantur. Adjudicavimus ipsi Ladislao woyouode esse hereditarium, quemadmodum in area duelli optinuit deo adiuvante, relinquentes ipsi Ladislao woyouode et suis heredibus heredumque suorum successoribus perpetuo pacifice possidendam, tenendam et habendam ita, ut predictus Ladizlaus wayouoda et sui heredes heredumque suorum successores nullo unquam temporum per quempiam in iudicio vel extra iudicium possint vel debeant super terram memoratam molestari. In cuius rei testimonium perpetuamque firmitatem presentes litteras nostras concessimus appensione sigilli nostri munimine roboratas. Datum in villa Cruciferorum iuxta Torda secundo die octavarum prenotarum (!) per manus magistri Johannis archidiaconi de Kukullu dilecti et fidelis protonotari nostri, existente vice nostri Elleo wayouoda, anno domini millesimo CCC-o sexto. Nos itaque in scriptoque tenore ipsius privilegii et justis ac licitis petitionibus eiusdem Ladislai woyouode inclinati, quod invenimus ipsum privilegium in carta et in cera integrum et non abolutum non abrasum nec in aliqua sui (!) parte vitiatum de verbo ad verbum presentibus in litteris fecimus [kb. 3—4 szó kiszakadt] rari. Datum feria sexta proxima post festum beati Martini confessoris, Stephano preposito G [kb. 7—8 szó kiszakadt] existentibus, anno domini millesimo CCC-o sexto.“

⁵¹ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 269. kk.

Gyakorlott politikusként nem foglalt el mindjárt határozott állást, várta az események alakulását. A maga javára tudta kihasználni a körülményeket s számára pillanatnyilag csak az volt fontos, hogy jövedelmét megsokszorozza és ezzel hatalmát növelje.⁵² Amikor beleszól az eseményekbe, már úgy lép fel, mint az ország egyik leghatalmasabb oligarchája, ki a trónkövetelőkkel szinte egyenrangúnak tartja magát. Bár Ottóval szembehelyezkedett, senki sem mondhatja, hogy sietett az Anjouk táborába, jóllehet Károly Róbertet az egyház minden hatalmával támogatta és László vajdával is érezte leghatalmasabb fegyverének, a kiközösítésnek erejét. Ottó is, midőn megkoronázása után Erdélybe jött, nem annyira az ország keleti részét akarta meglátogatni, mint inkább híveinek tanácsára hallgatva, a hatalmas vajda támogatását igyekezett megnyerni. A vajda leányát akarta feleségül venni, de fogságba került és trónját is elvesztette.⁵³ Nyilvánvaló, hogy az erdélyi vajda támogatása nélkül egyetlen trónkövetelő sem tudta hatalmát az országban megszilárdítani.

Az Ottóval történt eset óta sem állanak előttünk világosabban László vajda tervei, pedig ő került az események középpontjába s magatartása elhatározó fontosságú volt. A szerencsétlen Ottó, mint tudjuk, később kiszabadult a fogságból és haza vergődött övéihez.⁵⁴ Szent István koronája azonban,

⁵² I. Lupaş, Voevodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII. Ac. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. III. Tom. XVIII. 25.

⁵³ Fontes Domestici. II. 232. és G. Pertz, Monum. Germ. Hist. Scriptorum. XVII. 554. „Manente in Ungaria domno Ottone rege, ut magis potenter regnare posset, de consilio quorundam Ungarorum sibi filia ducis Ladizlay Ultrasilvani desponsatur. Set postmodum per insidias ut dicitur Alberti regis Romanorum per Ungaros et ipsum Ladizlaum captivatur, ac per annum et amplius in captivitate detinetur. Ubi multas miserias et infinita mala perpessus est.“ (Annales Osterhovenses).

⁵⁴ A fennmaradt források, melyek Ottó életének ezen szomorú időszakáról emlékeznek meg, nem egyöntetűen beszélnek el az eseményekről. Így az Annales Osterhovenses (G. Pertz, Monum. Germ. Hist. SS. XVII. 554.) szerint Ottót maga László vajda záratta el. A Chronicon Matthie Newenburgensis (A. Hofmeister, Monum. Germ. Hist. SS. Nova Series. Tom. IV. Fasc. II. 338.) ehhez még hozzáteszi, hogy Ottó a vajda feleségének segítségével tudott megszabadulni, mivel ez „consanguineam ipsius Ottonis“ volt. Ottokár rímes krónikájában (I. Seemüller, Monum. Germ. Hist. Deutsche Kroniken. V. 2. 1152.) olvassuk, hogy László vajda Ottót a román vajdához küldte, aki őt elzáratta és meg is akarta öletni. Végül is a vajda, aki közben megbetegedett, asszonyainak kérésére szabadon bocsátotta Ottót. Ez Györgyhöz, Oroszország királyához ment, majd pedig Glogauba, ahol eljegyezte a herceg leányát és azután

amelyet magával hozott, László vajda kezében maradt. És itt feltétlenül fel kell tennünk a kérdést, vajon mi lehetett a vajda célja akkor, amikor elzáratta az ország koronás királyát és elvette koronáját?

A felelet nem könnyű. S még nehezebb lesz a kutató helyzete, ha szem előtt tartjuk a vajdának Károly Róberttel szemben tanúsított magatartását annál is inkább, mivel Károly még nem volt megkoronázva Szent István koronájával s így nagyon sokan nem is voltak hajlandók őt az ország törvényes királyának elismerni. Az események megértését még inkább zavarja Borsa nembeli Tamás fiának Bekének szerepe, aki a krónikák szerint elkísérte Ottót erdélyi útjára. Ugyanezt a Bekét ugyanis Károly egy 1307-évi oklevelében úgy emlegeti mint párthívet, aki az országba való jövetelekor csatlakozott hozzá.⁵⁵

Nem lehetetlen, hogy a vajda megszállt hatalmától s egy pillanatra a trónon látta magát, de amikor ezt feltételezzük, már a feltevések nagyon veszélyes világába jutottunk, ahol könnyen elveszíthetjük lábunk alól a tárgyilagosság szilárd talaját. Mindenesetre — s ez nem vonható kétségbe — a vajda, kinek nem egy visszaélés írható számlájára, biztosítani akarta magának az új király jóakarató elnézését. Más szóval, fedezte magát minden eshetőséggel szemben.

Leányának kiházasítása fontos szerepet játszott a vajda po-

tért haza Bajorországba. A *Chronicon Claustro-Neoburgense* (H. Pez, *Scriptores Rerum Austriacarum*. I. 478.) is úgy tudja, hogy Ottó a rutének fogságában volt. A *Chronicon Salisburgense* (H. Pez, *Scriptores Rerum Austriacarum*. I. 404.) azokat a nehézségeket hangsúlyozza, amelyeket Ottónak le kellett győznie addig, amíg kiszabadult és hazájába visszatérhetett. Ezen krónika állítása szerint Ottó „cum paucissima comitiva circa festum beati Matthiae Apostoli ab Ungaria in Babariam (sic!) est reversus.“

Pór véleménye szerint nagyon valószínű, hogy Ottót, kit az erdélyi szászok meghívtak és nagyon vártak, az erdélyi püspök és káptalan segítségével sikerült elfogni. Ezért is rohanták meg a szászok a gyulafehérvári székesegyházat 1308 február 19-én és ezért verték meg a papokat. (Pór A., Trencsényi Csák Máté. Budapest, 1888. 74.) Ekkor azonban Ottó már nem volt Erdélyben, mert az előbb említett krónika tanúsága szerint február 25-e körül már Bajorországba érkezett.

Hogy ki volt az Ottokár által emlegetett román vajda és hogy egyáltalán elfogadható-e az eseményeknek ilyen beállítása, erre vonatkozólag nem áll módomban biztos feleletet adni.

⁵⁵ Cod. Diplom. VIII/I. 226. „quod nos consideratis fidelitatibus Magistri Beke, filij Comitis Thome, quas nobis a primo aduentu nostro in regnum Hung. jure et ordine geniture nobis debitum, cum omni feruore fidelitatis exhibuit.“

litikai terveiben. Ebben a kérdésben is nehéz minden kétséget kizáró feleletet adni. Általában elfogadják Wertner Mór állítását, mely szerint László vajda leányát III. Uros Istvánhoz, Milutin szerb király fiához adta férjhez.⁵⁶ A vajda-leány az özvegységre jutott királyfi második felesége lett s a házasságot valószínű 1309 nyarán kötötték meg. Feltűnő, hogy Jireček, a szerbek történetének megírója nem tud semmit e házasságról. Szerinte István herceg, Milutin fia miután hazatért Nogai kán udvarából, Theodórárt, Smilec bolgár cár leányát vette feleségül.⁵⁷ Theodorának 1323-ban bekövetkezett halála után Tarentói Fülöp leányát Blankát kérte meg, de politikai okok miatt később mégis egy görög leánnyal lépett házasságra.⁵⁸

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy Wertner később megváltoztatta e házasságról vallott felfogását. Hét évvel fentebb idézett könyvének megjelenése után azon véleményének adott kifejezést, hogy László vajda leánya Dragutin István fiához Ulászlóhoz ment férjhez.⁵⁹ Ezen, egyelőre feltételesen kimondott véleményét későbbi kutatásai alapján hátróztott állítássá változtatta.⁶⁰ A szerző érvelése valószínűnek látszik. Igaz ugyanis, hogy Dragutin István felesége Katalin, IV. László királyunknak legidősebb nővére volt s így fiát is több joggal megillette a magyar korona, mint az Anjoukat.⁶¹ Gentilis bíboros kiközösítő okiratát véve alapul, a vajda leányának házassága 1309 nyarán jött létre.⁶² Ezen időpontban azonban III. Uros István, Milutin fia már a konstantinápolyi Pantokrátor kolostorba volt bezárva. 1307 táján ugyanis fel-

⁵⁶ Wertner Mór, A középkori délszláv uralkodók genealogiai története. Temesvár, 1891. 84. kk.

⁵⁷ C. Jireček, Geschichte der Serben. Gotha, 1911. I. 336.

⁵⁸ Uo. I. 359—60.

⁵⁹ M. Wertner, Die Wojwoden Siebenbürgens im Zeitalter der Árpáden. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, XVIII. 1898. 65. Szerző itt említést tesz A középkori délszláv uralkodók genealogiai története c. munkájában e kérdésben vallott felfogásáról és így folytatja: „heute bin ich geneigt, dies dahin zu berichtigen, dass ihr Gemahl Prinz Uladislaus, Sohn der Árpádentochter Katharina (Tochter Stefans V.) gewesen.“

⁶⁰ M. Wertner, Die Wojwoden Siebenbürgens im XIV. Jahrhundert. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, XIX. 1899. 119.

⁶¹ Wertner Mór, Az Árpádok családi története. Nagy Becskerek, 1892. 505. kk.

⁶² Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia. Ser. I. Tom. II. 369. kk.

lázadt atyja ellen, aki őt elfogatta, megvakíttatta és az említett kolostorba záratta.⁶³

Ezzel szemben meg kell állapítanunk, hogy Ulászló, Dragutin fia a magyar koronához való minden joga mellett is az Anjouk párthíve volt, akik meg is jutalmazták szolgálatait.⁶⁴ Ne felejtjük el azt sem, hogy László vajda, leánya férjhezadásával tulajdonképpen egy erős szövetségest igyekezett magának szerezni. Valószínű ez a magyarázata Ottó király elfogatásának és bezárásának is. Hiába volt ő az ország koronás királya, ha nem volt hatalma és tekintélye. A vajda leányának férjhezmenetelekor is Milutin volt a szerb hatalom igazi birtokosa. Ebből a szempontból Dragutin és fia Ulászló nem is jöhettek komolyan szóba. Nagyon fontos körülmény az is, hogy 1308 tavaszán Milutin szövetségre lépett Valois Károllyal. Ez alkalommal nemcsak a keletrómai (latin) császárság visszafoglalására ígért segítséget, hanem ugyanakkor megfogadta azt is, hogy vissza fog térni a katolikus egyházba.⁶⁵ Milutin sohase váltotta valóra ígéretét, mivel Valois Károly, feleségének Katalinnak halála után felhagyott keleti terveivel azért is, mert Velencével folytatott tárgyalásai sikertelenül végződtek.⁶⁶

Azt hiszem nem tévedek, ha feltételezem, hogy Milutin ezen visszatérési ígéretére céloznak Gentilis bíboros bullájának szavai. A pápai követ ugyanis megtiltotta László vajda leányának házasságát, mivel azt remélte, hogy a szerb király és fia úgymint hamarosan vissza fognak térni a katolikus egyház kebelébe és akkor a házasságnak semmi akadályja sem lesz.⁶⁷ Szerintem László vajda kiközösítése egyrészt azt bizonyítja, hogy Milutin és fia nem tértek vissza a katolikus egyházba, másrészt pedig azt, hogy a vajda épen Milutin fiához III. Uros Istvánhoz, vagyis egy schizmatikushoz adta leányát feleségül.

Azok a diplomáciai tárgyalások, melyeket Gentilis bíboros pápai követ mindjárt az országba érkezése után László vajdával megkezdett, jó véget értek. A Szegeden kötött egyességgel (1310 április 8.) látszólag helyreállt a normális és törvényes

⁶³ Wertner Mór, A középkori délszláv uralkodók genealogiai története. Temesvár, 1891. 82.

⁶⁴ Wenzel, Diplom. Eml. I. 94.

⁶⁵ C. Jireček, Geschichte der Serben. I. 345—46. Az okmányt közli Wertner M., A középkori délszláv uralkodók genealogiai története. 78—79.

⁶⁶ C. Jireček, Geschichte der Serben. I. 345—46.

⁶⁷ Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia. Ser. I. Tom. II. 371.

viszony a király és hatalmas alattvalója között.⁶⁸ Bár a király még ugyanazon évben ellátogat Erdélybe,⁶⁹ mégis a létrejött békét inkább fegyverszünetnek tekinthetjük, mint a vajda fel-tétel nélkül való meghódolásának. Okmányok hiányában sajnos nem követhetjük lépésről lépésre az események alakulását és a királyi tekintély helyreállítására irányuló intézkedések sorsát. Ennek ellenére is megállapíthatjuk, hogy a király hatalma ezután is még jó ideig inkább csak névleges volt. Mikor a király hatalmának érvényesítése végett megpróbált gyökere-sebb intézkedéseket életbe léptetni, a korlátlan szabadsághoz szokott oligárchia azonnal megmozdult és szembehelyezkedett királyával. Ezt az utat követte fiaival együtt László vajda is, kit a király 1315-ben úgy látszik kénytelen volt tisztségétől megfosztani.⁷⁰

A következő évek ismét belső harcok színhelyévé teszik az ország keleti részét. Ekkor veszi kezdetét a Borsa Kopasz ve-zetése alatt megindult nagyon komoly jellegű lázadás.⁷¹ Ebben a megmozdulásban több nagy család mellett részt vett László vajda is fiaival együtt. A László után következő vajdáknak különösen László vajda fiai adtak nagyon sok dolgot és a királyi csapatok minden helyi sikere ellenére is Erdélyben a harcok kisebb-nagyobb megszakítással szinte állandóan foly-tak. Az erdélyi káptalan egy 1320-ban kiállított okleveléből arról értesülünk, hogy az erdélyi nemesség Dózsa vajda vezetése alatt a király parancsára táborba száll.⁷² 1322-ben Károly ki-rály megjutalmazza Talmácsi Miklós mestert, mivel László vajda lázadó fiai ellen vitézül harcolt.⁷³ Nagyon valószínű, hogy a vajda fiainak is részük volt a szászok 1324 nyarán kirobbant

⁶⁸ Urkundenbuch. I. 295—96. László vajda ebből az alkalomból kibocsátott oklevelében felsorolja azokat a helységeket és birtokokat, amelyeket a királynak visszaszolgáltatni ígért. Ezek között van „...villas Dees, Clus et Zeec“. A jól tájékozott Iorga Zeec után zárójelben odateszi „Cicul“. Ld. Cele mai vechi cronici. 13. Nem veszi észre, hogy Zeec = Szék-nek semmi köze Csikhoz, mert a Szolnok-Doboka megyei sóbányája miatt fontos Szék helységgel azonos, mely 1884-ig város volt s ezért szerepel az az oklevélben Kolozsvár és Dés mellett Vö. Kádár József, Szolnok-Doboka vármegye monographiája. Deés, 1905. VI. 392.

⁶⁹ Hazai Okmt. VII. 362.

⁷⁰ Anjoukori Okmt. I. 380. Május 13-án László vajdát már mint volt „quondam“ vajdát említi az oklevél.

⁷¹ Anjoukori Okmt. I. 411, 415, 429, 520, 583.

⁷² Urkundenbuch. I. 346.

⁷³ Anjoukori Okmt. II. 39. és Urkundenbuch. I. 365.

fegyveres felkelésében. A lázadás olyan méreteket öltött, hogy a király szükségesnek látta személyesen is a harc színhelyére jönni, ahova ugyanakkor erős hadsereget is küldött.⁷⁴ Bár a lázadókkal szemben komoly katonai intézkedéseket foganatosítottak, a rend nem állt helyre ezúttal sem teljesen, mert László vajda fiai még 1329-ben is erősen mozgolódtak és nyugtalanították Károly uralmát.⁷⁵ Lupaş véleménye szerint azonban ekkor már „a királyi tekintély helyre volt állítva és meg volt szilárdítva”⁷⁶ s ezért mindazok, akik a király uralmával elégedetlenek voltak, el kellett hogy hagyják az országot és legfeljebb a szomszédoknál kereshettek menedéket. László vajda békétlen fiainak sem volt más választásuk.

A központi hatalom képviselője és a hatalmas oligarcha között vívott harc ezzel véget ért. A győztes elvitathatatlanul a király maradt, aki fel tudta használni úgy a kisebb hatalmú nemesek erejét, a maga oldalán állítva őket harcba, mint a polgárság önálló élet felé való törekvéseit. Igaz, hogy a vajda szembehelyezkedett törvényes urának, az ország királyának akaratával, de ebből származására következtetni, vagy benne más népek érdekeinek védőjét látni semmikép sem lehet. Aki ezt teszi vagy rosszakaratú, vagy nem ismeri a központi hatalom meggyengülése folytán a XIII. század végén kialakult társadalmi helyzetet. Az a törekvés is, amely Erdélyt mint Magyarországtól független országrészt akarta feltüntetni, csak a napi politika céljait volt hivatva alátámasztani, mert Erdély úgy László vajda előtt, mint azután is szerves része volt a magyar koronának.

⁷⁴ Ezen hadjárat alkalmából Károly királynak több oklevele maradt ránk. Anjoukori Okmt. II. 147—155. és Urkundenbuch. I. 386. Hogy a szászoknak ez a megmozdulása milyen komoly volt, azt a leverésükre küldött hadsereg nagyságából következtethetjük. Tamás vajda egy 1324 szept. 2-án kelt oklevelében így ír ezzel kapcsolatban: „significamus quibus expedit universis quod cum ex praecepto domini nostri regis Karoli dei gratia illustris regis Hungariae una cum regni nobilibus ac aliis regnicolis partis Transsilvaniae exercitum validum contra aemulos et infideles eiusdem domini nostri ac regni partis Transsilvaniae fecissemus...” Urkundenbuch. I. 388.

⁷⁵ Anjoukori Okmt. II. 394—401.

⁷⁶ I. Lupaş, Voevodatul Transilvaniei în sec. XII şi XIII. Ac. Rom. Mem. Secţ. Ist. Ser. III. Tom. XVIII. 110.

II.

Károly király havaselvi politikája.

Károly trónrajutása nem jelentette a magyar külpolitika irányának azonnali megváltozását. Az ország belső helyzetének ziláltsága mellett a király kezdetben nem is fordíthatott kellő figyelmet a külpolitikát érintő eseményekre. Be kell ugyanis látnunk, hogy Károly uralma — jóllehet őt az országgyűlés elismerte a trón törvényes örökösének — nem ezen az elismerésen alapult, hanem azokon az egyességeken, amelyeket az oligarchákkal kötött, kiknek nemcsak tekintélyes katonai erő állott rendelkezésükre, hanem az ország nagy részének is urai voltak.¹ Ezeknek a centrifugális erőknek széttöréséig, melyek bármikor veszélyeztethették nemcsak az ország belső rendjét, hanem az uralkodócsalád létét is, nem lehetett tevékeny külpolitika folytatására gondolni. A külpolitika irányáról megállapíthatjuk, hogy az ország földrajzi helyzete mindig megszabta a követendő utat.

A XII. század második felében oly erélyesen és veszélyesen jelentkező görög befolyás elhárítása után, mintegy visszahatásként megkezdődött a keletre és délkeletre irányuló magyar terjeszkedés. Ez a hódító politika, melyet a magyar királyok igen öntudatosan folytattak, aránylag rövid idő alatt nagyon szép eredményt mutatott fel. A magyar király tekintélye pedig annyira megnövekedett, hogy például II. Endrét a latin császárság báróinak egy része a konstantinápolyi trónra akarta emelni.² A XIII. század elején árpádházi királyaink a közelebbi és távolabbi Kelet majd minden dinasztiájával családi kapcsolatban állottak.³ Elmondhatjuk, hogy a tatároknak hazánk határainál való megjelenésekor Magyarország volt Közép-

¹ Hóman—Szekfű, Magyar történet. II. 54.

² Fraknói V., Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal. Budapest, 1901. I. 46.

³ Uo. I. 48.

Európa első keresztény hatalma. A tatárokkal való mérkőzés alapjaiban rázta meg az országot. A hadjárat maga után vonta nemcsak a belpolitika irányváltását, hanem a külpolitikának is új utat jelölt meg. A lezajlott események azt mutatták, hogy az ország keleti határai még nincsenek biztosítva minden támadás ellen. IV. Béla igyekezete tehát arra irányult, hogy megakadályozza a tatár betörés megismétlődését. A körülmények kényszerítő hatása alatt tekintete nyugat felé fordult, mert csak innen várhatott hathatós segítséget. Belátta, hogy a keletről minduntalan fenyegető súlyos támadásokkal szemben csak egy komoly védőfegyvere van a magyarságnak: a németekkel és olaszokkal való kapcsolat kimélyítése.⁴ Ez a külpolitikai irány aztán több mint egy évszázadon át változatlan maradt, mert az okok, amelyek kiváltották szintén hosszú ideig hatottak. Ezt a politikai irányt követte Károly király is. Mihelyt azonban az ország belső állapota megszilárdult és a központi hatalom tekintélye helyreállt, a keleti határok biztonságának kérdése mellett az itteni melléktartományok ügye is visszanyerte fontosságát. A nyugati kapcsolatok fenntartása és kiterjesztése nem jelentette egyáltalán a magyarságot kelettel összefűző oly sok dinasztikus és nemzeti érdek szem elől való tévesztését. Ellenkezőleg, a nyugati kapcsolatok felhasználásával akarták Anjou királyaink hatalmukat kiterjeszteni az egész Balkán-félszigetre, sőt távolabbra néztek is a latin császárság helyreállításának gondolatával is foglalkoztak. A francia dinasztiák legnagyobb hatalmi kiterjedésének századában a magyar Anjouk figyelmét az északi lehetőségek sem kerülték el. Károly, aki igen kitűnő reálpolitikus volt — mint általában minden Anjou — családi kapcsolatok révén egyengette utódai számára a Lengyelország trónjához vezető utat. Ez nemcsak az uralkodóház hatalmának növekedését jelentette, hanem egyszersmind az Anjou-befolyás körének kiterjesztését is. A Lengyelország irányában tanúsított magatartás nagyon jól beleillett Anjou királyaink külpolitikai célkitűzésébe, melynek legjobb meghatározását Hóman Bálint adta. E szerint „a nyugati és déli határokon egyedül számbajövő cseh, osztrák és szerb hatalmakkal szemben Károly Róbert és Nagy Lajos az árpádházi királyok koncepciójához folyamodtak s a lengyel-magyar-horvát-bosnyák-olasz (nápolyi) szövetséget elevenítették fel, háttérben a francia ba-

⁴ Hóman B., Külpolitikai irányok a magyar történetben. Budapest, 1931. 16. kk.

rátság és a német elégedetlennel való szövetkezés gondolatával.⁵

Károly vetette meg alapját és szabta meg irányát annak a határozott és eredményes külpolitikának, mely fia uralkodása alatt termette meg gyümölcseit.

Mikor Károly annyi belső harc után megtehetette végre az első komoly lépést, hogy a Kárpátoktól délre elterülő ország-rész felett is érvényesítse korlátlan királyi jogait, ellenállásba ütközött. Lupaş felfogása szerint Károly keleti terveinek megakadályozására már az első pillanatban egy nagyon erős erdélyi-szerb és havaselvi-bulgár szövetség jött létre.⁶ Ez természetesen túlzás. A Magyarországgal határos délkeleti-keleti területek, melyeken a XIV. század közepéig szervezett állami élet nem alakulhatott ki az egymást felváltó népek folytonos mozgása miatt, a magyar állam érdekkörébe tartoztak. Ezeket királyaink is úgy tekintették, mint a korona kiegészítő részeit, melléktartományait s ebből kifolyólag gyakorolták királyi jogukat is. E jogok nemcsak az első foglалás, hanem az államszervezés címén is megillették királyainkat. A Nyugattal egyre szorosabb kapcsolatokat kiépítő Magyarország már a XIII. század elején erősen érezte kultúrhatását a Kárpátok külső lejtőin letelepedett kúnokkal. Részben ennek a kultúrfőlénynek, részben pedig a magyar népi erő keletre való kiáramlásának tudható be a kúnok tömeges megtérítése és a milkói püspökség szervezése.

Az egyház térfoglalásával egyidőben, annak mintegy természetes következményeképpen terjesztette ki az ország keleti részeit kormányzó Béla herceg a magyar király fennhatóságát e területekre. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a magyar fennhatóság nemcsak névleges volt, mert a magyar fegyver ereje megvédte az elfoglalt földet, a magyar telepes pedig megművelte azt és megvetette alapját a szervezett életnek, mely a később letelepedetteknek mintaképül és ösztönzésül szolgált. A foglalás állandósítására és a bulgár törekvések ellensúlyozására szervezte meg katonai alapon ugyancsak Béla herceg a szörényi bányságot.⁷ A bányság is szorosan beilleszkedett abba a védelmi láncba, amely az ország déli határán húzódott végig s amely gyepű szerepénél fogva védte a magyarságot minden váratlan

⁵ Uo. 19.

⁶ I. Lupaş, Lupta dela Posada 1330. Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania. Cluj, 1932. 125.

⁷ Gáldi—Makkai, i. m. 39.

megrohanástól. A Kárpátoktól keletre és délre fekvő területek tehát a magyar királyság szerves részét képezték s ezt már Béla herceg is kifejezésre juttatta, amikor felvette Kúnország királyának címét.⁸ A magyar király fennhatósága a legjobban kitűnik IV. Béla 1247. évi okleveléből. Midőn éppen ezen részek biztosítása végett a katonailag jól szervezett johannitákat akarta betelepíteni, korlátlanul intézkedett a terület sorsát és belső elrendezését illetőleg. A század vége felé is, midőn a belső események kötötték le mindenki figyelmét, Kún László fegyverrel állíttatta helyre az önkényesen megbontott jogrendet s a fennhatóságát elismerni vonakodó Litvoj (Litovoiu) vajda életével fizetett merészségéért.

Az Árpádok örökébe lépő Anjou királyaink egyik legfőbb törekvése arra irányult, hogy a királyi tekintélyt és ezen keresztül az ország területi épségét helyreállítsák. Baszaraba (Basarab) vajda Károly király szemében ugyanolyan engedetlen, a központi hatalomtól elszakadni törekvő főúr volt, mint akárhány méltóságával visszaélő társa a XIV. század elején. Természetes tehát, hogy mihelyt az ország belső részeiben megszilárdult a központi hatalom, a király tekintete az ország határai felé fordult. Az Árpádoktól örökölt címeket már Károly király is igyekezett élettel, valósággal megtölteni s így a Baszaraba ellen indított hadjárat elmaradhatatlan volt. László erdélyi vajda elmozdítása csupán a királyi hatalom visszaállítására tett első lépésnek tekinthető. Ezt természetesen követte a szintén engedetlen Baszaraba elleni fegyveres fellépés, annál is inkább, mivel az erdélyi zavaros állapotok fenntartásában neki nem kis része lehetett. Előnyös földrajzi helyzetében bizakodva és minden valószínűség szerint László vajda Erdélyből távozni kényszerült híveitől buzdítva lépett a hűtlenség útjára. Ezért indított Károly ellene is hadjáratot. Végeredményben ezzel a vállalkozással fejeződik be a kiskirályok ellen indított belső harc.

Nem célunk ezuttal a havaselvi vajdaság kialakulásának körülményeit részletesen vizsgálni. Nem valószínű azonban, hogy a vajdaság békés úton, a kisebb vajdaságok egybeolvadása folytán keletkezett; sokkal inkább elfogadható, hogy egy tetterős vajda fegyver erejével ismertette el uralmát és teremtette meg a központi hatalmat. Annyi bizonyos, hogy a XIV. század első évtizedei, amikor a magyar állam elvesztette kifelé való ható-

⁸ H ó m a n—S z e k f ú, Magyar történet. II. 35.

képességét, alkalmasak voltak egy olyan hatalom kialakulására, amellyel már számolni kellett. Mint a később bekövetkezett események mutatták az új államalakulat egy pillanatra ellen is tudott állani a meghódoltatására irányuló törekvéseknek. Megállapíthatjuk, hogy Litvoj vajda halála óta, akit Simonia György mester vert le⁹ Baszaraba vajdáig, a Kárpátok déli lejtőin gyökeres változás ment végbe. Az a néptöredékekből kialakult állam, melyet egy török fajtájú, tehát az államszervezéshez és vezetéshez érzékkel bíró erős kezű férfi tartott össze, nagyot haladt az egység útján. Az egységnek megteremtője és első képviselője is Baszaraba vajda volt. Eredetének kérdését ma már lezártnak tekinthetjük.¹⁰ Nem szándékunk és nehéz

⁹ Docum. I. 454. A hivatalos román történetírás igyekszik úgy feltüntetni ezen epizódot, mintha Litvoj már az egész Havaselve vajdája lett volna és mintegy nemzeti érzéstől eltelve (erre különösen a tankönyvekben céloznak) szállt volna szembe az elnyomó magyar hatalommal. Ő tehát az első román, aki életét adta hazája függetlenségéért. Vannak olyanok is, akik Litvojtól kezdve szeretnék a vajdák minden megszakítás nélküli sorát felállítani azt képzelvén, hogy Litvoj után Bärbat, majd Tihomir (?) és végül Baszaraba uralkodott. Ezen kísérlethez nem lehet semmi hozzátennivalónk.

¹⁰ A román nyelvészek is idegen eredetűnek tartják a Baszaraba nevet. Densușianu O. (Originea Basarabilor. Grai și suflet, IV. évf. 1929. 147—49.) véleménye szerint „A románoknak a besenyőkkel vagy kúnokkal való együttélése idején feltételezhetjük, hogy ezek közül kitűnt egy Baszaraba és neve átkerült hozzánk, Havaselve első uralkodóihoz.“ Densușianunak a név eredetét illető felfogását Drăganu N. is magáévá tette. (Români în veacurile IX—XIV. pe baza toponimiei și a onomasticeii. Acad. Rom. Studii și Cercetări, XXI. București, 1933. 520. kk.) A nyelvészek megállapítását ha nem is nagy lelkesedéssel, de kénytelen-kelletlen elfogadják a történetírók is. Felfogásukra jellemző Popa-Lisseanu G. magatartása, aki 1935-ben megjelent egyik munkájában erre a végkövetkeztetésre jut: „ilyenformán úgy, a Baszaraba mint az Asan név átkölcsönözhető volt a kúnoktól.“ (Izvoarele Istoriei Românilor. VII. 28.) Két évvel később az az álláspontja „hogy a Baszarabák népi eredete kétséges marad.“ (Izvoarele Istoriei Românilor. XI. 47.) Iorga véleménye szerint is a románok a Baszaraba nevet a kúnoktól kölcsönözték. (N. Iorga, Imperiul Cumanilor și domnia lui Basaraba. Un capitol din colaborația româno-barbară în evul mediu. An. Ac. Rom. Secș. Ist. Ser. III. Tom. VIII. 101.) Ugyancsak a Baszarabák kún eredete mellett száll síkra Veress Endre is. (Originea stemelor Țărilor Române. Revista Istorică Română, 1931. 230—31.) Ezen tanulmányra válaszol Brătianu Gh. (In jurul originii stemelor Principatelor Române. Revista Istorică Română, 1931. 238.) A kérdést véglegesen tisztázta Rásonyi László midőn minden kétséget kizáróan megállapította Baszaraba török-mongol származását. (Contributions à l'histoire des premières cristallisations d'état des Roumains. L'origine des Basaraba. Budapest, 1936. 31.)

is volna az első román vajdaság nemzetiségi összetételét az alapítás pillanatában pontosan megállapítani, annyit mégis meg kell jegyeznünk, hogy a román népnek fejlettebb életforma felé való elindításában a legnagyobb rész a török fajú népet illeti meg.¹¹ Bár a románok nem hajlandók tudomásul venni, fel kell hívnunk a figyelmet e helyen is arra, amit nyelvészeti bizonyítékok tesznek vitathatatlanná: a magyarság fontos szerepére nemcsak Havaselvén, hanem Olteniában is, a hajdani szörényi bánság területén.¹² Baszarabával és a nevéhez fűződő vajdaság megalapításával kapcsolatban már nagyon sokat írtak. Nem akarom ismételni azt, ami már úgymint közismert, mindössze néhány kérdést szeretnék megvizsgálni, hogy ezáltal közelebb juthassunk azoknak az eseményeknek megértéséhez — ha ez egyáltalán lehetséges — melyek a XIV. század első felében játszódtak le. A minket jelenleg érdeklő eseményekre vonatkozó oklevelek száma ugyanis csekély s így nem egy felvetett kérdésre csak kétséges feleletet adhatunk, nagyon sokszor pedig nem is tudunk válaszolni.

Az 1330-ban bekövetkezett események megértéséhez és elbírálásához szükséges volna ismernünk a politikai kapcsolatok természetét, melyek a magyar királyság és délkeleti mellék-tartománya között fennállottak Litvoj leverése után. Ugyancsak érdekelne azoknak a belső változásoknak ismerete, melyek a vajdaságban 1330-ig végbementek.

Míg az első kérdéssel kapcsolatban nagy általánosságban tájékozódni tudunk, addig a második kérdés a vizsgálódóval szemben megoldhatatlan nehézségeket támaszt. Minden amit tudunk néhány név ismeretére korlátozódik. Feltételezések alapján pedig nem lehet az eseményeket visszaállítani, nem lehet történelmet írni. Baszaraba előtt ismerjük Bärbat és Thocomer nevét. Előbbi a György mester által levert Litvoj testvére, utóbbiról pedig Károly király egy 1332-ben kiadott oklevelében azt mondja, hogy Baszaraba apja volt.¹³ A román történetírók a Bärbat nevet fenntartás nélkül romának fogadták el, a Thocomer nevet pedig a szláv Tihomirral igyekeztek összeegyeztetni, de Rásonyi László kimutatta, hogy akárcsak a

¹¹ Tamás L., Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában. Budapest, 1935. 194.

¹² Lükő Gábor, Havaselve és Moldva népei a X—XII. században. Ethnographia-Népelet, 1935. XLVI. évf. 1—4. sz. 97. kk.

¹³ Docum. I. 624.

Baszaraba név, ez is török-mongol eredetű.¹⁴ Hogy ezeknek milyen szerepük volt a vajdaság megteremtésében, erre nézve nem tudunk feleletet adni. De nemcsak a Baszaraba előtti eseményeket nem sikerült felderíteni, hanem még Baszaraba hatalomra jutásának idejét sem tudjuk meghatározni. E kérdést is a legnagyobb homály fedi s ez adott lehetőséget a román krónikásoknak és történétíróknak a vajdaság alapítását illető különböző találgatásokra. Mindez arra enged következtetni, hogy Baszaraba előtt nem is beszélhetünk komolyan a havaselvi vajdaságról, más szóval ő ennek a vajdaságnak megteremtője. Ezzel egyúttal a fentebb felvetett első kérdésre is válaszoltunk. A Kárpátoktól délre elterülő melléktartomány felett a magyar király senki által kétségbe nem vont fennhatóságot gyakorolt, melyet Baszaraba hűtlenségéig mi sem zavart meg.

Mint említettem, Baszaraba hatalomrajutásának idejét nem ismerjük és uralkodásának első éveiről sem tudunk semmit. E kérdésekre vonatkozólag az egykorú források nem adnak felvilágosítást, de Károly királynak egy 1324-ben kiadott oklevele megcáfolja a politikai kapcsolatok látszólagos mozdulatlanságát, sőt minden kétséget kizárólag nyilvánvalóvá lesz, hogy a magyar király és a havaselvi vajda között élénk politikai kapcsolat állott fenn.¹⁵ Ezek, a király és alattvaló között fennálló kapcsolatok, különösen ha tekintetbe vesszük a XIV. századi viszonyokat, a legtermészetesebbeknek mondhatók. Szinte érthetetlen miért akarják még komoly román történétírók is az idők szelleméből természetesen folyó viszonyt nem létezőnek feltüntetni. Az akkori helyzet komoly megfontolása alapján el kell ismerniök legalább Popa-Lisseanu megállapítását, mely szerint: „úgy tetszik, hogy Baszaraba elismerte a magyar király fennhatóságát, hűbéresének tartván magát.“¹⁶ S ezen természetes jogviszony ellenére néhány év múlva a magyar király kényszerült hadjáratot vezetni Baszaraba ellen. A történétírók nem egyszer feltették a kérdést: mi is történhetett 1324 és 1330 között? Mi ronthatta el a jó viszonyt és mi súlyosbította annyira a helyzetet, hogy végül is fegyver és büntető hadjárat vált szükségessé? Sokféle magyarázat látott napvilágot, de be kell vallanunk, hogy „a háború igazi oka nem ismeretes“.¹⁷ Minden bizonnyal több külső és belső körülmény járult hozzá

¹⁴ L. Rásonyi, i. m. 31—32.

¹⁵ Docum. I. 591.

¹⁶ Izvoarele Istoriei Românilor. XI., XL—XLI.

¹⁷ Uo. XI., XLI.

a király azon elhatározásához, hogy fegyverrel állítsa vissza a megbontott rendet.

Úgy vélem, hogy Baszaraba figyelemmel kísérte az Erdélyben uralkodó állapotokat, élesztgette a folytonos nyugtalanságot és igyekezett ezek nyomán minél több hasznot húzni magának, sőt vajdaságának területét is bővíteni akarta. Pesty Frigyes megállapítása szerint 1324-től 1330-ig egyetlen szörényi bánról sem történik említés. Ezt figyelembe véve annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy a bánság ebben az időben minden bizonnyal Baszaraba kezére került.¹⁸ Lupaş véleménye szerint Baszaraba „is igyekezett a magyar királyság belső zavaraiából hasznot húzni, kiterjesztvén uralmát a szörényi bánságban is, egyelőre elismerve a magyar fennhatóságot, de készlődött megszabadulni alkalmas pillanatban ennek a fennhatóságnak terhétől“.¹⁹ Kissé különösnek, sőt ellentmondónak tetszik, hogy Baszaraba felhasználta az erdélyi állapotok nyújtotta lehetőségeket és mégis a szörényi bánságban terjeszkedett. Tudnunk kell azonban, hogy a szörényi bánság elég hosszú időn át a mai Olténiát is magában foglalta s így a havaselvi vajdák minden törekvése oda irányult, hogy a számukra több szempontból is nagyon fontos területet uralmuk alá hajtsák.²⁰

A magyar király kapcsolatai Baszarabával valószínű csak 1327 után szakadtak meg. Ebben az évben XXII. János pápa még Baszarabát is felkéri, hogy fogadja szívesen az országába menő domokosrendi szerzeteseket.²¹ Baszaraba vajdaságával kapcsolatban a pápa azt írja, hogy az a magyar királysághoz tartozik „in terris tibi subiectis in regno Ungariae consistentibus.“ Ezzel a kifejezéssel kapcsolatban Lupaşnak az a felfogása, hogy az a szörényi bánságra vonatkozik, mely „ezen év előtt Baszaraba hatalmába ment át.“²² Szerény véleményem szerint itt nem a szörényi bánságról van szó, hanem Baszaraba országaról, Havaselvérről, melyet külföldön is a magyar koronához tar-

¹⁸ Pesty Fr., A szörényi bánság és Szörény vármegye története. Budapest, 1877. I. 27.

¹⁹ I. Lupaş, Lupta dela Posada 1330. Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania 1930—31. Cluj, 1932. 125.

²⁰ Pesty Fr., A szörényi bánság és Szörény vármegye története. Budapest, 1877. I. 8.

²¹ Monum. Hung. I. 513.

²² I. Lupaş, Lupta dela Posada 1330. Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania 1930—31. Cluj, 1932. 125.

tozónak tudtak és írtak. Megjegyzem, hogy 1327-ben Dénes, a későbbi szörényi bán, még miháldi kapitány volt, mely vár szintén a szörényi bánsághoz tartozott.²³ Dénest helyezte Károly király a bánság élére miután azt Baszarabától visszafoglalta; úgy gondolom tehát, hogy 1327-ig a bánságot még nem érte semmi veszély, nem foglalta el még Baszaraba.

Fennebb láttuk, hogy László vajda fellázadt fiai végül is kénytelenek voltak Erdélyből elmenekülni. Nem tartom én sem lehetetlennek, hogy ezek Baszarabánál kaptak menedéket annál is inkább, mivel ez 1329-ben a magyar királlyal már nagyon-feszült viszonyban volt.²⁴ A kapott segítséggel gyakran megrohanták Erdélyt égetve, rabolva és pusztítva mindent, mi útjukba akadt.²⁵ Nagyon kézenfekvő volna arra gondolni, hogy a testvérek inkább Szerbiába menekültek és sógoruktól kértek segítséget. Nézetem szerint Szerbiából nem egykönnyen jöhettek volna támadásaikat „gyakran“ megismételni, de annál könnyebben megtehették ezt a szomszédos Havaselvéről.²⁶ E kérdéssel kapcsolatban azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni egy tényt, mely ezen feltevésnek ellentmondani látszik. Akkor, amikor a hadjárat alkalmával csatára kerül a sor, nem látjuk sehol László vajda fiait. Ez igen meggondolkoztató, mert nem valószínű, hogy a testvérek egy ilyen csatában ne vettek volna részt, vagy ha ott voltak, a krónikás erről ne tett volna említést.

Hogy a megismétlődő támadásoknak s egyúttal a folytonos nyugtalanságnak véget vessen, Tamás vajda úgy látszik közelépett a királynál és arra ösztönözte, hogy számoljon le

²³ Pesty Fr., A szörényi bánság és Szörény vármegye története. Budapest, 1877. II. 326.

²⁴ I. Lupaș, Voievodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII. Ac. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. III. Tom. XVIII. 110.

²⁵ Anjoukori Okm. II. 394. „et sepe eruentes in regalia vastus et incendia committunt et tantas strages et depopulaciones que vix loquela promi possent committere non expavent...“

²⁶ Ezen felfogást megerősíteni látszik Nagy Lajosnak egy 1351-ből fennmaradt adománylevele, melyben határozottan Károly hűtlen alattvalóiról beszél, akik Baszarabával együtt harcoltak atyja ellen. „...praedictusque Bozorab quadam subdolosus infidelitate et damnabili praesumptuositate se contra eundem patrem nostrum tanquam suum dominum naturalem cum tota sua potentia et vicinorum paganorum, ac aliorum eiusdem patris nostri infidelium aggregata caterua diem extremum praedicti patris nostri claudere ex abrupto cupiens...“ Docum. I/2. 14—15.

végleg a lázadókkal s azok pártfogóival.²⁷ Román felfogás szerint Tamás vajdának ezen kívül személyes természetű oka is volt a leszámolásra. Talmácsi János Omlás vidékén elkobzott birtokait a király Tamás vajdának adományozta. Baszaraba azonban „csakhamar követelte, vagy lehet, hogy el is foglalta ezeket a falvakat is, mivel azok szervesen hozzátartoztak az Olt és Lator közti Lovişte hegyes masszívumához.”²⁸ A román történetíró által felhozott bizonyíték azonban nemcsak nagyon mérész, hanem elfogadhatatlan is.²⁹ A hadjáratot előkészítő események tárgyalásánál nem hagyható figyelmen kívül a királyi udvarban 1330 tavaszán lejátszódott fontos esemény sem. Záh Feliciánnak a királyi család ellen irányuló merénylete közvetve szintén hozzájárult a hadjárat megindításához. A merénylő családjával szemben alkalmazott hallatlanul szigorú ítélet bizonyos fokú idegességet váltott ki és a király ezért is igyekezett a közfigyelmet más irányba terelni.³⁰

A külső események is kedvezőek voltak oly rövid ideig tartó hadi vállalkozás elindításához, mint amilyenek a havas-élvi hadjárat látszott. A velbuzdi csata után, mely a középkori Szerbia nagyhatalmának vetette meg alapját, Bulgária elvesztette tekintélyét.³¹ Az 1330 nyarán lezajlott ütközetben Baszaraba által küldött egységek is résztvettek.³² Baszaraba ugyanis szövetségese volt a bulgár cárnak, akivel állítólag családi kapcsolatban is állott.³³ Mihály cár halála után, akit éppen ebben

²⁷ I. Lupaş, Lupta dela Posada 1330. Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania 1930—31. Cluj, 1932. 125.

²⁸ I. Moga, Problema Țării Loviştei și Ducatul Amlaşului. Cluj, 1936. 7—8.

²⁹ Documenta, 61. 3. jegyzet.

³⁰ Nagyon érdekesek és jellemzőek a krónikás szavai; mintegy tükrözik a tömeg véleményét, amellyel az az ítéletet fogadta. A merénylet elbeszélése és az ítélet végrehajtása után a királlyal kapcsolatban így ír a krónikás: „sed jam fortuna vertibilis aversa facie valefaciens terga vertit; undique bellis insurgentibus sua expeditio vincebatur, pedum etiam ac manuum dolore nimio torquebatur.” Sch w a n d t n e r, *Scriptores Rerum Hungaricarum*. I. 202.

³¹ C. Jireček, *A bolgárok története*. 278.

³² Uo. 275.

³³ C. Giurescu, *Istoria Românilor*. I. 352. Hogy milyen alapon hozzák rokonságba a román történetírók Mihály bulgár cárt és Baszarabát, nem tudtam megállapítani; hacsak azt nem tekintik rokoni alapnak, hogy Baszaraba leánya Mihály cár unokaöccse és utóda János Sándor felesége volt. Ld. Jireček, *a bolgárok története*. 279. kk.

a csatában öltek meg, Bulgária belső harcokban emésztette még megmaradt erőit, Szerbia pedig a győzelem ellenére sem tudta belső ügyeit elrendezni s így a Balkánon nem volt teljes a nyugalom.³⁴

A Baszaraba meghódoltatása, illetve eltávolítása végett vezetett 1330 évi hadjáratról, mely a román történelem alapvető fontosságú ténye, a névtelen krónikás nagyon élénk és hű képet rajzolt.³⁵ Ezenkívül számtalan oklevelünk van úgy Károly királytól, mint fiától Lajostól, melyekben a Károly és Baszaraba csapatai között lefolyt elkeseredett harcról tesznek említést. Itt fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy ezzel a hadjáratral kapcsolatban a román történetírók állandóan Károly királynak egy hamisított oklevelére hivatkoznak s azt mint valódi oklevelet használják.³⁶ Egy adománylevélről van szó, melyben Károly király Radoszló fiának Miklósnak érdemeit megjutalmazza. Az oklevél, mely részletesen leírja a Baszaraba elleni hadjárat történetét, feltűnően hasonlít a krónika szövegéhez. Lehet, hogy ez ösztönözte Wertner Mór-t az oklevél közelebbi megvizsgálására mindjárt annak közzététele után.³⁷

A kérdéses oklevél 1330 december 9-én kelt, de nem maradt fenn eredetiben, hanem csak Nagy Lajos egy 1364 május 18-án kelt átiratában, melyet szintén csak a zágrábi káptalan egy XVI. századbeli átiratából ismerünk. A magyar történetírás számára az oklevél hamis volta elintézett kérdés. Az ellenkező táborra való tekintettel röviden ismertetem Wertner eljárását. Megvizsgálta úgy Károly király oklevelét, mint Lajos átírását és belső érvek alapján megállapította a legnagyobb bizonyossággal, hogy az okleveleket hamisították. Az oklevelek végén felsorolt püspökök és országnagyok névsorát megvizsgálva Wertner oly szembetűnő hibákat észlelt, melyek — nem is véve tekintetbe a többi hibákat — egymagukban is az oklevél hamis volta mellett bizonyítottak.³⁸ Wertner megállapítása alap-

³⁴ C. Jireček, A bolgárok története. 279. kk.

³⁵ Olv. a Bécsi Képes Krónika megfelelő fejezetét a *Fontes Domestici*. II. 242—45.

³⁶ Thallóczy L. és Barabás S., A Blagay család oklevéltára. *Monum. Hung. Hist.* I. oszt. XXVIII. 110.

³⁷ Wertner Mór, *Megjegyzések a „Blagay-család oklevéltárá”-hoz.* Századok, 1898. 836. kk.

³⁸ Wertner bizonyításában egyetlen hibát találtam, azt hiszem az is sajtóhiba. Tamás kalocsai érsekről azt állítja, hogy 1350-ben foglalta el érseki székét, ami ellentétben áll a később mondottakkal. A következő 837. lapon azt mondja ugyanis, hogy 1350—1355 között Dénes volt a kalocsai

ján az okleveleket Karácsonyi János is a hamis oklevelek közé sorozta.³⁹ Ennek ellenére 1923-ban egy erdélyi román történettudós újból felfedezte az oklevelet⁴⁰ s azóta is a román történetírók állandóan idézik nem is beszélve arról, hogy ennek alapján egyesek milyen következtetésekre jutottak.⁴¹ Pedig az oklevél mellőzését a román történetírás sem szenvedné meg, mert az 1330 évi csatát a krónikás is élethűen, valószínű szemtanú elbeszélése alapján írta meg.

A krónika szerint a király hallgatott Tamás vajda és Miklósfia Dénes ösztönzésére s összegyűjtván seregének egy részét 1330 szeptemberében megindult Baszaraba ellen. Ha az események lefolyását figyelmesen követjük, két jól meghatározott akciót különböztethetünk meg. Az egyik, mely a hadjárat közelebbi célját képezte, a szörényi bánóság visszafoglalása volt, a másik, a távolabbi cél pedig az engedetlen vajda eltávolítása. Így akarta szétrobbantani a király a lázadók menedékhelyét és ezáltal szándékozott helyreállítani fennhatóságát a Kárpátoktól délre elterülő országrész felett. Ennek a politikának voltak legegyszerűbb szószólói Tamás vajda és Miklósfia Dénes. Fentebb már láttuk, mely okok készítették Tamás vajdát, hogy a hadjárat megindítása érdekében a királynál közbejárjon. Szécsi Dénessel kapcsolatban Iorgának az a szerfölkött ér-

érsek. A hiba nyilvánvaló tévedésen alapszik, mert tudjuk, hogy Tamás érsek 1358-ban és nem 1350-ben foglalta el az érseki széket. Vö. P. B. Gams, Series Episcoporum. Leipzig, 1931. 372.

³⁹ Karácsonyi J., A hamis, hibáskeletű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig. Budapest, 1902. 36. és 40.

⁴⁰ Victor Motogna az oklevél „felfedezője“ így ír: „Találtam egy oklevelet, mely elkerülte mindenkinek a figyelmét, aki régebbi történelmünk ezen dicsőséges fejezetével foglalkozott s amelyik érdekes részletekkel írja le a posadai véres összecsapást.“ Ld. Victor Motogna, Iarăși lupta dela Posada. Revista Istorică, X. 1923. 82.

⁴¹ Lupaș, a kolozsvári volt román egyetem tanára, külön értekezést írt a posadai csatáról, mely értekezésnek alapját az említett oklevél képezte. Bár tudott magyarul, nem ismerte a magyar álláspontot, valódinak fogadta el a Motogna által felfedezett oklevelet s ilyen megállapítását olvassuk: „A krónika és az 1330 dec. 9-i adománylevél azonos kifejezései tökéletesen igazolják a végkövetkeztetést, hogy maga a krónika szerzője szerkesztette az adománylevelet is, vagy legalább is ennek az oklevélnek a szövege volt előtte, amikor Baszaraba íjászáinak Károly Róbert páncélba öltözött lovagjaival való összecsapásáról szóló fejezetet írta.“ Lupaș szerint az adománylevél „az ütközet után négy héttel lévén írva nyilvánvaló, hogy a leghitelesebb (cel mai autentic) forrás.“ I. Lupaș, Lupta dela Posada 1330. Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania 1930—31. Cluj, 1932. 135.

dekes, de semmivel alá nem támasztható elgondolása van, hogy Dénes nem más, mint „Baszarabának egy törvénytelen testvére“ vagyis trónkövetelő, aki a magyar király segítségével akart hatalomra jutni. Mivel nem tudott Baszaraba helyére kerülni — mintegy kárpoztulásul — a király kinevezte szörényi bánná.⁴² Ez a magyarázat nem fogadható el, mert nincs alapja. Miklósfia Dénes, Ivánka unokája a Balog nemzetség tagja s így nem volt semminemű rokonságban a Baszarabákkal.⁴³ Más okok készíthették őt arra, hogy a királyt a Baszaraba elleni hadjáratra rábeszélje. Tudomásunk szerint 1325-től 1327-ig Miháld és Zsidóvár királyi várak kapitánya volt.⁴⁴ Épen e tisztségénél fogva ösztönözhetette a királyt Szörény visszafoglalására. Ezt annál inkább feltételezhetjük, mert a bánság visszaszerzése után a király őt nevezte ki bánná.

A hadjárat első része minden nagyobb nehézség nélkül zajlott le és a szörényi bánság hamarosan Károly kezébe került. Baszaraba azon kísérlete, hogy megakadályozza a hadjárat folytatását, felajánlván az évi adó megfizetését és a hadjárat költségeinek megtérítését, nem járt sikerrel.⁴⁵ Bár a mérséklő elem nem hiányzott a király kíséretéből sem, a sereg folytatta előnyomulását egyenesen azzal a céllal, hogy Baszarabát eltávolítsa vajdai székéből, Havaselvét pedig alávesse újra a magyar király fennhatóságának.

Ha figyelmesen olvassuk a krónikát láthatjuk, hogy ugyan-

⁴² N. Iorga, Cele mai vechi cronici. Revista Istorică, VIII. 1922. 15.

⁴³ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 176—178.

⁴⁴ Pesty Fr., A szörényi bánság és Szörény vármegye története. II. 326.

⁴⁵ I. Minea, Războiul lui Basarab cel Mare cu regele Carol Robert (Noemvre 1330). Cercetări Istorice, V—VII. 1929—31. 338. Baszarabának ezen magatartásával kapcsolatban a következőket mondja: „A magyar krónikásnak érdekében állott minél hibásabbnak feltüntetni Károly Róbertet a hadjárat megkezdéséért és minél kevésbé hibásnak és minél megalázkodásra készebbnek Baszarabát, mivel a legyőzött király számára minél természetesebbnek és jogosabbnak kellett feltűnnie Isten büntetésének.“ Ezzel kapcsolatban elég talán ha megemlítjük, hogy a krónikát Nagy Lajos uralkodása alatt szerkesztették, tehát nem valószínű, hogy a krónikás hibáztatni szándékozott volna — nem is nagyon állott módjában — az elhunyt királyt. S hogy Baszaraba úgy viselkedett, mint ahogy a krónikás leírja, azon Minea ne csodálkozzék, mert Baszarabának nagyon is érdekében állt a hadjárat folytatását megakadályozni, hisz annak kimenetelét nem láthatta előre és nem tudhatta, hogy a magyar sereg lépre fog menni.

az a hadsereg vonult tovább Havaselve ellen, mely Szörényt is visszafoglalta. Iorga szerint azonban „az Argeş elleni hadjárat különbözik attól, amely más csapatokkal Szörény ellen irányult.“⁴⁶ Iorga tehát két hadjáratot különböztet meg a nélkül, hogy felfogását komolyan alá tudná támasztani.

Milyen útvonalon haladt végig a királyi sereg míg Argeş vára alá érkezett, források hiányában még megközelítőleg sem tudjuk megállapítani. Mindenesetre feltételezzük, hogy igyekeztek a legrövidebb idő alatt Havaselve északi részébe eljutni, hogy az itteni megerősített helyeket elfoglalják annál is inkább, mivel a tél már küszöbön volt. Még ha el is fogadjuk Lupaşsal⁴⁷ azt, hogy „segédc csapatok“ Erdély felől is jöttek, nincs semmi bizonyosságunk arra nézve, hogy a fő sereg ebből az irányból támadott volna. Az is nagyon érdekes, hogy Iorga még az események időrendi sorrendjét sem hajlandó úgy elfogadni, amint az a krónikában van. Véleménye szerint a Szörény elleni hadjárat később volt.⁴⁸ Ha elfogadjuk a Iorga felfogása szerint helyes időrendi cserét, a később bekövetkezett eseményeket semmiképp sem tudjuk megmagyarázni. A történetírónak — bárki legyen is az — két tényt el kell ismernie és pedig azt, hogy a bántágot Károly király visszafoglalta és hogy a magyar csapatok Havaselvén vereséget szenvedtek. Amennyiben megfordítjuk a krónikás felsorolta események időrendi sorrendjét, a szörényi bántás visszafoglalására irányuló hadivállalkozás bosszúzó hadjárat jellegét kapja. Éppen ezért nem hiszem, hogy a király megelégedett volna a bántás visszafoglalásával és a diadal után nem igyekezett volna a királyi tekintélyt maradéktalanul helyreállítani. Tudtunkkal még csak kísérlet sem történt ilyen irányban. Érthetetlen mi téveszthette meg Iorgát, hisz a krónikás nyíltan megmondja, hogy a királyi hadsereg szeptemberben indult el Szörényen át Baszarabának, a románok vajdájának országába, ahol novemberben meg is ütközött Baszaraba seregével. Jóllehet a hadseregnek Argeş felé vezető útjában sok nehézséget kellett legyőznie, az a terület, amelyen

⁴⁶ N. Iorga, Carpații în luptele dintre Români și Unguri. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXXVIII. 1915—16. 82. és N. Iorga, Istoria armatei românești. I. 77.

⁴⁷ I. Lupaş, Lupta dela Posada 1330. Analele Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania 1930—31. 136. és Docum. I. 645—46.

⁴⁸ N. Iorga, Carpații în luptele dintre Români și Unguri. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXXVIII. 1915—16. 82.

Szörényből kiindulva áthaladt, nem volt teljesen ismeretlen. Ezt bizonyítja már IV. Béla 1247. évi oklevele is. Eltekintve attól, hogy a terület már előbb is a bánsághoz tartozott s ezért az odavalók többé-kevésbé ismerték, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a hadjárat idejében még laktak ott magyarok, akik bizonyára segítségére voltak az átvonuló seregnek. Nagyobb nehézségekkel inkább a vajdaság területén kellett megküzdeniök. Feltételezhetjük tehát, hogy a magyar hadsereg egy hónap lefolyása alatt eljutott Argeşig. Különbösen is a hadjárat — bár a vezetőket előre nem látható akadályok elé állította — nem tartozott a megvalósíthatatlan fegyvertények közé. Azokra a hadjáratokra kell gondolnunk, amelyeket azonos körülmények között már előbb is viseltek a magyarok a Balkán sokkal távolabb fekvő vidékein.

A krónikás elbeszéléséből az látszik, hogy a hadjárat számításon felül elhúzódott. Egy idő múlva már nemcsak az emberek éheztek, hanem a lovak sem juthattak élelemhez, ami nemcsak a lakott helyek gyér voltával és az időjárás nehézségekkel magyarázható, hanem valószínű azzal is, hogy Baszaraba csapatai, általános szokás szerint, mindent elpusztítottak a támadó csapatok útvonalán. Ilyen körülmények között aztán a király — megváltoztatva eredeti elgondolását — kénytelen Baszarabával egyezkedni és vele békére lépni. Baszaraba nemcsak a sereg békés hazavonulását biztosítja, hanem megmutatja valószínű a Magyarországra vezető legrövidebb utat is. A megegyezés ellenére a magyar sereget törbe csalták és nagyrészt két súlyos támadás alkalmával lemészárolták.⁴⁹ A harcokban Baszaraba is résztvett fiaival együtt s ami nagyon természetes, résztvettek a közelben lakó pogányok is, akik alatt valószínű a tatárokat kell értenünk.⁵⁰

Annak a helynek megállapítása ahol a törbecsált magyar sereg súlyos vereséget szenvedett, még most is a román történetírók kutatásának tárgyát képezi. Csak annyi bizonyos, hogy a csata színhelyét Argeş vára közelében kell keresni. Közlebbi adatok hiányában a találgatásoknak bő tere nyílik és természetes, hogy a vélemények megoszlanak. De számunkra nincs is elhatározó jelentősége a ténynek. Sokkal fontosabbak a sikertelen hadjárat következményei. A király, ha nehezen is, de megszabadult a mészárlásból. Menekülését kísérőinek bátorsága

⁴⁹ Docum. I. 633.

⁵⁰ Uo. I. 633. és I/2. 14—15.

és áldozatkészsége tette lehetővé. A krónika szerint a király előbb Temesvárra s onnan „késedelem nélkül“ Visegrádra ment.⁵¹ Érdeemes volna tudni hogyan jutott a hadsereg életben maradt része újból magyar területre. Erről azonban mit sem ír a krónikás. Az életben maradottak száma — úgy vélem — különben sem lehetett nagy. A vesztett csata emlékét nemcsak Károly király, hanem Nagy Lajos számos oklevele is megőrizte, mintegy jelezvén ezzel is annak jelentőségét. Különben a királyi had vereségének híre az ország határain túlra is eljutott és emlékét külföldön is megtaláljuk.⁵²

A hadjárat sikertelensége több volt, mint csupán kellemetlen epizód. Eltekintve attól, hogy nem sikerült az engedetlen vajdát tisztségétől megfosztani, hanem vele egyességre kellett lépni, még a büntető hadsereg is komoly vereségnek beillő veszteséget szenvedett. E hadjáratnak is bizonyára része volt abban, hogy a király figyelme fokozottabb mértékben fordult a nyugati események felé és felhagyott a keletre irányuló tevékeny politikával. Legalább is nincs tudomásunk arról, hogy a király később hadjáratot vezetett volna a szöszező vajda megbüntetése végett. Minden figyelmét a Lengyelországgal és különösen a Nápollyal való kapcsolatok megszilárdítására fordította. Erre annál is inkább szükség volt, mivel Szerbia tekintélye és súlya Dusan István uralkodása alatt kezdett Magyarországra mindinkább veszélyesebbé válni. Szerbia növekvő hatalmának ellensúlyozására pedig a legjobb lehetőséget a nápolyi Anjoukkal való szövetség nyújtotta.⁵³ Ennek megvalósítására irányult Károlynak minden igyekezete. A kelet felé néző cselekvő politika elejtett fonalát Nagy Lajos veszi fel újra és viszi tovább az édesatyja által megadott irányban.

⁵¹ Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum*. I. 205.

⁵² *Scriptores Rerum Prussicarum*. I. 218—19. apud E. C. Lăzărescu, *Despre lupta din 1330 a lui Basarab Voevod cu Carol Robert*. *Revista Istorică*, XXI. 1935. 244. Azt hiszem ugyancsak erre a csatára vonatkozik XXII. János pápa 1331-ben kelt levele is. *Monum. Hung.* I. 544—45.

⁵³ Hóman—Szekfű, *Magyar történet*. II. 77—78.

III.

Moldva az Anjouk idejében.

A magyarság térfoglalása nem korlátozódott csupán a Kárpátok-bezárt területre, hanem különösen keleti irányban azon jóval túl is terjedt. Minden okunk megvan azt feltételezni, hogy a Kárpátok külső lejtőin már a XII. század végén magyar telepek alakultak. A településre alkalmas lakatlan, tehát gazdátlan területeket vette birtokába a magyarság és teremtett magának kedvező életfeltételeket. Nagyon természetes, hogy a magyarság a később idetelepedett, legnagyobbbrészt pogány népekkel szemben úgy szerepelt, mint a keresztény hit védője és terjesztője. A magyarok kezdetben nagyobb számmal Moldva nyugati vidékein az úgynevezett milkói vagy kún püspökség területén telepedtek le.¹ Első egyházi intézményeiket a tatárjárás tette tönkre, mely hosszú időre a politikai befolyás kiterjesztésének lehetőségét is megakadályozta. Habár a tatárok visszahúzódtak Magyarországból, az újabb betörés veszélye a XIII. század későbbi évtizedeiben is állandóan fenyegette az országot. Ez az aggodalom, valamint a belső politikai helyzet teljesen más irányba terelték a vezetők figyelmét. Az Árpádház kihalta utáni belső harcoktól hangos első néhány évtized nem volt alkalmas az erőteljes terjeszkedő politika újrafelvételére. Tulajdonképpen csak Nagy Lajos uralkodása idején kerül megint ez a terület a magyar külpolitika érdekkörébe.

A Kárpátok, Magyarország keleti határai, évszázadokon keresztül különböző népek támadásainak voltak kitéve. Bár a támadások útjában nagyon is komoly akadályt képeztek, ezek az akadályok nem voltak legyőzhetetlen jellegűek, mert rajtuk több szoros vezetett át. Ennek a természetes határnak a megerősítése és védelme érdekében a magyar királyok minden lehetőt elkövettek. Ilyen védelmi jellegű, úgy is mondhatnók, hogy

¹ Makkai László, A milkói (kún) püspökség és népei. Debrecen, 1936. 26.

elővigyázatossági intézkedés volt az ellenségnek a szorosok közvetlen közeléből való távoltartása, más szóval a szorosokon átvezető utak biztosítása.² Erre a legcélravezetőbbnek látszott a védelem szempontjából legmegbízhatóbb elemnek, a magyarnak a Kárpátok külső, déli és keleti lejtőin való letelepítése. A magyar védőrendszer ezen előretolt figyelő-állásainak azonban nemcsak támadást feltartóztató szerepük volt, hanem támadó hadjáratok alkalmával nagyszerű kiinduló pontul is szolgáltak. A magyar és német elemnek Moldva földjén való megletelepedése az Anjouk idejében újból erős lendületet kapott. A Costăchescu Mihály összegyűjtötte legrégebb moldvai oklevelek³ áttanulmányozása során átfogó képet kapunk a moldvai magyarság szerepéről és betelepülésének idejéről. A tatár-hatalom meggyengülése, ami majdnem egybe esik árpádházi királyaink kihaltával és az említett magyar telepek megerősödése, elősegítették azoknak a hadi vállalatoknak megindítását, melyek Nagy Lajos idejében Moldva nagy részét felszabadították a tatárok uralma alól. Nagyon természetes, hogy e hadjáratok csak még jobban megerősítették a magyar királynak Moldva feletti fenségjogait. A tatárok ellen irányuló hadi vállalkozásokban úgy látszik mármarosai románokból álló csapatok is részt vettek. Jelenlétük magától értetődő, mert ezekben a határokon is jóval túlterjedő harcokban a székelyeken kívül mindazok érdekelve voltak, akik a tatárok közelében laktak s így támadásaiknak mindenkor ki voltak téve. Okmányokkal nem tudjuk igazolni de feltételezzük, hogy a Moldva északi részein még szétszórva — tehát állami közösségben nem élő — románságnak is jutott valamelyes szerep e felszabadító harcokkal kapcsolatban. Az itteni szétszórt erők egyesítésére és mintegy elővédül létesült, a Moldva völgyében, egy sikeres hadjárat után Dragos, mármarosai vajda vezetése alatt a moldvai vajdaság.⁴

² R. Rosetti, Despre Unguri și episcopiiile catolice din Moldova. An. Acad. Rom. Ser. II. Tom. XVII. 1904—5. 282.

³ Mihai Costăchescu, Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. I—II. Iași, 1931—32.

⁴ Ion Bogdan, Cronice inedite atingătoare de Istoria Romînilor. București. 1895. 49. és E. Picot, Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIV-e siècle jusqu'à l'an 1594. par Grégoire Urechi. Paris 1878. 16. Dragos vajdáról nevén és uralkodási évein kívül bizonyosat nem tudunk, mivel a magyar forrásmunkák keveset beszélnek róla. Látszik, hogy a vajdaság megalapítása és Dragos szerepe nem volt rendkívüli, feljegyzésre érdemes dolog, mert amíg Bogdánnak, a későbbi vajdának Moldvába való kimenetelét még a krónikás is feljegyzi, addig Dragosról ilyen emlékün

Az újonnan alakult vajdaságnak tehát ugyanaz a rendeltetése volt, mint a lentebb, délre fekvő magyar telepeknek. A vajdaság megalapításában Iorga nem akar csak egy hadi szempontokat szem előtt tartó intézkedést látni. Véleménye szerint „Moldva megalapítása nem egyéb, mint a magyarországi román elem terjeszkedésének eredménye, nem a király akaratával szemben, hanem annak az állandó pártfogásnak következményeképpen, melyben Nagy Lajos a román elemet katonai szempontokból részesítette.“⁵

Mivel úgy a tatárok, mint a magyarok kölcsönösen támadták egymást és a támadások legtöbbször helyi jellegűek voltak, Dragos Moldvában való megtelepedésének idejét nem tudjuk teljes bizonyossággal megállapítani. Annak a néhány forrásmunkának alapján, mely számunkra ez időből fennmaradt, csak általánosságban lehet az események lefolyását követni. A legnagyobb valószínűség szerint a hadjárat, mely után Dragos Moldvában maradt, mint a magyar király bizalmi embere ugyanaz, mint amelyet Lackfi András a székelyek ispánja vezetett a tatárok ellen, s amelyről a krónikás is megemlékezik.⁶ Tudomásunk szerint a hadjárat 1345-ben volt. Ezt a hadjáratot természetesen követték a székelyek más hadi vállalkozásai, melyeknek eredménye volt a tatároknak szinte a tengerig való visszahúzódása.⁷ A tatárok haderejét érzékenyen megtizedelte azon idők legrettenetesebb járványa, a pestis. Ha nem is fogadhatjuk el a krónikás feljegyzését, mely a halottak számát bizonyára túlozva 300.000 emberre teszi, akkor is elhithetjük, hogy soraik megritkultak és ellenállásuk is érezhetően meggyengült.⁸ Mindezek még jobban megerősítették a magyar ki-

nincs. Dragos vajda valószínű az egrí káptalan által 1336-ban kiállított oklevélben szereplő Dragos bedőházi vajdával. olv. *Documenta*. 77. és 178. 1. jegyzet.

⁵ N. Iorga, *Istoria Romînilor din Ardeal și Ungaria*. București, 1915. I. 80. Azt hiszem felesleges és amugyis hiábavaló a magyarországi románság túlnépesedéséről szóló mesét — amit Iorga fenti állítása feltételez — cáfolni. Nézetem szerint a Moldvában ebben az időben már letelepedett, de főleg a Mármarosból kivonuló románok száma még kicsiny volt.

⁶ *Fontes Domestici*. III. 151—52. és Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum*. I. 221.

⁷ Schwandtner, i. m. I. 221. A király 1344 nyarán Erdélyben járt. Lehetséges, hogy már ekkor felmerült egy a tatárok ellen irányuló nagyobb hadivállalkozásnak a terve.

⁸ *Fontes Domestici*. III. 148. és Hammer-Purgstall, *Geschichte der goldenen Horde in Kiptschak, das ist der Mongolen in Russland*. Pesth, 1840. 308.

rály befolyását a Kárpátok keleti vidékein. VI. Kelemen pápának 1347-ben kelt és a kalocsai érsekhez intézett levele is ezt bizonyítja.⁹ A pápa intézkedik a milkói püspökség helyreállítására és Nemtei (Nympti) Tamás püspökké való kinevezése ügyében. A fenti körülmények mérlegelése alapján úgy látszik, hogy Dragosnak Moldvába való megtelepedésére tényleg ez volt a legalkalmasabb idő.

Elvitathatatlan, hogy Dragos a most visszaszerzett területen a magyar király képviselője volt. Nagy Lajos nem egy okleveléből látjuk azt a függőségi viszonyt, mely Dragos utódai s következőleg közte és a magyar király között is fennállott. Adataink hiányos volta miatt bővebbet nem tudunk ezen vajda életéről, tetteiről és családi kapcsolatairól.¹⁰ Épen ezért nem fogadhatjuk el minden kétséget kizáróan a román krónikák tudósítását, mely szerint Dragos utóda fia, Szász (Sas) volt, ki őt két évi uralkodás után követte a vajdai méltóságban. Eltekintve a két vajda közötti esetleges rokoni kapcsolattól megállapíthatjuk, hogy mindkettő a magyar király közvetlen fennhatósága alatt állott. Úgy tekinthetjük őket, mint a magyar király nem is valami magasrangú tisztviselőit.

A moldvai vajdáknak a magyar királytól való függőségi viszonyát a román történetírók szerint Bogdán vajda szüntette meg. Épen ezért őt tekintik Moldva első vajdájának, a „független“ Moldva megalapítójának. Mielőtt Bogdán kilétét és az alapítás tényét vizsgálónk, egy megállapítást kell itt leszegeznünk: bármennyire is iparkodtak a román történetírók, máig sem sikerült eloszlatniok azt a homályt, mely akárcsak Havas- elvén is, az első vajdák alakját és tetteit körülveszi. Ezért történik meg, hogy pontos adatok hiányában még ugyanazon személyre, vagy eseményre vonatkozólag is ahány író, annyi vélemény alakul ki. Az „alapító“ Bogdán vajda neve először Nagy Lajos egy 1343-ban kelt oklevelében szerepel.¹¹ A király

⁹ Monum. Hung. I. 737—38.

¹⁰ A román krónikák időrendi szempontból oly zavarosak, hogy alig használhatók. Különbösen is ha tekintetbe vesszük keletkezésük idejét és módját, hitelességük nagy mértékben csökken.

¹¹ Mihályi J., Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Máramaros-Sziget, 1900. 17. Mivel nem áll rendelkezésemre semmi bizonyíték, nem tudtam megállapítani vajon az 1335-ben Magyarországra telepített Mikula fia Bogdán vajda azonos-e Bogdán máramarosi vajdával, éppen ezért jobbnak véltem a kérdést függőben hagyni. (Anjoukori Okmt. III. 201—202.) Az újabb felfogás szerint Mikula fia Bogdánnak semmi kapcsolata sincs a máramarosi Bogdán vajdával. (Documenta 75. 1. jegyz.)

őt, mint volt mármarosai vajdát és hűtlenségbe esettet (noster infidelis) említi. A hűtlenség okára vonatkozólag nem tudunk közelebbít. Hat évvel később 1349-ben ugyancsak Nagy Lajos ismételen mint infidelis notoriust emlegeti.¹² Neve csak hosszabb idő múlva 1365-ben fordul elő ismét, amikor is a király elveszi tőle és fiaitól Mármarosban lévő birtokának Kuhnyának reá eső részét és Szász fiának Balknak, valamint testvéreinek adományozza.¹³ Ezen oklevél igen nagyfontosságú. Megtudjuk belőle, hogy Bogdán vajda és fiai „titokban“ átmentek Moldvába és miután elűzték onnan Szász vajda fiait, hatalmukba kerítették a vajdaságot. Értesülésünket mindenben megerősíti a krónikás is.¹⁴ Bogdán vajda Moldvába való távozásának idejét szintén csak hozzávetőleges pontossággal tudjuk megállapítani. Bizonyos, hogy 1360 előtt hagyta el Mármarost. Ez év márciusában ugyanis a király Dragosnak, Gyula fiának több birtokot adományoz Mármarosban.¹⁵ Az adománylevelben a király kiemeli Dragos azon szolgálatait, amelyeket Moldva visszaszerzésénél teljesített. Itt ugyanis sok román lázadott fel és tért le a köteles hűség útjáról. Ezen lázadás és Bogdán vajda Mármarosból való távozása között szoros összefüggés van. Minden kétségen kívül Bogdán hatalomra törtető ember volt, akiről Nagy Lajos is megállapítja, mint azt fentebb láttuk, hogy többször letért a köteles hűség útjáról. Nagyon valószínű, hogy hűtlenségének oka részben a vajdacsaládok közt fennálló versengés volt, mely igen gyakran fegyveres összecsapásban és egymás javainak elpusztításában nyert kifejezést.¹⁶ Szerény véleményem szerint az „infidelis“ mögött azonban sokkal több van egyszerű családi vetélykedésből származó ellentétből.

A román történetírók Bogdán vajda távozását és Moldva alapítását általában az 1359. évre teszik. Nagyon természetes,

Mikula fia Bogdán a havaselvi vezető férfiak közül való és kivándorlása az argeși vajdaság alapításával áll szoros kapcsolatban. Ennek vajdája ugyanis kiterjesztette fennhatóságát az egész Havaselvére. Mikula fia azon bojárok közé tartozik, akikről VI. Kelemen pápa 1345. évi oklevele is említést tesz. Ő és utána még többen, mint menekültek jöttek hazát keresni maguknak és övéiknek a Kárpátokon innen. (Docum. I/2. 60—61.) Itt önkéntelenül is felvetődik a gondolat, vajon nincs-e összefüggésben Bogdán mármarosai vajda hűtlensége Károly király halálával?

¹² Mihályi, i. m. 26.

¹³ Mihályi, i. m. 56., Documenta 151.

¹⁴ Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum*. I. 245.

¹⁵ Mihályi, i. m. 37., Documenta 144.

¹⁶ Gáldi—Makkai, i. m. 54.

hogy a vélemények itt is eltérőek. Egyes történetírók szerint Bogdán már 1348-ban vagy 1349-ben átment Moldvába.¹⁷ Radu Rosetti, aki egyik tanulmányában részletesen foglalkozott a moldvai vajdák kilétével, a következőket mondja Moldva alapításával kapcsolatban: „Az 1359. évben, azelőtt és azután Moldva vajdáját mármarosai Bogdánnak hívták, aki vajdai székét 1348-ban vagy 1349-ben foglalta el és 1365-ig uralkodott kiterjesztvén lassanként hatalmát a Dnyeszterig, a tengerig és Havaselve határáig.“¹⁸

Itt egy pillanatra álljunk meg, mert önkénytelenül is felvetődik a kérdés: vajon az első vajdák hatalma kiterjedt-e tényleg a későbbi Moldva egész területére, vagy pedig annak csak egy része volt birtokukban? A feleletet erre könnyen megadhatjuk, mégpedig hiteles oklevél alapján. Az első oklevél, melyben a vajda egész Moldva urának mondja magát 1392-ből maradt fenn.¹⁹ Ezen oklevél szerint Román vajda „a hegyektől a tengerig uralja Moldva országát.“ Ha a kérdésre még pontosabban akarunk felelni, tekintetbe kell vennünk Moldva XIV. századbeli népi összetételét is. Tudjuk, hogy Moldva délnyugati részein még a vajdaság megalapítása előtt megjelent a magyar, mint ősfoglaló és innen távolabb északra is felnyúló erőteljes tömböt alkotott. Ezt még azok a román történetírók is elismerik, akik a kérdéssel behatóbban foglalkoztak.²⁰ Az is nagyon kézenfekvő, hogy a tatárok nem egyszerre vonultak ki Moldva területéről s így, amint azt a fentidézett oklevél is mutatja, a keleti részek csak a század vége felé kerültek a hatalmat egyre bővítő vajdák fennhatósága alá. Nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy az első vajdák hatalma csak az északnyugati részekre, főleg a Moldva folyó völgyére terjedt ki, ahol

¹⁷ Radu Rosetti, Despre succesiunea domnilor Moldovei dintre Iași și Alexandru cel Bun. Iași, 1923. Extras din „Viața Românească“. 9. és D. Onciul, Originile Principatelor Române. București, 1899. 100.

¹⁸ R. Rosetti, uo. 9.

¹⁹ M. Costăchescu, i. m. I. 7—13.

²⁰ R. Rosetti, Despre Unguri și episcopiiile catolice din Moldova. An. Acad. Rom. Ser. II. Tom. XXVII. 1904—05. 251. A Moldvában letelepedett magyarság területi elhelyezkedéséről fogalmat alkothatunk magunknak Costăchescu már idézett okmánygyűjteménye alapján. Ugyancsak az itt összegyűjtött okmányok mutatják azt a nagyon is jelentős szerepet, melyet egyes vitathatatlanul magyar származású főurak és általában a magyarság játszott a vajdaság belső életében és megszervezésében. Ld. még Gh. I. Nastase, Ungurii din Moldova la 1646 după „Codex Bandinus“. Arhivele Basarabiei. 1935. 82. kk.

az első németekből és magyarokból álló városi elemet is fel-
találjuk.²¹ Elfogadhatatlan tehát Rosettinek fentebbi állítása,
mely szerint már Bogdán „a Dnyeszterig, a tengerig és Havas-
elve határáig“ terjesztette volna ki hatalmát. Különbösen is a
román történetírás tanítása szerint a Moldvában is fellelhető
kisebb alakulatok — kenézségek — meghódoltatása időt vett
igénybe s így a Rosetti által jelzett határokat a vajdaság leg-
feljebb a XV. század első évtizedeiben érte el.²²

Mint fentebb láttuk, Bogdán vajda kísérőivel együtt „titok-
ban“ vonult ki Moldvába. A kivonulás erőszakos jellegét mu-
tatja az, hogy Bogdán vajdát kísérői nem követték mindnyá-
jan jószántukból. Nem egy kisebb hatalmú mármarosai vajdát
erőszakkal kényszerítettek maguk a lázadók a csatlakozásra.
Ezt bizonyítja mindennél ékebben Nagy Lajosnak már 1349.
szept. 15.-én kiállított oklevele is.²³ Moldvában — állítólag —
1359 táján halt meg Szász vajda, kinek fiait Bogdán végül is
elűzte.²⁴ Ezek a magyar királynál találtak menedéket s szá-
mukra állította ki a király 1365. febr. 2.-án kelt oklevelét,
melyben érdemeik elismeréseképpen a hűtlen Bogdán vajdának
és fiainak mármarosai birtokait nekik adományozza.²⁵ Ha figye-
lemmel olvassuk a király oklevelét, valamint a krónikának a
tárgyalt eseményt megrögzítő részét feltűnik, hogy mindkét
helyen fegyveres összeütközésről történik említés, sőt a kró-
nika többszöri hadjáratot emleget. Úgy látszik Nagy Lajos nem
egykönnyen nyugodott bele az akaratán kívül megváltozott hely-

²¹ Az östelepes magyar és német lakosság későbbi sorsával kapcsolat-
ban érdemesnek látom itt felhívni a figyelmet Iorga véleményére, mely
szerint „míg a magyarok sokáig fennmaradtak, ezek a németek, valamint
az erdélyi szászok is nagyon hamar beolvadtak — egy jellegzetes hajlama
ez a német népnek, — melyet jó szociabilitása rendszerint az elnemzetiet-
lenedéshez visz.“ *Olv. N. Iorga, Istoria Românilor în chipuri și icoane.*
Craiova, 1921. 88.

²² C. Giurescu, *Istoria Românilor.* I. 481. „Moldva területi szem-
pontból való fokozatos terjeszkedése Jó Sándor alatt éri el tetőpontját.“

²³ *Documenta.* 115.

²⁴ C. Giurescu, *Istoria Românilor.* I. 378. Bár minden rendelke-
zésemre álló forrásmunkát igyekeztem áttanulmányozni, nem kaptam semmi
bizonyítékot, ami jogosulttá tenné Szász vajda halálának éppen erre az
időpontra való tételét.

²⁵ Mihályi, i. m. 56—59. és *Documenta.* 178.

zetbe és hadat küldött az amugyis hűtlen vajda ellen.²⁶ Hogy ezeknek a hadjáratoknak megvolt-e a kívánt eredményük vagy se, nem tudjuk teljes bizonyossággal. Hajlandó vagyok azonban inkább nemmel felelni, mivel Bogdán vajda 1365-ig, haláláig megmaradt a vajdai székben, a király pedig kénytelen volt hűséges embereit Mármarosban kárpótolni a szenvedett veszteségekért, melyek az oklevél tanúsága szerint nem voltak épen csekélyek. Merészség volna azonban azt állítani, hogy a moldvai vajda huzamosabban szembeszállhatott a magyar király akaratával, vagy neki fegyverrel ellenállhatott. Bogdán fiának és utódjának Lackónak (Lațcu) magatartása igazolja e feltevést.²⁷ Alatta a katolikus vallás, mely előfutára volt a politikai befolyásnak, döntő szerephez jut úgyannyira, hogy maga a vajda is áttér.²⁸ Egyáltalán milyen politikai magatartása lehetett a moldvai vajdának 1370 után, mikor úgy Magyarország, mint Lengyelország trónján Nagy Lajos ült? Merészség volna önálló vagy a magyar király akaratával ellenkező politikai irányzatnak a hangoztatása. Ismételten hangsúlyozom, hogy a kutató helyzete nagyon nehéz és csak a legnagyobb elővigyázatossággal lehet a végső következtetésekig eljutni, mivel hiányoznak a tárgyilagos ítélelhozatalhoz oly nélkülözhetetlen adatok. Lackó vajdától sem maradt fenn egyetlen oklevél sem s így nemcsak a belpolitikai változásokra, hanem a külpolitika irányvonalára vonatkozólag sincs közelebbi adatunk. Mégis a mondottak alapján nyugodtan feltételezhetjük, hogy a moldvai vajdának Nagy Lajos uralkodása alatt nem lehetett a magyar külpolitika célkitűzésével ellentétes magatartása.

Hogy mi történt a fi-örökös nélkül 1373-ban elhalt Lackó vajda után, a kutatások mai állása mellett nem állapítható meg pontosan. Legjellemzőbb erre az időszakra vonatkozólag C. Giurescu megállapítása, mely szerint: „A Lackó halála után bekövetkezett események Moldva egész történelmében a leg-

²⁶ A király maga nem vett részt ezekben a hadjáratokban és egyáltalán nem valószínű, hogy járt Moldvában, bár a Dubnici Krónika nagyon is valószínűtlen állítása szerint a litvánok elleni hadjáratból hazatérőben valami hetvennégyezer is átkelt a Szereten. Vö. *Fontes Domestici*. III. 165.

²⁷ Lackóval kapcsolatban még Iorgának is feltűnt és nem is mulasztja el megjegyezni, hogy a vajdának magyar neve van. („purtătorul unui nume unguresc încă”). N. Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*. București, 1901. I—II. XXV.

²⁸ *Monum. Hung.* II. 99.

sötétebbek közé tartoznak.“²⁹ Egy nagy bizonytalanság, egy úr következik, melyet a román történetírók igyekeztek jól-rozsul, később hamisaknak bizonyult adatok alapján is kitölteni.³⁰ Iurg Koriatovici litván herceget ma már mind kevesebben teszik meg Lackó utódjának de az új, úgynevezett Muşat-dinasztia állítólagos őséről Costeáról sem lehet semmi biztosat tudni.³¹ Honnan származik a Muşat név, viselője férfi volt-e vagy nő, helyesebben Costeat hívták-e Muşatnak, vagy pedig a Bogdán-alapította dinasztia egyik nőtagját, aki állítólag Costeának lett a felesége; ezek mind feleletre váró kérdések. Ezért nem tehetünk mi sem egyebet, mint elfogadjuk e kérdésekre vonatkozólag C. Giurescu alábbi megállapítását: „A román történetírásban különböző vélemények láttak napvilágot a nélkül, hogy mostanig biztos és végleges eredményhez lehetett volna eljutni.“³² Néha az idegen krónikás adatai nehezítik az események pontos megítélésének lehetőségét. Így Dlugos az 1359. év eseményeivel kapcsolatban beszámol István moldvai vajda haláláról és fiainak Istvánnak és Péternek nagy küzdelméről, melyben idegen hatalmak is részt vettek.³³ Giurescu szerint ez az István vajda a Moldva északi részén elterülő „Sepeniş“-nek volt a vajdája.³⁴ Rosetti helyesebbnek véli az egész eseményt sokkal későbbre tenni. Szerinte Costea halála után (1375)? nagyobbik fia István következett a vajdai székben, de Istvánt öccse Péter magyar segítséggel átkergette Lengyelországba és átvette a hatalmat.³⁵ Rosetti ezen véleményét nem fogadják el a történetírók; általánosabban elfogadott az a nézet, hogy Costeat fia, Péter követte. Péter vajda uralkodásának

²⁹ C. Giurescu, *Istoria Românilor*. I. 422.

³⁰ P. Panaitescu, *Diploma Bârlădeană din 1134 și Hrisovul lui Iurg Koriatovici din 1374*. *Revista Istorică Română*, II. 1932. 57.

³¹ Costeának a neve egyetlen közelkorú forrásban az úgynevezett Pomelnicul dela Bistrița-ban maradt fenn. Ennek ellenére a legtöbb történetíró elismeri őt tényleges vajdának. Eredetét illetőleg azonban már megindulnak a találgatások. Így többen a havaseli vajdák rokonának tartják, Rosetti pedig az erdélyi vajda leányával, Margittal való házasságát is valószínűnek véli. Vö. R. Rosetti, *Despre succesiunea domnilor Moldovei dintre Lațcu și Alexandru cel Bun*. Iași, 1923. 15.

³² C. Giurescu, *Istoria Românilor*. I. 423.

³³ Ioannis Dlugossi seu Longini, *Historiae Polonicae Libri XII*. Francofurti, 1711. I. 1123—24.

³⁴ C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I. 375.

³⁵ R. Rosetti, *Despre succesiunea domnilor Moldovei dintre Lațcu și Alexandru cel Bun*. Iași, 1923. 16. kk.

első éveiről mit sem tudunk. Később 1387-ben mint a lengyel király hűbérese tűnik fel és teszi le Lembergben Jagelló Ulászlónak és feleségének Hedvignek a hűbéresküt.³⁶ Péter vajdának egy 1384-ből, tehát már Nagy Lajos halála utáni időből fennmaradt oklevele mutatja, hogy mily erős volt még mindig a katolikus befolyás.³⁷ E vallás követője a vajda édesanyja is, kit „*illustris et nobilissima domina Margarita*“-nak nevez az oklevélben a vajda. Ebből arra következtethetünk, hogy Nagy Lajos életében vitathatatlan volt a magyar befolyás és fennhatóság. A nagy király halála után, felhasználva bizonyára a központi hatalom gyengülését, a moldvai vajda is igyekezett a reá nézve kellemetlen magyar fennhatóság alól menekülni. Számára sokkal kényelmesebb volt a távolabb fekvő és főleg kevés jogcímmel rendelkező lengyel királyi hatalom elismerése annál is inkább, mivel ez pillanatnyilag nem a legbarátságosabb viszonyban volt a magyar királlyal. A lengyel fennhatóság elismerése nemcsak egy észak felől jövő támadás lehetőségét zárta ki, hanem egyszersmind segítséget is jelentett a jogait netalán fegyverrel érvényesíteni akaró magyar királlyal szemben.³⁸ A moldvai vajdák külpolitikájának hosszú időn keresztül a lengyel barátság keresése és megtartása volt a főcélja. Így akarták biztosítani vajdaságuk viszonylagos függetlenségét Nagy Lajos utódainak állandóan megisméltendő jogfelújításával szemben.

³⁶ M. Costăchescu, i. m. II. 599.

³⁷ Uo. I. 4.

³⁸ C. Giurescu, *Istoria Românilor*. I. 427.

IV.

Magyarország a Duna-vidék ura.

Károly hosszú uralkodása alatt teljesen megváltozott Magyarország arculata. Az ország belső rendje megszilárdult s ezzel lehetővé vált a határozott irányú és erőteljes külpolitika folytatása. Nagy Lajos minden zökkenő nélkül vette át és fejlesztette a hatalmat az édesapja által már megadott irányban.¹ Az Anjouk korának eseményeit vizsgálva hajlandók vagyunk szinte minden sikert és dicsőséget Nagy Lajosnak juttatni. Azonban ha tárgyilagosan akarunk ítélni, nem téveszthetjük szem elől a következő nagyon is helytálló jellemzést: „E korszak előkészítése, az uralom szilárd alapjainak megvetése, a katonai és gazdasági hatalom, a nyugodt kormányzat, a korlátlan királyi tekintély, az országos jólét és elégedettség előfeltételeinek megteremtése azonban Károly érdeme, ki a tárgyilagos történeti értékelés mérlegén nagy fiánál is súlyosabbnak találhatik“.² Lényegében az ország külpolitikai irányításában sem tért el Nagy Lajos a Károly által elindított és jónak bizonyult vonalvezetéstől, mely fényes eredményekkel gazdagította uralkodását.

A magyar Anjouk nagyon jól megértették ősüknek Anjou Károlynak keleti politikáját és messzenéző célkitűzéseit. Ez a politikai elgondolás lebegett az ő szemük előtt is, ezt igyekeztek megvalósítani s épen ezért őket tekinthetjük — Anjou Károly halála után — az Anjou érdekek hordozóinak. Kelet felé való térhódításuk során több kisebb államalakulatba ütköztek, melyeknek vezetői megpróbálták hosszabb-rövidebb ideig nekik ellenállni. Ilyen volt Havaselve is, melynek vajdája Baszaraba megállította Károlyt kelet felé vívő útjában. Nagy Lajos mind-

¹ Nagy Lajos intézkedései hamar útját vágják azoknak a különben sem nagy jelentőségű megmozdulásoknak, „melyek Károly király halálakor itt-ott fölütötték fejüket.“ Szilágyi S., A magyar nemzet története. III. 152.

² H ó m a n—S z e k f ű, Magyar történet. II. 147.

járt trónralépte után összeköttetésbe került Baszaraba vajda fiával és utódjával Sándorral. Az erdélyi zavaros viszonyok, valamint a határmenti függőben maradt ügyek rendezése megkívánták Lajos személyes jelenlétét. Úgy a krónikás, mint az oklevelek arról értesítenek, hogy 1344 nyarán, tehát nemskára trónralépte után, a király nagyobb sereggel jelenik meg Erdélyben.³ Ugyancsak a krónika elbeszélése szerint ez alkalommal jelent meg a király előtt és hódolt meg neki Sándor havaselvi vajda, kiról a krónikás megjegyzi, hogy még Károly idejében letért a hűség útjáról. Sándor vajda meghódolásával kapcsolatban Hóman Bálint Nagy Lajosnak kettősirányú, a Székelyföld és Szörény felől tervezett hadjáratáról tesz említést.⁴ Vitán felül áll, hogy Sándor vajda meghódolása egybe esik Nagy Lajos erdélyi útjával, amelyről szólva a krónikás megjegyzi, hogy a király nagy sereggel érkezett az ország keleti határára. A következő fejezetben azonban épen a vajda meghódolásával kapcsolatban kiemeli, hogy a vajda „személyesen jött, a nélkül, hogy kényszerítve lett volna.“ Nagy Lajos egy későbbi oklevelében említi, hogy volt idő, mikor fennhatóságát Sándor vajda nem akarta elismerni⁵ s így valószínű ez is szűkségessé tette a királynak a határmeneti részekben hadsereggel való megjelenését. Úgy látszik azonban, hogy még 1344-ben sem tisztázódott véglegesen a helyzet, mert Demeter váradi püspök ezután is többször megfordult követségben a vajdánál, hogy a „békét és egyetértést“ helyreállítsa, miértis őt a király 1355-ben megjutalmazza.⁶

Kissé nehezen tudjuk megmagyarázni, hogyan jött épen Sándor vajda a király elé hódolattételre. A Curtea de Argeş-i Szent Miklós templomban a világháború után folytatott ásatási és javítási munkálatok során ugyanis napvilágra került egy a templom falán lévő feljegyzés, mely Baszaraba halálát az 1352.

³ Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum*. I. 216—217. és *Urkundenbuch*. II. 18. és 21.

⁴ Hóman—Szekfű, *Magyar történet*. II. 172.

⁵ *Docum.* I/2. 60.

⁶ *Uo.* I/2. 37. Az oklevél minket érdeklő része így hangzik: „...ac demum post adeptum pontificale officium ad Alexandrum Bozorabi Wayuodam nostram Transalpinum occasione pacis et concordiae inter nos et eundem tractandae, disponendae et firmandae, pluries proficiscendo affectione sedula studuit exhibere“. Demeter 1345-ben nyerte el a püspöki méltóságot s így követjártást is ez idő utánra kell tennünk. Vö. Gams, *Series Episcoporum*. Leipzig, 1931. 384.

évre teszi.⁷ Az 1330. évi hadjárattal kapcsolatban tudjuk, hogy Baszaraba fiai is résztvettek atyjukkal együtt a küzdelemben, amiből arra következtethetünk, hogy már ekkor kinőttek a gyereksorból.⁸ Mégis különös, hogy 1344-ben, tehát még atyja életében, Sándor mint Havaselve vajdája szerepel. A román történetírók általánosan elfogadják azon nézetet, hogy Sándort atyja Baszaraba társuralkodóul fogadta s ilyen minőségben jelent meg Lajos előtt is.⁹ Megjegyzésre érdemesnek tartom, hogy havas-elvi vajdaként 1344-től 1365-ig csak Sándort említik az oklevelek. Még ha feltételezzük is, hogy 1344-ben a krónikás elírta a vajda nevét — ami nem valószínű — annál kevésbbé mondhatjuk ezt a pápai kancelláriáról; már pedig VI. Kelemen 1345-ben szintén Sándornak nevezi a havas-elvi vajdát. A Curtea de Argeș-i feliratból, mely lakonikus rövidséggel értesít arról, hogy „az 1352. évben meghalt Câmpulungban a nagy Baszaraba vajda“, szerény véleményem szerint nem lehet feltétlenül azt következtetni, hogy Baszaraba vajda 1352-ig ténylegesen is uralkodott. Továbbá, ha Sándor vajda csak társuralkodó lett volna — úgy gondolom — az okmányokban inkább kellene szerepelnie atyja nevének, vagy legalább is együtt lennének megemlítve, mint ez Zsigmond király idejében az erdélyi vajdákkal is történt.¹⁰ Bár a krónikás azt írja, hogy Sándor vajda meghódolása után többé nem tért le a hűség útjáról, tudjuk, hogy ez az állítás nem fedi a való helyzetet. Nagy Lajosnak egy későbbi, 1365-ből való hadbahívó parancsa Sándor vajdának halála előtti hűtlenségéről beszél, mely hűtlenségben követte őt fia és utódja Vljakó (Vlaicu, Vladislav) is.¹¹ Iorga ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy míg 1359 előtt a magyar király Sándort „a mi havas-elvi vajdánk“-nak címezi, ebben az évben a vajdának már nincs meg ez a címe, amiből a barátságos viszony megszakítására, jobban mondva a helyzet elmérgesedésére következtet.¹² Ez a meggyőződése Giures-

⁷ D. Onciul, Anul morții marelui Basarab Voevod. Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice 1917—23. 91.

⁸ Docum. I. 633—34.

⁹ Ioan C. Filitti, Despre Negru Vodă. An. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. Ser. III. Tom. IV. 1924. 14. és G. Giurescu, Istoria Românilor. I. 365.

¹⁰ Farczady Elek, Az erdélyi vajdák igazságszolgáltatási hatásköre és működése az első erdélyi unió 1437 előtt. Budapest, 1912. 19.

¹¹ Docum. I/2. 92.

¹² Iorga, Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor. Valenii-de-Munte, 1909. I. 20.

cunak is, csakhogy ő a szakítás okát többek között a havas-
elvi ortodox metropoliának épen 1359-ben való felállításában
látja.¹³ Ha átnézzük a Sándor vajdára és uralkodásának idejére
vonatkozó okleveleket és ezek alapján meg akarjuk határozni
a magyar királyhoz és következképpen Magyarországhoz való
viszonyát, úgy a következő megállapítást tehetjük: erős magyar
befolyás, mely ellen a vajda minden lehető módon védekezni
igyekszik. Nemcsak a politikai kapcsolatok terén állott fenn
függő viszony, hanem az egyházi és kereskedelmi életben is
ugyanazzal az erős térhódítással találkozunk. Tudjuk, hogy a
vajda második felesége Klára és egyik leánya katolikus volt,¹⁴
sőt több mint valószínű, hogy az volt harmadik leánya Erzsé-
bet is, Oppelni Lászlónak, Magyarország nádorának felesége.¹⁵
Nagyon természetes, hogy az udvar e példájának megvolt a
hatása és nincs mit csodálkozni azon, hogy már Sándor vajda
elismerte az erdélyi püspök joghatóságát,¹⁶ bár megtette a szük-
séges intézkedéseket a katolikus befolyás ellensúlyozására. A
magyar befolyást és fennhatóságot legékesebben bizonyítja Nagy
Lajosnak az az oklevele, melyet 1358-ban a Duna-vidéki keres-
kedelmet kezükben tartó brassói kereskedőknek adott.¹⁷ Ebben
megengedte és biztosította nekik Havaselve keleti részén a sza-
bad kereskedelmet. Az egyre jobban erősödő magyar befolyás-
nak Sándor vajda a déli, szláv dinasztiákkal való családi kap-
csolatokkal és országának több önállóságot biztosító intézmények
felállításával igyekszik útját vágni. Úgy látszik ilyen irányú ma-
gataratása vitte, többek között, a vajdát élete utolsó éveiben
a hűtlenség útjára.

Az elmondottakból megállapíthatjuk, hogy Nagy Lajos hely-
reállította a természetes függőségi viszonyt, mely a magyar
király és a havaselvi vajda közt fennállott és amelybe sza-
kadást hozott Baszaraba vajdának 1330 évi győzelme. Nem
fejlődhetett ki azonban sem Nagy Lajos uralkodása alatt, sem
később tartós, békés viszony, mert a havaselvi és a moldvai
vajdák is felhasználtak minden kínálkozó alkalmat arra, hogy
a számukra kellemetlen magyar fennhatóságtól szabaduljanak.

¹³ C. Giurescu, Istoria Românilor. I. 370. A Hóman—Szekfü, Magyar történet. II. 223. szó van Sándor vajda 1357 évi elpártolásáról. Erre nézve nem kaptam semminemű bizonyítékot.

¹⁴ Monum. Hung. II. 95.

¹⁵ Iorga, Romîniî în câteva noi izvoare apusene. Revista Istorică. VI. 1920. 199—200. Iorga tévesen (Oppelni) László helyett Vilmost ír.

¹⁶ Urkundenbuch. II. 334.

¹⁷ Uo. II. 152.

Sándor vajdát 1364 végén fia Vlajkó követte. Atyja politikáját folytatva már uralkodásának első pillanataiban összeütközésbe került a magyar királlyal. Családi kapcsolatok révén szoros összeköttetésben állott úgy a bulgár, mint a szerb uralkodókkal és politikájának irányvonalát ezeknek magatartása is befolyásolta. A részekre hulló szerb monarchia, melynek súlyát Dusán István uralkodása alatt az egész Balkán érezte, most hatalomvágyó családok küzdelmeinek színterévé lett. Dusán szerb császársága fontos hatalmi tényező volt és egy ideig Magyarország balkáni befolyását is háttérbe szorította. Szerbia hanyatlásával Magyarország volt az egyedüli nagyhatalom, mely döntően szólalhatott bele a Balkán ármánykodással és harcokkal tele életébe. A törökök előnyomulásával járó veszélyt fel nem ismerve, pillanatnyilag legfontosabbnak látszott valamennyi szűklátókörű hatalomra törtetőnek a Magyarország befolyása elleni védekezés. Mit sem tudva arról a török ellen tervezett nagy vállalkozásról, melyben Magyarországra döntő szerep várt s amelyet Nagy Lajos 1363-ban Krakkóban létekor beszélt meg Péter cyprusi királlyal,¹⁸ egyedül családjuk hatalmának növelésére gondoltak s ezért harcoltak. A Szerbiában egyeduralomra törő Vukasin hozta létre azt a szövetséget Nagy Lajos ellen, melyben Stracimir vidini bulgár cár és Vlajkó havaselvi vajda is részt vettek.¹⁹

Nagy Lajosnak Visegrádon 1365 január 5-én kelt hadbáhívó parancsa szerint Vlajkó „az atyai rossz szokásokat utánozva“ nem akarta őt hűbérurának elismerni.²⁰ Hogy az új vajdát engedelmességre szorítsa és egyúttal az ellene irányuló szövetséget is hatástalanná tegye, Nagy Lajos ugyanazon év február 24-re Temesvárra rendelte csapatait. A hadjárat azonban, dacára a hadbáhívó parancsnak még sem indult meg Vlajkó ellen, amiből Huber is arra következtet, hogy a vajda már ekkor meghódolt.²¹ Hóman a vajda meghódolását a Stracimir elleni hadjárat utánra teszi és annak mintegy következményéül állítja be.²² A feltevés főleg hadászati szempontból nem látszik való-

¹⁸ Ioannis Dlugossi seu Longini, *Historiae Polonicae Libri XII.* Francofurti, 1711. I. 1139. kk. és N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches.* I. 220.

¹⁹ Hóman—Szekfű, *Magyar történet.* II. 223.

²⁰ *Docum.* I/2. 92—93.

²¹ A. Huber, *Ludwig I. von Ungarn und die ungarischen Vasallenländer.* Wien, 1884. 35.

²² Hóman—Szekfű, *Magyar történet.* II. 224.

színűnek. Mint ezt a későbbi események is igazolják, Vljakó ellenséges magatartása nemcsak kedvezőtlenül befolyásolhatta, hanem szinte lehetetlenné tette a Bulgária ellen irányuló hadműveleteket. El sem képzelhető tehát, hogy Lajos újabb hadi vállalkozásba kezdett volna addig, amíg a háta mögötti területet nem biztosította. Szem előtt tartva valószínű Péter cyprusi királynak tett ígéretét is, Lajos a bulgáriai viszonyokat kedvezőknek találta a beavatkozásra és megtámadta a fennhatóságát elismerni szintén vonakodó schismaticus vidini bulgár cárt.²³ Bulgária is éppen ebben a válságos időben jutott Szerbia sorsára; Sándor cár halála után Stracimir, Sisman és Dobrotics uralma alatt ugyanis véglegesen három részre szakadt az ország.²⁴ Mint okleveleink mutatják 1365 tavaszán, rövid ideig tartó hadjárat után Vidin, uralkodójával együtt a magyarok kezére került.²⁵ A történetírók egy részének véleménye szerint a hadjáratnak az volt a célja, hogy V. János bizánci császárt kiszabadítsa Sisman tirnovoi bulgár cár fogságából.²⁶ Az események ilyen beállítása csak az okleveles anyag hiányosságával magyarázható. V. János császár ugyanis csak az 1365. év vége vége felé jött Vidinen keresztül Lajos királyhoz Budára és még a tél folyamán vissza is tért innen a király kíséretében.²⁷ A fogságba jutott Stracimirt Nagy Lajos átvitette a zágrábi püspökség területén lévő Gumnik várába.²⁸ Az elfoglalt területet pedig mivel azt későbbi hadivállalatok kiindulópontjának szánta,

²³ Jireček a cár halálát 1365 tavaszára teszi. Vö. A bolgárok története 305. Ezzel szemben van egy oklevelünk, mely szerint 1367. április 15-én Sándor cár még életben van. —ó —ó., Oklevelek a magyar-bulgár összeköttetések történetéhez. Történelmi Tár, 1898. 363.

²⁴ Hóman—Szekfű, Magyar történet. II. 223—24. és N. Iorga, Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365—9 și politica lui Vlădislav-Vodă față de Unguri. Convorbiri Literare, XXXIV. 1900. 968.

²⁵ —ó —ó, Oklevelek a magyar-bulgár összeköttetések történetéhez (1360—69). Történelmi Tár, 1898. 357. 1365 jún. 4-én Nagy Lajos Vidin előtt keltez. Ortvay Tivadar, Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez. Pozsony, 1896. I. 104.

²⁶ Szilágyi S., A magyar nemzet története. III. 269. és Thallóczy L., Nagy Lajos és a bulgár bánság. Századok, 1900. 582.

²⁷ Thallóczy L., i. m. Századok, 1900. 608—610. és N. Iorga, Geschichte des osmanischen Reiches. I. 223. V. János utazásával foglalkozik Oskar Halecki (Un empereur de Byzance à Rome. Varsovie, 1930. Travaux historiques de la Société des Sciences et des Lettres de Varsovie. VIII) munkája, de ehhez a körülmények mostohasága miatt semmikép sem tudtam hozzájutni.

²⁸ Schwandtner, Scriptorum Rerum Hungaricarum. I. 238. és L. Wadding, Annales Minorum seu trium ordinum. VIII. 229.

katonailag azonnal megszervezte, vagyis felállította a vidini bán-ságot és Lackfi Dénes erdélyi vajda, valamint öccse Imre kormányzására bízta.²⁹

Lássuk most már a csak vázlatosan megrajzolt események után — melyek azonban szükségesek a dolgok megítéléséhez — mi történt a havaselvi vajdával annál is inkább, mivel „a bulgár bán-ság, északi határán mindvégig oláh területtel érintkezvén, teljesen érthető, hogy az oláh vajdának magatartása döntő befolyást gyakorol az új szervezetre.“³⁰ Vlajkó meghódolása után nemcsak vajdaságát tartotta meg, hanem Nagy Lajos jóvóltából hatalmát a vajdaságával szomszédos más területek fölé is kiterjesztette. Bár okleveles emlékünks csak 1368-ból maradt fenn, nincs okunk kételkedni, hogy Vlajkó meghódolása után nemsokára — valószínű a bulgár hadjárat befejezése után — megkapta a szörényi bán-ságot, valamint Fogaras és Omlás vidékét is. Vlajkó a brassói kereskedőknek 1368 január 20-án adott kiváltságlevelében Isten és a magyar király kegyelméből havaselvi vajdának és szörényi bánnak mondja magát.³¹ Ugyanezen oklevél pecsétjén azonban a „dux de Fogrus“ cím is olvasható³² ami arra mutat, hogy Erdélynek ezen a déli, Havas-elyével határos vidékén is voltak a vajdának birtokai. Hóman Bálint azt állítja, hogy Vlajkó ezeket az adományokat az 1367. évi hadjárat után kapta, mely alkalommal nemcsak hogy „visszaverte a Dunánál támadó bolgár-török hadat“, hanem még Bulgáriába is behatolt.³³ Ez a felfogás nem látszik valószínűnek,

²⁹ Thallóczy L., Nagy Lajos és a bulgár bán-ság. Századok, 1900. 508—610. és uo. Függelék VIII.

³⁰ Thallóczy L., Századok, 1900. 583.

³¹ Urkundenbuch, II. 306.

³² C. Giurescu, Istoria Românilor. II. 393.

³³ Hóman—Szekfű, Magyar történet. II. 224. Ezzel a hadjáratral kapcsolatban nem sokat tudunk. Tény az, hogy Vidint már 1367-ben nagy veszély fenyegette. Himfi Péter bán leveléből értesülünk (—ó —o, Oklevelek a magyar-bulgár összeköttetések történetéhez (1360—69). Történelmi Társ., 1898. 363.), hogy Zoaykuch 180.000 forint ellenében a görög császár kezére juttatni ígérte a várost. Iorga a leghatározottabban állítja, hogy Zoaykuch, más helyen Zoyku(n)ch, nem más, mint Vlajkó a havaselvi vajda. (N. Iorga, Venetia in Marea Neagră I. Dobrotici. An. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. Ser. II. Tom. XXXVI. 1913—14. 1048.) Ugyancsak ez évben Nagy Lajos felszólítja az erdélyi nemességet, készüljön és legyen készen a háborúra, hogy jövedelekor mindnyájan indulhassanak. (Docum. I/2. 139.) Valószínű erről a hadjáratról emlékezik meg Vlajkó vajda Dobokai Lászlónak, kedves rokonának 1372 júl. 15-én adott oklevelében, mellyel neki Fogaras földjén több birtokot adományoz (Ur-

mivel 1366-ban Nagy Lajos parancsot ad bizonyos határmenti birtokoknak Vlajkó havaselvi vajda birtokaitól való pontos elhatárolására.³⁴ A királyi parancsban felsorolt birtokok fekvéséből következtethetjük, hogy a vajdának Fogaras és Omlás vidékén már ekkor birtokai voltak.

A bulgár hadjárat és Vidin meghódítása nem hozta meg a várt eredményt. Fegyverek ereje tartotta fenn a bánságot, mely az ország középpontjától távol, a bulgárok és törökök megismétlődő támadásai között a legveszélyesebb helyzetben volt. A nagy schismatikus tenger közepette folytatott erőteljes, hogy ne mondjuk erőszakos katolikus hitterjesztés, főleg pedig a havaselvi vajda könnyen változó magatartása bizonytalanná tették a magyar uralmat. Nem céлом e dolgozat keretében behatóbban ismertetni a bulgáriai viszonyokat, különben sem lenne annak sok értelme Thallóczy Lajos kitűnő tanulmánya után,³⁵ azonban Vlajkónak fontos szerepe volt az itt lejátszódott eseményekben s így szükségesnek látszik azoknak felelevenítése.

Okmányaink tanúsága szerint az 1368 év elején Himfi Benedek bulgár bán és Vlajkó között oly feszült volt a viszony, hogy már csak közvetítő útján érintkeztek. Ha elfogadjuk Iorga véleményét Zoaykuch-ot illetőleg, akkor a barátságosnak egyáltalán nem mondható viszonyon nem is csodálkozhatunk. Annál kevésbé, mivel Himfi Péter, Benedek öccse, ki levelében a királynét Zoaykuch tervéről értesíti, bizonyára nagyon jól ismerte Zoaykuchot. Tény az, hogy a Himfi testvérek Vlajkó hűségében egyáltalán nem bíztak s úgy látszik meg volt erre a komoly okuk, bár a király által Vlajkóhoz küldött Domozslai Gergely fia Miklós fejével és birtokával kezeskedett a vajda hűségéért.³⁶ Az év folyamán a helyzet a bánságban fokozatosan rosszabbodott. Eltekintve attól, hogy a várakban kevés számú és gyengén élmezett őrség volt elhelyezve, a benszülött lakosság — amint Himfi Péter bán bátyjának Bene-

kundenbuch. II. 386—87). A hadjárat pontos idejéről, lefolyásáról és eredményéről nem tudunk semmi biztosat. Dr. Germanus Gyula, ki a kérdéssel behatóbban foglalkozott, nagyon fontosnak találja „az 1366 táján“ vívott csatát a nélkül, hogy a közelebbi időpontot jelölné (Dr. Germanus Gyula, A törökök első fellépése az Aldunán és az első török-magyar összeütközés. Századok, 1900. 41).

³⁴ Urkundenbuch. II. 273. és 274—75.

³⁵ Thallóczy L., Nagy Lajos és a bulgár bánság: Századok, 1900.

³⁶ Thallóczy L., Századok, 1900. 605. Függelék III.

deknek írja — majdnem kivétel nélkül Sisman pártjára állott.³⁷ Ősszel már oly kritikussá vált a helyzet, hogy szükség volt Himfi Benedek bán személyes jelenlétére,³⁸ sőt még Vlajkó segédcsapataira is.³⁹ Adataink hiányos volta miatt az 1368 év őszen és telén lefolyt eseményeknek nem tudjuk teljesen hű képét adni. Különösen Vlajkó szerepe vár még mindig tisztázásra. A jelenleg rendelkezésünkre álló adatok alapján megpróbálom vázolni az események lefolyását.

Nagy Lajos a hozzá érkezett jelentések hatása alatt szeptember végén személyesen indult a veszélyeztetett vidékre. Úgy látszik nemcsak Sisman fenyegette török segítséggel a bánéságot, hanem vele egyidőben mozdult meg Vlajkó is. Nem tudjuk mi okozhatta a vajda elpártolását, itt is csak feltevésekre vagyunk utalva. Ha Iorgának Zoaykuchot illető, fentebb már ismertetett nézetét elfogadjuk, akkor Vlajkó a nagy pénzösszeg reményében igyekezett megszerezni Vidint. Sokkal valószínűbb azonban, hogy a mindig függetlenségre törő vajda számára túl veszélyes volt az újonnan létesített bánóság, mely ha be tudja tölteni hivatását, veszélyeztette volna déli kapcsolatait is. Vlajkó terveit elősegítette a bennszülött lakosság magyar, helyesebben katolikus ellenes magatartása, ami nagyban megkönnyítette a város megszerzésének lehetőségét.⁴⁰ Thallóczy megállapítása szerint⁴¹ a király miután Kevénél átkelt a Dunán, a Morava völgyén felfelé haladva Sokolác vára alá érkezett.⁴² Útjának végcélja minden valószínűség szerint Vidin volt. Ezalatt Erdélyből is megindult Miklós vajda alvajdájával Péterrel együtt, hogy Vlajkó hadait lekösse és ezáltal a tényleges segítségnyújtást lehetetlenné tegye.⁴³ Küküleit véve alapul úgy látom, hogy a ki-

³⁷ Thallóczy L., Századok, 1900. 605—606. Függelék IV.

³⁸ —ó —ó, Oklevelek a magyar-bulgár összeköttetések történetéhez. Történelmi Társ., 1898. 365—66.

³⁹ Thallóczy L., Nagy Lajos és a bulgár bánóság. Századok, 1900. 605—606. Függelék IV.

⁴⁰ Az ortodox népek katolikus ellenes magatartására nézve vö. Documenta. 201. 2. jegyzet és —ó. —ó., Oklevelek a magyar bulgár összeköttetések történetéhez (1360—69). Történelmi Társ., 1898. 362—63.

⁴¹ Thallóczy L., Nagy Lajos és a bulgár bánóság. Századok, 1900. 590.

⁴² Ld. még Nagy Imre, Nagy Lajosnak 1368-iki kiadványa Bolgárországból. Századok, 1869. 128.

⁴³ Schwandtner, Scriptores Rerum Hungaricarum. I. 239—40.

rályi sereg tevékenysége és a székelyek hadjárata egyidőre esik. Thallóczy véleménye szerint a hadjárat valószínűleg tavasszal volt, mert a krónikás sáros, mocsaras helyet emleget.⁴⁴ Ezek a kifejezések azonban nem zárják ki egy késő őszi hadjárat lehetőségét, sőt tekintetbe véve a királyi sereg hadmozdulatait, ez valószínűbbnek látszik. Vljajkó maga is számolt a két irányból jövő támadás veszélyével és megosztotta hadait. A Miklós vajda vezetése alatt érkező csapatokat Dragomir dâmboviţai várnagy igyekezett feltartóztatni a Ialomiţa és Dâmboviţa felső folyása mentén lévő erődítményeknél. A hadjárat kimenetelét a krónikából jól ismerjük. A székelyek kemény támadása alatt a védősereg megfutott, de midőn a győzők elővigyázatlanul nyomultak tovább az ismeretlen és járatlan utakon, váratlanul újból támadás érte őket. Ezuttal a küzdelem hasonlított az 1330. évi szerencsétlen kimenetelű csatához. A sereg java a sáros, mocsaras és árkokkal körülzárt helyen elvérzett. Az erdélyi vajda is ott lelte halálát alvajdájával egyetemben.⁴⁵ Vljajkó ezalatt, amint a krónikás mondja, nagy se reggel állt lesben a Dunánál, hogy megakadályozza a király Bulgáriából való átjövételét. Valószínű, hogy magatartása mind veszedelmesebbé vált s ezért a király nem is folytatta útját Vidinbe, hanem Szörény vára alá indult és november 12-én Kladvónál, a Duna mellett állapodott meg.⁴⁶ A krónikás szerint bár a románok nyílzáport zúdítottak a Dunán átkelni szándékozó magyar csapatokra, Garai Miklós macsói bán védfallakkal ellátott hajókon átszállította az egész királyi sereget. Szörény ezzel magyar kézbe került, mert az ellenség „eltűnt mikként a füst.”⁴⁷ Ez utóbbi hadmozdulat keveset változtatott a bulgár bánság szorongatott helyzetén. Inkább az országhoz közelebb eső határvárnak Szörénynek birtoklását volt hivatva biztosítani s ezáltal fenntartani az összeköttetést Vidinnel is. Hogy

⁴⁴ Thallóczy L., Nagy Lajos és a bulgár bánság. Századok, 1900. 596.

⁴⁵ Az 1369 november 13-án állítólag Péter alvajda által írt levelet, valamint a gyulafehérvári székes-káptalan néhány nappal később kelt válaszát (Urkundenbuch II. 333 és 334) Karácsonyi hamisítványnak tartja. Karácsonyi J., Pótlások a hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzékéhez. Történelmi Tár, 1908. 32—33. és 34—35. Minden kétségen felül áll, hogy az alvajda is elesett a Vljajkó elleni hadjáratban. Vö. Gróf Lázár Miklós, Járai Péter alvajda és maradékai. Turul, 1884. 153.

⁴⁶ Nagy Gy., A nagymihályi és sztárai Gróf Sztáray család oklevéltára. Budapest, 1887. I. 354.

⁴⁷ Schwandtner, Scriptores Rerum Hungaricarum. I. 239—40.

mily reménytelen volt továbbra is a bánóság helyzete, legjobban mutatja a királynak 1368 december 4-i levele, melyben a várnagyokat felmenti a hűtlenség vádjától, ha netalán várait oda kéne hagyni.⁴⁸ Thallóczy véleménye szerint is Lajos már ekkor feladta vidini terveit. Tapasztalnia kellett ugyanis, hogy azok az adott körülmények között megvalósíthatatlanok.⁴⁹ A tél folyamán bekövetkezett események lefolyását sem ismerjük pontosan. Az ellenségeskedések minden bizonnyal tovább folytak. Nem egy oklevelünkből látjuk, hogy a Vajkó elleni hadjáratban résztvevő csapatok 1368 őszén fegyverben vannak s e miatt több peres ügyet is a hadoszlás utánra kell elhalasztani.⁵⁰ A legnagyobb valószínűség szerint 1368 telén sem oszlottak szét a behívott hadak, hanem együtt maradtak még sokáig, mivel a Vajkó elleni hadjáratban résztvevő csapatok végleges hadoszlása 1369 december 7-ére volt kitűzve.⁵¹ Úgy látszik a székely csapatok felett kivívott siker Vajkót további cselekvésre ösztönzte. Ezzel gondolom megmagyarázni azt a tényt, hogy 1369 februárjában Vajkót Vidinben találjuk.⁵² A szerzetesi krónika tanúsága szerint is Vajkó áruló módon rohanta meg és foglalta el a várost. Minea azt állítja, hogy ezen hadjárat alatt Dobrotics tengermelléki despota szövetségese volt Vajkónak.⁵³ Dobroticsnak Lajoshoz való viszonya nagyon homályos, bár a szerep, amit játszott nem lehetett jelentéktelen, hisz jól tudjuk, hogy az ő és Vajkó kezessége mellett helyezte vissza a király Stracimirt a trónra.⁵⁴ Ami 1369 februárja után

⁴⁸ —ó —o, Oklevelek a magyar bulgár összeköttetések történetéhez (1360—69). Történelmi Társ., 1898. 366.

⁴⁹ Thallóczy L., Nagy Lajos és a bulgár bánóság. Századok, 1900. 592.

⁵⁰ Nagy Gyula, Királyi hadbaszállások, hadak oszlása, ezenkeddnap. Turul, 1884. 19. és Ortway Tivadar, Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez. Pozsony, 1896. I. 106.

⁵¹ Nagy Gyula, i. m. 20. továbbá Nagy Imre, Nagy Iván és Vég hely Dezső, A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Pest, 1874. III. 386., IV. 634. és Nagy Imre, Vég hely Dezső és Nagy Gyula, Zala vármegye története. Oklevéltár. Budapest, 1890. II. 55.

⁵² Wadding, Annales Minorum seu trium ordinum. VIII. 254—55. Vidin rövid ideig lehetett Vajkó hatalmában, mert 1369 nyarán ismét Himfi Péter parancsol a várban. Valószínű, hogy a vár végig magyar kézen maradt.

⁵³ Minea, Magyar-bulgár-oláh érintkezés Nagy Lajos alatt. Budapest, 1907. 19.

⁵⁴ Thallóczy L., Nagy Lajos és a bulgár bánóság. Századok, 1900. 607. Függelék VI.

történt, szinte semmivel sem igazolható feltevés csupán. Ezen év augusztus 29-én arról értesülünk, hogy a király Stracimirt visszahelyezte trónjára.⁵⁵ Vlajkó pedig nem sokkal később, november 25-én írt levelében ismét szörényi bánnak és fogarasi hercegnek mondja magát.⁵⁶

Ezen tudósítások alapján feltételezzük, hogy Nagy Lajos belátta azokat a nehézségeket, amelyeket a bulgár bánság közvetlenül magyar kézben való megtartása jelentett volna és egyedül a való helyzetet tartva szem előtt gyorsan határozott. Stracimirt, miután a magyar fennhatóságot elismerte és hűsége zálogául két leányát Lajos udvarába küldte, visszahelyezte trónjára.⁵⁷ Ezzel az intézkedésével nemcsak az eddig ellenséges érzülettel viselkedő bennszülötteket nyerte meg, hanem megakadályozta egyszersmind Vlajkó hatalmának esetleges növekedését is és nyitva tartotta az utat a balkáni politika újrafelvételéhez. A fentidézett okmány tanúsága szerint Nagy Lajos Vlajkót is visszafogadta kegyelmébe. Valószínű, hogy a vajda átadta Vidint a Himfi testvéreknek, cserébe pedig elnyerte Nagy Lajos kegyelmét és visszakapta előbbi birtokait is.⁵⁸

Sajnálatos alakulása a sorsnak, hogy éppen most, amikor a török mindinkább döntő szerephez jut a Balkánon, akkor veszít tért és befolyást itt a magyar. Nagy Lajos ugyanis nem ért rá behatóbban foglalkozni a bulgár és havaselvi ügyekkel, mert figyelmét csaknem teljesen lekötötték a nyugati események, melyek közelebről érintették a magyar érdekeket is.⁵⁹ A helyi jellegű nehézségek, melyek lehetetlenné tették a központtól nagyon távol eső bánságban, teljesen idegen nép között a magyar uralom megszilárdulását, valószínű nem kis mértékben befolyásolták a király intézkedéseit. Meg kell állapítanunk azonban azt is, hogy a török részéről fenyegető veszély a közvetlenül érdekelt népekénél sem vált ekkor még tudatossá s Lajos figyelmét is elkerülte a folytonos térhódítás nyomán tekintélyét és hatalmát egyre növelő nép gyors előretörése. Ez annál meglepőbbnek látszik,

⁵⁵ Thallóczy L., uo. 607. Függelék VI.

⁵⁶ Urkundenbuch. II. 334.

⁵⁷ Schwandtner, Scriptores Rerum Hungaricarum. I. 238. és Thallóczy L., Nagy Lajos és a bulgár bánság. Századok, 1900. 607. Függelék VI.

⁵⁸ Nagyon jól tudom, hogy adatokkal alá nem támasztott érvekkel dolgozni nem lehet, aminthogy azt is jól tudom, hogy a fenti magyaráztatnak könnyen sebezhető részei vannak, mégis közelebbi adatok hiányában az események ilyen alakulását láttam a legvalószínűbbnek.

⁵⁹ Hóman—Szekfű, Magyar történet. II. 227.

mivel Lajos egész balkáni, de különösen bulgár politikája „a törökök fellépésén szenvedett hajótörést.”⁶⁰ A török nép hadi sikereinek sorozata, de leginkább a Marica folyó mellett (Kermianon) 1371-ben elszenvedett csatavesztés a keresztény népekben újra a kereszties háború gondolatát vetette fel. A pápa minden lehető elkövetett, hogy a keleti keresztény fejedelmeket egy török elleni ligába tömörítse. Kereszties hadjáratot hirdetett⁶¹ és felszólította Nagy Lajost, hogy vegyen részt az 1373 októberében tartandó thébai kongresszuson.⁶² Magyarország királyára irányult minden tekintet és tőle várták, mint legilletékesebbtől, hogy a vállalkozás élére állva kiűzi a törököt a Balkánról.⁶³ A thébai kongresszusnak sajnos, nem lett semmi eredménye, aminthogy Lajos sem indult el — másfelé lévén elfoglalva — a tervezett hadjáratra. Lajos balkáni politikáját vizsgálva azt mondhatjuk, hogy ez lett volna a kellő alkalom a vezetés megszerzésére a széthúzó, de most egyesülésre hajló népek erejének egybefogására és a török kiűzése után a korlátlan magyar befolyás érvényesítésére. A kínálkozó alkalom kihasználásának elmulasztása valahogyan a magyar tekintély csökkenését vonta maga után és a török javára beillentette a mérleg nyelvét. A kis balkáni államalakulatok, melyeknek határozott politikai irányuk nem volt, ide-oda ingadoztak s mindig a hatalmasabb árnyékába húzódtak. Vitathatatlan, hogy 1369 óta Magyarország a Balkánon teret vesztett és a királynak a kis államok szemében gyengeséget eláruló magatartása könnyen vitte őket a török táborába.

Ezeket előrebocsátva inkább megérthetjük Vlajkó ismételt elpártolását, azt a török-barát politikát, melyet élete utolsó éveiben folytatott. Az eseményeket ezuttal sem tudjuk lépésről-lépésre követni csak azt látjuk, hogy 1373 március 16-án a király egy barátságosnak semmiesetre sem mondható és Vlajkó kincstárát érzékenyen érintő intézkedést léptet életbe, midőn eltiltja a havaselvi só behozatalát.⁶⁴ Ebből a levélből csak a király és a vajda közötti feszült viszonyra következtethetünk; van azonban két más okmányunk is, melyek feltárják a való

⁶⁰ Dr. Germanus Gyula, A törökök első fellépése az Aldunán és az első török-magyar összeütközés. Századok, 1910. 41.

⁶¹ Monum. Hung. II. 134. kk.

⁶² Uo. II. 130.

⁶³ N. Iorga, Geschichte des osmanischen Reiches. I. 245.

⁶⁴ Pesty Fr., A szörényi bánóság és Szörény vármegye története. Budapest, 1878. III. 6.

helyzetet és fényt derítenek a vajda magatartására. Röviddel a király intézkedése után 1373 május 15-én a pápa felszólítja az esztergomi érseket, hogy közösítse ki mindazokat, kik a törököknek és románoknak „fegyvert, vasat és egyebet“ adnak el.⁶⁵ Hasonló értelemben ír a pápa az erdélyi püspöknek is. Másik okmányunk a királynak 1374 július 6-án Himfi Benedek temesi ispánhoz írt levele. Menekült bojárok érkeztek Havaselvéről és ezeknek ügyében kéreti magához a király a temesi ispánt. A menekültek, akik úgy látszik nem értettek egyet Vlajkó politikájával s ezért kénytelenek voltak elhagyni Havaselvét, azt állították, hogy a vajda a török szövetségese és hogy Nikápoly is az ő birtokában van.⁶⁶ Hogy mennyire komolyan vette Nagy Lajos Vlajkó elpártolását és hogy az nem volt lekecsinylendő dolog, mutatja 1373 március 23-án kelt levele.⁶⁷ Nemcsak a só behozatalát tiltotta meg a király, hanem néhány nappal később újabb levelet írt a távollevő Himfi Benedek feleségének és elrendelte, hogy sürgősen lássa el Orsovát elegendő élelemmel. Azt hiszem Vlajkó elpártolása nem érte egészen váratlanul a királyt. Bulgáriai terveinek feladása után, elkészülve minden eshetőségre, megerősítette az ország délkeleti határait. A már meglévő határmenti erősségek mellé ekkor építtette a vöröstoronyi várat⁶⁸ és Orsova megerősítésével⁶⁹ úgy látszik a Duna vonalát is ellenállóbbá akarta tenni. A krónikás is beszámol arról, hogy a király előbb Szörény várát erősíttette meg, néhány év múlva pedig Töröcsvárat építtette fel. Utóbbiba, a vár hathatósabb védelme érdekében, az őrség mellé angol tüzérseget is helyezett.⁷⁰

⁶⁵ Monum. Hung. II. 139.

⁶⁶ Thallóczy L., Nagy Lajos és a bulgár bánság. Századok, 1900. 614—15. Függelék XIV. „...nam multi rumores ex parte Laykonis voyvode et Turcorum, quos dicunt esse confederatos, nobis proferuntur. Assertur etiam quod Layk voyvoda esset in Nykapol constitutus.“ Ezen utóbbi mondattal kapcsolatban Minea azt a feltevést kockáztatja meg, hogy Vlajkó felesége Cherața valószínű Sismannak volt a leánya s így Vlajkó Nikápolyt felesége hozományaképpen Sismantól és nem a törököktől kapta. I. Minea, Cherața sau Cherața? Cercetări Istoricé, I. 1925. 413.

⁶⁷ Thallóczy L., Nagy Lajos és a bulgár bánság. Századok, 1900. 614. Függelék XIII.

⁶⁸ Urkundenbuch. II. 358—60.

⁶⁹ Thallóczy, Nagy Lajos és a bulgár bánság. Századok, 1900. 610—612. Függelék IX., X.

⁷⁰ Schwandtner, Scriptorum Rerum Hungaricarum. I. 239—40. Vö. Urkundenbuch. II. 479—81.

Ezek az intézkedések azt is mutatják, hogy Lajos uralkodása vége felé el lévén foglalva úgy a nyugati, mint a lengyel ügyekkel, nem tudott a balkáni politikával behatóbban foglalkozni. Megelégedett fennhatóságának többé-kevésbé névleges voltával a nélkül, hogy az engedetlenekkel szemben elhatározó katonai intézkedéseket foganatosított volna. Pó r Antal a királynak ezt a magatartását mind jobban elhatalmasodó betegségével magyarázza.⁷¹ Ugyancsak az ő véleménye szerint Lajos politikai irányváltoztatásának oka az eddigi eredménytelenségben keresendő, valamint abban is, hogy a jövőre nézve sem kecsegtette őt semmi siker.⁷² Túl messze megy Lajos politikai magatartásának elbírálásánál Iorga midőn azt állítja, hogy a törökök előnyomulása is részben az elhibázott keleti politikának róvására írható.⁷³ Ismételten is hangsúlyozzuk, hogy Lajos, uralkodásának utolsó évtizedében már nem szólt bele elhatározóan a balkáni ügyekbe. Ezért nem is csodálkozhatunk ha a balkáni államok egymással szövetkezve az 1376-ban királlyá koronázott Tvartko vezetése alatt maguk igyekeztek érdekeiket a törökkel szemben megvédeni.

Nagy Lajos utoljára 1377-ben avatkozott be a balkáni ügyekbe; ennek a hadjáratnak a részletei azonban nincsenek tisztázva. Ekkor Havaselvén már Vlajkó testvére Radu vajda uralkodott.⁷⁴ A kérdéssel, hogy mikor került trónra Radu, illetőleg, hogy meddig uralkodott Vlajkó, a román történetírás adós marad. Jóideig még az is kérdéses volt, hogy egyáltalán uralkodott-e Radu.⁷⁵ Az éremtan segítségével megállapítható minden kétséget kizárólag, hogy igenis uralkodott.⁷⁶ Sőt, a talált érméket véve alapul azt is feltételezhetjük, hogy volt idő, mikor testvérével Vlajkóval együtt uralkodott. Egy „ismeretlen” olténiai helyiségben ugyanis napvilágra kerültek olyan silány és gyenge kivitelű pénzek, melyeknek előlapján Radu, hátlap-

⁷¹ Pó r Antal, Nagy Lajos király halálos betegsége. Sz á z a d o k, 1902. 213.

⁷² Pó r A., Opuli László herceg, Magyarország nádorispánja. Sz á z a d o k, 1909. 547—48.

⁷³ N. Iorga, Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365—9 și politica lui Vladislav-Vodă față de Unguri. Convorbiri Literare, XXXIV. 1900. 995.

⁷⁴ A román történetírók általában azon a nézeten vannak, hogy Radu nem fia, hanem testvére volt Vlajkónak.

⁷⁵ C. Giurescu, Istoria Românilor, I. 407.

⁷⁶ C. Moisil, Monetele lui Radu I. Basarab. Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 1917—23. 125.

ján pedig Vlajkó neve olvasható.⁷⁷ Magyarországgal szemben minden valószínűség szerint folytatta az örökölt ellenséges viszonyt. A román történetírók az 1377-es hadjáratot sem a török ellen irányulónak mondják, hanem szerintük Raduval ütközött meg a magyar király. A kérdést Brătianu György tárgyalta behatóbban⁷⁸ a „Cronaca Carrarese“ tudósítása alapján.⁷⁹ Tanulmányában azon véleményének ad kifejezést, hogy e forrásműben valószínű Raduról, a havaselvi vajdáról van szó s mivel Lajos 1376-ban új bánt nevezett ki Szörénybe, az egész hadjáratnak a bán méltóságbahelyezése volt a célja.⁸⁰ Az események ilyen erőszakolt beállításával Brătianu teljesen figyelmen kívül hagyta a máriacelli templom alapításának körülményeit. A hadjárat idejét 1377 július 5-ike és augusztus 14-ike közé teszi s az idő rövidségét, valamint a krónika „nele parte d'Ongaria“ kifejezését véve tekintetbe, arra a következtetésre jut, hogy a háború nem folyhatott le messze idegenben, hanem csak a Magyarországhoz közel eső részekben.⁸¹ Ezzel az időmeghatározással ellenkezik a Hóman Bálinté, mert véleménye szerint a hadjárat „május derekán“ fejeződött be. A király, aki nem vett részt a hadjáratban már június 20-án elküldte a győzelemről szóló tudósítást Pádovába, szövetségese-

⁷⁷ C. Moisil, Monete vechi românești inedite sau puțin cunoscute. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXXVIII. 1915—16. 71—72.

⁷⁸ G. I. Brătianu, L'expédition de Louis Ier de Hongrie contre le prince de Valachie Radu Ier Basarab en 1377. Revue Historique, 1925. (IIe année).

⁷⁹ Muratori, Rerum Italicarum Scriptores. Bologna, 1931. Tom. XVIII. Parte I. 145. „Fu adunque nele parte d'Ongaria una grandissima bataglia tra la santa maghiesta del re Lodovigo e Radano, prinzipo di Bulgaria, infidelle;...“ Hasonló kifejezést használ a Historia Cortusiorum második additamentuma is. „El serenissimo principe Lodovigo, re di Hungaria, combatté con Rodano, principe de Bulgari infidèle.“ Muratori, Rerum Italicarum Scriptores. XII. 984. col. Ezzel szemben Andrea Gataro szerint Lajos ellenfelei voltak: „Radome Turco e re di Bulgheria“. Muratori, Rerum Italicarum Scriptores. XVII. 231.

Hóman Bálintnak az a véleménye, hogy itt vitán felül Murad török szultánról és Sisman bulgár cárról van szó. Ld. Magyar történet. II 627. Minea a következő olvasást javasolja: „Radome Turco e re di Bulgheria“. Vö. Cherana sau Cherața? Cercetări Istoriçe, I. 1925. 414.

⁸⁰ G. I. Brătianu, L'expédition de Louis Ier de Hongrie contre le prince de Valachie Radu Ier Basarab en 1377. Revue Historique, 1925. (II-e année) 80. „Il y a en probablement dans l'été de 1377 une tentative du roi de Hongrie pour installer le Ban qu'il avait nommé.“

⁸¹ Uo. 77.

nek Carrara Ferencnek.⁸² Iorga közöl egy oklevelet, mely a Szirmay családnak a Nemzeti Múzeumban elhelyezett levéltárában van s amelyet Karácsonyi János küldött meg Iorgának.⁸³ Ezen oklevél, mely 1377 szeptember 8-án „apud castrum Valcz” kelt és amelyben a király Martinfalvi Balázs fiát Miklóst az ország nemesei közé felveszi, közelebbről látszik meghatározni a hadjárat színterét. Az oklevél szövegének minket érdeklő része a következő: „cum nominatim in terra Bozorabie supra rippam fluvii Danubii quondam contra Godon, fratrem Layko de eadem, fortissimum nostrum adversarium conflictum habuisset...” Iorga és Giurescu is azt vélik, hogy az oklevélben említett Godon azonos Radu vajdával.⁸⁴ Iorga úgy látszik a quondam szócskát véve alapul, azt állítja, hogy az oklevélben az 1368 évi hadjáratra történik célzás. Ha a román történetírók felfogását fogadjuk el, nyilvánvaló ellentmondásba keveredünk. Mivel Godont Raduval azonosítják, de Vlajkó és Radu egyidejű uralkodását nem hajlandók elismerni, magától értetődik, hogy az oklevélben említett hadjárat sem tehető az 1368 évre.⁸⁵ Meg kell említenem, hogy ugyancsak 1377-ből van még egy oklevélünk, mely arról értesít, hogy a hűtlen havaselvi románok ellen hadjáratot kellett viselni. Ezen oklevélben a király megjutalmazza Himfi Benedek volt bulgár bánt s érdemei közül kiemeli „specialiter pro morte olim magistri Petri fratris sui, qui

⁸² H ó m a n—S z e k f ű, Magyar történet. II. 237. Nem tudom mennyiben fogadható el a hadjárat befejezésének időpontja. Azon érvelés ugyanis, hogy „Május derekán mindenesetre vége volt a háborúnak, mert Lajos 17-én már Besztercére ment s miután Székely-Vásárhelyt is meglátogatta, június végén diósgyőri várába érkezett”, nem eléggé meggyőző. Ha csak fűtőlagosan is nézzük végig az 1377 év eseményeit az Urkundenbuch II. kötetében, látni fogjuk, hogy Lajos május 18-án Besztercén van és innen Székelyvásárhelyre megy, hol több napon át időzik, június 1-én pedig Diósgyőrön találjuk. Innen azonban nemsokára újból visszatér Erdélybe: június 16-án Tordán, 18-án pedig Kolozsváron van. Innen küldte volna levelét Pádovába? A hónap végén, 28-án már Kassán van a király. Szerény véleményem szerint abból, hogy hosszabb erdélyi tartózkodás után Diósgyőrbe ment a király, nem lehet feltétlenül a hadjárat befejezésére következtetni, annál kevésbbé, mert nemsokára vissza is tért Erdélybe. Nem tudom továbbá milyen bizonyíték alapján lehet a Pádovába küldött levél keltét június 20-ban megállapítani.

⁸³ N. Iorga, Româniî în cîteva noi izvoare apusene. Revista Istorică, VI. 1920. 200.

⁸⁴ N. Iorga, uo. 200., és C. Giurescu, Istoria Românilor. I. 408.

⁸⁵ Filitti hajlandó elfogadni Radut Vlajkó társuralkodójának. I. C. Filitti, Despre Negru Vodă. An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Ser. III. Tom. IV. 1924. 28.

in expedicione nostra contra olachos Transalpinos dudum nobis infideles mota, nostris in servicijs vitam finivit occisus temporalem.“⁸⁶ Az utóbb elmondottakkal homlokegyenesen ellenkezik a királynak egy állítólag 1382 március 21-én kelt levele, melyet Fejér közöl és amelyben a király meghagyja Himfi Péter orsovai várnagynak, hogy éjjel-nappal őrködve ügyeljen a királyt és az országot érintő minden megmozdulásra.⁸⁷ Erről az eredetileg évszám nélkül ránk maradt oklevélről azonban tudjuk, hogy a kiadó Fejér keltezte tévesen, mert a legnagyobb valószínűség szerint az 1373-ban hozott intézkedések kiegészítéséről van benne szó. Pesty szerint is Himfi Péter 1394-ben még az élők között szerepel. Állítása tévedésen alapszik.⁸⁸

Más okleveleink ellentmondanak egy, csak a havaselvi vajda ellen irányuló hadjáratnak. Nehezen érthető, hogy a király, kinek hadserege oly szép győzelmet aratott, hogy annak emlékére templomot is emeltetett, miért írja a brassóiaknak 1377 november 19-én, tehát röviddel a győzelem után, hogy reméli, Isten segítségével hatalmába keríti Havaselvét.⁸⁹ Azt a földet, melynek uralkodóját nem régen győzte le(!) Hasonló értelemben ír a király a pápának is.⁹⁰ Természetes, hogy amikor ezen ellenvetések felsorakoztatom, nincs szándékomban azt állítani, hogy Radu, a havaselvi vajda nem vett egyáltalán részt a küzdelemben. Bár a krónikás őt nem említi, nincs okunk róla az ellenkezőt feltételezni. Sőt, valószínűnek vehetjük, hogy a király és közte a viszony végig feszült volt. Így a királynak fenntebb már idézett és tévesen 1382-ből keltezett leveléből is minden kétséget kizárólag látszik, hogy az ország délkeleti részén jó ideje a helyzet nem volt nyugodt s éppen ezért bízta meg a király az orsovai vár kapitányát az események megfigyelésével. A király meghagyásából a kapitány időnként

⁸⁶ Docum. I/2. 248.

⁸⁷ Cod. Diplom. IX/5. 627. Ezt is átvette Hurmuzaki, Docum. I/2. 275. Fejér tévedésére Thallóczy hívta fel a figyelmet. Ld. Nagy Lajos és a bulgár bánság. Századok, 1900. 600. 4. jegyzet.

⁸⁸ Pesty Fr., A szörényi bánság és Szörény vármegye története. III. 394. Pesty ezen megállapításának mindenben ellentmond Nagy Lajosnak 1380. okt. 13-án Visegrádon kelt azon oklevele, melyet Ortvay Tivadar közölt (Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez. Pozsony, 1896. I. 139.) s amelyben a király „nobilis domina relicta quondam magistri petri filij Heem“-nek ügyében intézkedik.

⁸⁹ Urkundenbuch. II. 479—81. „Item spondemus, quod si deo volente terra Transalpina ut speramus ad manus nostras deveniet...“

⁹⁰ Hóman—Szekfű, Magyar történet. II. 238.

jelentést küldött a helyzetről s ezuttal is egy jelentésre válaszolva adja meg a király további utasításait.⁹¹ Giurescu C. részletes vizsgálat tárgyává téve a havaselvi vajdák Erdélyben kapott birtokainak helyzetét megállapítja, hogy Radu ezek egyikének sem volt birtokában, ami a barátságtalan viszonynak nyilvánvaló jele.⁹² Bizonyításában tovább is megy és Radu fiának és utódjának Dánnak Mehádia elleni beütését még az édesapa életében elvesztett erdélyi birtokok visszaszerzésével igyekszik magyarázni.⁹³

Összegezve Nagy Lajosnak Raduhoz való viszonyára, illetőleg az 1377 évi hadjáratra vonatkozó értesüléseinket, az eseményeket a következőképpen látom alakulni. Jóllehet az olasz krónikás csak a törökök és bulgárok elleni hadjáratról beszél valószínű, hogy az ellenfél oldalán Radu is részt vett a harcokban. Sőt hajlandó vagyok azt is feltételezni, hogy a hadjárat közvetve ellene is irányult. Az a tény azonban, hogy a király a hadjárat egész ideje alatt Erdélyben tartózkodott és helységről helysére utazgatva különböző ügyeket intézett el, éppen nem bizonyítja a hadjárat főbenjáró voltát. Nem tartom ugyanis valószínűnek, hogy egy olyan harcratermett uralkodó, mint amilyen Lajos is volt, ne vett volna részt személyesen a törökök ellen indított nagy vállalkozásban. Sokkal valószínűbbnek látszik, hogy a török-bulgár-román érdekszövetséget akarta szétrobbantatni valamelyik hadvezérével. Lajosnak a brassóiakhoz és a pápához küldött levele, amelyben azon reményének adott kifejezést, hogy Havaselvét nemsokára uralma alá fogja hajtani azt mutatja, hogy a hadjáratnak meg volt a kívánt eredménye, csupán annak kiaknázása hiányzott még.

A nagy király ezen szándékát már nem tudta megvalósítani. Halála az erős, mindenkit fékentartó központi hatalom gyen-

⁹¹ Docum. I/2. 275. „Litteras tuas recepimus, et noua is eisdem scripta plene intelleximus, tuam fidelitatem seriose requirentes, quatenus de factis nos et regnum tangentibus ibi circa metas ipsius regni nostri intendere et vigilare debeas, diu noctuque, prout hoc facere decet tuam fidelitatem, et quicquid (sic!) nouitatis ibi eueniret, aut te audire contingeret, hoc nobis semper procures significare.“ Mi történt vajon a szörényi bánal, hogy arról egyáltalán nincs említés téve? Giurescu azt állítja, hogy a bánág két részre szakadt. A szörényi vár és a bánág keleti, azaz a vár körül elterülő része a havaselvi vajda birtokába jutott, a bánág másik, nyugati fele Orsova és Mehádia várakkal pedig a király fennhatósága alatt maradt. Istoria Românilor, II. 408—409.

⁹² C. Giurescu, Istoria Românilor, II. 408.

⁹³ Uo. II. 419.

gülését is jelentette s a belső zavarokkal egyidőben jelent meg a dunai melléktartományok határán a török. Erőskezű uralkodó ekkor talán még megállíthatta volna az események folyását vagy legalább is más irányt adhatott volna nekik. A havaselvi vajdák már országuk fekvése miatt sem tudtak huza-mosabb ideig ellenállni a fiatal, jól szervezett és a neofita fanatizmusával támadó török nép ütéseinek. Magyar segítséggel néha még megpróbálták lerázni a mind jobban rájuk nehezedő idegen hatalmat, de ez azután annál mélyebben hajtotta őket igájába. A román fejedelemségeken csakhamar átgázolt a török s a magyarnak — habár nem készült fel a harcra — mérkőznie kellett. Megállította ellenfelét, de olyan vérvesztést szenvedett, hogy máig is érzi a nagy harc következményeit.

V.

A katolikus egyház helyzete a vajdaságokban.

Elmult az az idő, midőn a vallási buzgóság lángja oly magasra csapott, hogy népek, országok, sőt egy egész földrész mozdult meg s öntötte vérét egyetlen cél megvalósításáért: a pogányoknak a Szentföldről való kiszorításáért. Nem szűnt meg azonban soha egy pillanatra sem az Ige erejével való harc, a térítő munka. Szerzetesrendek alakultak, melyeknek tagjai legfőbb élethivatásul a pogányoknak és eretnokségben tévelygőknek megtérítését tekintették s ezért nem egy esetben életüket is áldozatul adták. Buzgóságukban nem ismertek legyőzhetetlen akadályt és felkeresték a legtávolabbi népeket is, utat nyitva áldozatos munkájukkal az egyház nagy befolyásának, mely nagyon sokszor megelőzte a politikai térfoglalást. Missziós terület volt a Magyarországtól keletre és délre elterülő részben pogány, részben schismatikus népek által lakott nagy kiterjedésű vidék is, hol az árpádházi királyok védnöksége alatt már a XIII. században szépen gyökeret vert a keresztény vallás. Az itteni térítő munkából elsősorban a német lovagrend tagjai vették ki derekasán részüket, de nem kevesebb sikerrel működtek a domokos-rendi hittérítők, később pedig Szent Ferenc fiai. Oly szépen haladt a térítés műve, hogy már a század első évtizedeiben megalakulhatott a Kárpátok külső, délkeleti lejtőjén a milkói, vagy kún püspökség a hasonló nevű folyó közelében.¹ A püspökség szerepét illetőleg nagyon helytálló M a k k a i L á s z l ó következő megállapítása: „A milkói püspökség megalapítása, mely elsősorban magyar ügy volt, természetszerűleg magával vonta a Magyarországról Moldvába ill. Havasalföldre tartó kivándorlást is. Alapos

¹ Egész meglepő, hogy Lükő a milkói kún püspökségei Havaselve észak-nyugati részében keresi. Lükő G., Havaselve és Moldva népei a X—XII. században. Ethnográfia — Népélet, 1935. XLVI. évf. 1—4. sz. 103. 43. jegyzet.

okaink vannak rá, hogy az óromániai magyarság és szászság őseinek kitelepítését ezzel az eseménnyel hozzuk kapcsolatba.“² Mindenesetre a püspökség nemcsak a különböző pogány és schismatikus népek térítésében játszott fontos szerepet, hanem a Kárpátok külső lejtőin mindegyre nagyobb számban letelepedő magyar és szász nép lelki gondozásában és összetartásában is. Ez utóbbival kapcsolatban elég, hogy ha utalunk IX. Gergely pápának IV. Bélához intézett levelére, melyben a pápa panaszkodik, hogy sokan a katolikusok közül is a schismatikus, görög szertartású püspökök kezéből fogadják el a szentségeket.³ Moldva és Havaselve között népi összetétel szempontjából nem állott fenn lényeges különbség s ezért Havaselvérről szólva is nyugodtan elfogadhatjuk Makkai László vizsgálódásainak eredményét. E szerint „a magyar, szász, román és szláv lakosság viszonya a helynév kutatás alapján itt is körülbelül ugyanaz, mint Moldva déli és nyugati részén, mellyel szerves egységben élt akkor ez a terület.“⁴ A milkói püspökség befolyása kiterjedt tehát — már földrajzi helyzeténél fogva is — nemcsak a moldvai, hanem a havaselvi magyarságra is, mely vitalitás szempontjából semmivel sem maradt a moldvai magyarság mögött.

A szépen indult térítő és szervező munkának szinte minden eredményét egy csapásra szétrombolta a tatárjárás. A népvándorlásnak ezen utolsó, de nagyon is erőteljes hulláma nemcsak a magyarság keletre irányuló politikai térhódítását állította meg, hanem jóidőre megszüntette az egyházi befolyást is. A tatárjárás okozta romokat egyházi téren is csak lassú és nehéz munkával lehetett eltakarítani és mindent előlről kellett kezdeni, hisz a multnak csak emléke élt. Még 1279-ben is, tehát néhány évtizeddel a tatárveszedelem után arról értesülünk III. Miklós pápa leveléből, hogy a volt kún püspökségben sem püspök, sem katolikus hívő nincs.⁵ Ez nagyon természetes, hisz amíg Magyarország belsőleg meg nem erősödött s legalább részben ki nem heverte az elszenvedett nagy vérveszteséget, gondolni sem lehetett a térítő munka újrafelvételére. Mivel pedig az ország belállapota a XIII. század második felében és a XIV. század első évtizedeiben eléggé zilált volt, a kifelé irányuló erőteljesebb egyházi munka is csak a XIV. század közepe táján indulhatott meg. Az Anjou dinasztia

² Makkai László, A milkói (kún) püspökség és népei. Debrecen, 1936. 26.

³ Urkundenbuch. I. 60—61.

⁴ Makkai L., i. m. 33.

⁵ Docum. I. 429—30.

hatalmának megszilárdulásával a magyar expanziós törekvések is újraéledtek. Igaz, hogy az egyház elsősorban a lelkek megmentéséért és azoknak az igaz útra való vezetéséért harcolt, de mivel az egyházi hatalmat a világitól teljesen elválasztani nem lehetett, az egyház befolyásának növekedése a politikai hatalom megszilárdulását is jelentette. Ezért ha összehasonlítjuk a két román vajdaságban a XIII. és XIV. században kifejtett térítő munkásságot, meg kell állapítanunk, hogy utóbbi évszázadban sokkal nagyobb tervszerűség jellemezte a megindított kezdeményezéseket s azok mögött ott állott tettere készen az államhatalom fegyveres ereje is. Ez a megállapítás különösen Nagy Lajosra vonatkozik, kinek „külpolitikai célkitűzéseiben mindenkor igen nagy szerep jutott az egyházpontok és hitvédelmi szempontoknak”.⁶

A tatárjárás borzalmai után minden figyelem az új nép felé fordult. Mivel a betörés megismétlődésének lehetősége továbbra is fennállott, a domokosok, főleg pedig a ferencrendiek hősi önfeláldozása odairányult, hogy az új népet megnyerjék a keresztény vallásnak s ezzel elhárítsák a folyton rémítő és nyugtalanító veszedelmet. Mindjárt a tatárok visszavonulása után, az 1245-ben Firenzében tartott zsinat határozatából kifolyólag domokos- és ferencrendi hittérítők indultak missziós útra a tatárok közé.⁷ A pápák is minden lehető követték és erkölcsi tekintélyükkel, valamint anyagi segítségükkel igyekeztek a térítés munkáját eredményesebbé tenni. A XIV. században különösen a ferencrendiek fejtettek ki élénk tevékenységet s a Magyarország határaitól egészen távol keletre elterülő vidékek népeinek megtérítése és lelki gondozása is hatáskörükbe tartozott.⁸ Természetes, hogy egy olyan politikai alakulatnak, mint amilyen Magyarország volt a XIV. században, egyházi téren is döntő befolyása volt a környező népek felfogására és szervezkedésére. Az is szinte magától értetődik, hogy a vajdaságok megalakulása más irányt adott az eddigi térítő munkának. A magyar király nagy hatalma és a vajdákra gyakorolt befolyása közelebb vitte a vajdaságok népeit is a számukra eddig elérhetetlen Nyugathoz. Míg azelőtt a térítés súlypontja a Fekete

⁶ H ó m a n—S z e k f ű, Magyar történet. II. 238.

⁷ C. D' O h s s o n, Histoire des Mongols, depuis Tschinguis-khan jusqu'à Timour Bey ou Tamerlan. La Haye et Amsterdam 1834—35. II. 208—9.

⁸ C. A n d r e e s c u, Așezări franciscane la Dunăre și Marea Neagră în sec. XIII—XIV. Cercetări Istorice, VIII—IX. 1932—33. 156—57.

tengeren keresztül a tenger északi partvidékére esett, a XIV. század közepétől kezdve mind jobban érvényesül a közvetlen nyugati hatás, mely Lengyelországon és főleg Magyarországon keresztül áramlik a vajdaságokba. Viszont az is igaz, hogy az előrehaladottabb politikai szervezkedés egyházi téren is nagyobb foku ellenállás kifejtését teszi lehetővé.

Mint fentebb már láttuk, a Havaselvén letelepedett magyarság száma igen jelentős volt. Bár a kulturális fokon magasabban álló magyarság aránylag könnyen befolyásolhatta a sok népelemből összetevődő, kialakulófélben lévő és vallásilag szervezetlen románságot, mégis az egyházi téren elért eredmények tekintélyes létszámú magyar jelenlétét is bizonyítják. A fennmaradt oklevelek száma kevés s így azok nem lehetnek mindenben segítségünkre, de a hagyományból is következtethetünk a katolikusok számbeli erejére és szerepére. Már a Havaselvét megalapító legendás Negru Vodă feleségét is katolikusnak mondja a hagyomány, mely úgy tudja, hogy a vajda felesége szép templomot építtetett az országban élő katolikusok számára.⁹ A térítés munkája, amint az VI. Kelemennek 1345-ben Nagy Lajoshoz írt leveléből kitűnik, úgy Erdélyben, mint Havaselvén igen szépen haladt. A pápa külön is írt ebben az ügyben Sándor havaselvi vajdának s feltételezhető, hogy e levélben felsorolt vezető emberek példája környezetükben is utánzásra talált.¹⁰ Iorga szerint bár írott emlékek nincsenek, mégis elfogadható, hogy a román vajda mellett már az első időkben katolikus püspökség állott fenn.¹¹ Bár a havaselvi vajdák inkább a délszláv uralkodókkal igyekeztek családi összeköttetésbe lépni, az erős katolikus befolyásnak tulajdonítható, hogy Baszaraba Sándor második házasságában szintén katolikus nőt vett feleségül. De nemcsak Sándor vajda felesége volt buzgó katolikus, amit bizonyít V. Orbán pápa levele is, melyben a Rómába küldött ajándékokért köszönetet mondott, hanem katolikusok voltak egy kivételével a vajda leányai is.¹² A harmadik lány Erzsébet nemcsak hogy katolikus volt, hanem katolikus főúrnak, Oppelni Lászlónak,

⁹ Tunusli, Istoria politică și geografică a Țerei Românești de la cea mai veche a sa intemeere până la anulu 1774. București. 1863. 13.

¹⁰ Monum. Hung. I. 691.

¹¹ N. Iorga, Condițiile de politică generală în cari s'au întemeiat bisericile românești în veacurile XIV—XV. An. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. Ser. II. Tom. XXXV. 1912—13. 390.

¹² Monum. Hung. II. 95.

Magyarország nádorának lett a felesége.¹³ Ami a vajdát illeti, szinte teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy megmaradt az ortodox vallás hívének, bár elismerte az erdélyi püspök joghatóságát, amint az fiának Vlajkónak egyik leveléből kitűnik.¹⁴ Úgy látszik, hogy a katolikus egyház jólszervezettségének hatása alatt és a fentebb ismertetett erős befolyás ellensúlyozására hívja országába Sándor vajda a vicinai püspököt, Iachintot és alapítja meg 1359-ben az ungrovláhhai (Magyarország melletti Oláhország) metropolitát.¹⁵ Természetesen nem beszélhetünk mai értelemben vett metropoliaról, hanem értjük ez alatt az első ortodox püspökséget, mely hivatva volt Havaselvén a legmagasabb egyházi méltóság szerepét betölteni. Nem kell szem elől téveszteni, hogy Sándor vajda hívta be a metropolitát és az ő kérésére hagyta helybe a pátriárka a szentszínodussal egyetértésben az áthelyezést. Nyugodtan feltételezhetjük tehát, hogy a vajdánál a politikai szempontok is fontos szerepet játszottak. Ez utóbbin nem is csodálkozhatunk, „mivel minden új metropolia létesítése annak az államnak, amelyben alapított, egyrésztől politikai elismerését is jelentette, másrésztől pedig magába foglalta a vallási önkormányzat felé való törekvést is“.¹⁶ Az ortodox egyház egyik püspökének jelenléte hivatva volt természetesen a vajda tekintélyét is növelni, amint azt Iorga nagyon jól kifejezte midőn megállapította, hogy Sándor vajdának is az volt a törekvése, „hogy ne úgy jelenjék meg, mint egy hegyek mélyéből való pásztorvajda, hanem mint egy állandó és törvényes uralkodó, aki bizánci értelemben ural egy határokkal bíró országot“.¹⁷ Arra a kérdésre, hogy milyen lehetett a vajdaság egyházi szervezete a metropolia létesítése után, nem lehet kielégítő feleletet adni. Mindenesetre csak kezdetleges formákról beszélhetünk, mert volt már ugyan szó úgynevezett pseudo-püspökökről, ezek azonban nem voltak a szó igazi értelmében vett püspökök, hanem amolyan vándorpüspökök lehettek, amilyenek erdélyben még jó néhány század múlva is helységről helysére vándoroltak. Ugyancsak erre az időre esik az első román kötemplomnak az építése Argeşben,

¹³ N. Iorga, Romínií în cîteva noi izvoare apusene. Revista Istorică, VI. 1920. 199.

¹⁴ Urkundenbuch. II. 334.

¹⁵ Docum. XIV/1. 1.

¹⁶ C. Marinescu, Infiinţarea mitropoliilor în Ţara Românească şi în Moldova. An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Ser. III. Tom. II. 1924. 248.

¹⁷ N. Iorga, Condiţiile de politică generală în cari s'au întemeiat bisericile româneşti în veacurile XIV—XV. An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Ser. II. Tom. XXXV. 1912—13. 388—89.

illetőleg az eddigi fatemplomcskának az átépítése, amit erdélyi mesterek végeztek, természetesen a nyugati építészeti formák szemmel tartásával.¹⁸

Igy tehát a XIV. század derekán a román nép megtette az első lépést a független egyházi életforma felé is. Giurescu C. fentebb már ismertetett véleménye szerint a Nagy Lajos és Sándor vajda közötti viszony elmérgesedésének egyik főoka épen a metropolia létesítése volt,¹⁹ mert ez utját vágta nemcsak a katolikus befolyás erősödésének, hanem a következményeikben beláthatatlan fontosságú térítéseknek is. Lehet, hogy az amúgy is barátságtalan viszonyt még feszültebbé tette az ortodox görög püspök behívása, de ha szem előtt tartjuk a Vlajkó alatti egyházi viszonyokat, kétségbe kell vonnunk, hogy ez megakadályozhatta volna a katolikus befolyást. Sőt hajlandó vagyok azt mondani, hogy a katolikus egyház nemcsak hogy felvette a harcot, hanem eredményeket is ért el. Míg Vlajkó uralkodásának első éveiben megmaradt a Sándor vajda idejében is fennállott helyzet, a vidini események után Lajos még nagyobb figyelmet szentelt a Havaselvén élő katolikusok egyházi viszonyainak rendezésére. Itt szükségesnek tartom megemlíteni, hogy a vidini bántság létesítésékor sem voltak kizárólag csak politikai szempontok az irányadók; ezek voltak a döntőek de nem az egyedüliek. Vidin elfoglalásával kapcsolatosan C. Marinescu nagyon találóan határozta meg a magyar célkitűzéseket. Szerinte Lajos „ebből a területről egy a törökök elleni védőbástyát, egy katolikus gócpontot és egy Vlajkót megfigyelő őrséget akart létesíteni.”²⁰ Ezek alapján is megállapíthatjuk, hogy a vallásos szempont fontos szerepet játszott a magyar külpolitikai elgondolásokban. 1369-ben a Vlajkóval való barátságos viszony újrafelvételekor Lajos már nem elégedett meg a régi egyházi állapotok helyreállításával, hanem gondoskodott az erők egyesítésére alkalmas vezetőről s az erdélyi püspök helyettesét (suffraganeusát) küldte ki Havaselvére teljes püspöki joghatósággal.²¹ Vlajkó leveléből szerzünk tudomást erről az intézkedésről és ugyancsak ebből láthatjuk, hogy itt nemcsak térítésről van szó és nemcsak a vajdának és

¹⁸ N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor*. Vălenii-de-Munte, 1908. I. 28. Az első kőtemplomot román földön még a német lovagok építik Hosszúmezőn (Câmpulung). Iorga, i. m. I. 25.

¹⁹ C. Giurescu, *Istoria Românilor*. I. 370.

²⁰ C. Marinescu: *An. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. Ser. III*. Tom. II. 1924. 251—52.

²¹ *Urkundenbuch*. II. 334.

környezetének katolikus irányba való befolyásolásáról, hanem főleg a már jól megszervezett katolikusság vezetéséről. Hogy a katolikusok, kiknek legszámottevőbb részét a magyarság adta, tömegesen éltek Havaselvén mi sem bizonyítja jobban, mint a vajda levele, amelyben az „ecclesiarum plebanis ac rectoribus“-hoz fordul a segédpüspök fogadásának ügyében. Nagyon szépen haladhatott a térítő munka és úgy látszik remény volt arra, hogy maga a vajda is át fog térni. Erre enged következtetni V. Orbánnak 1370 április 8-án a vajdához írott levele, melyben felszólítja őt, hogy térjen vissza a katolikus egyházba.²² Vlajkó azonban kitartott az ortodox hit mellett, sőt éppen ebben az időben, 1370 augusztusában létesítette a második ortodox püspökséget. Az új püspök Dániel Kritopulos „az igentisztelendő ugrovlahiai metropolia egy részének metropolitája“ címet viselte, mely nagyon jól hangzik, de földrajzilag annál kevésbé meghatározható.²³ Már ez a cím is mutatja, amint azt már fentebb is megjegyeztem, hogy itt nem beszélhetünk metropolitáról, csakis püspökről. Ezen vélemény a román történetírásban is hangot kapott, de természetesen csak Dániellel kapcsolatban.²⁴ A második ortodox püspökség létesítésének okát a román történetírók a vajdaság területének megnagyobbodásában látják.²⁵ Véleményük szerint a Nagy Lajos és Vlajkó között helyreállott barátságos viszony után annyira megnövekedett a vajdaság területe és lakóinak száma, hogy szükség volt még egy egyházfejedelemre. Ezzel szemben felhozhatjuk, hogy már 1369 előtt is megvolt a vajdaságnak később, vagyis 1370-ben elért területi kiterjedése, továbbá azt, hogy Dániel kinevezése nem egészen tisztázott körülmények között történt. Épen ezért elfogadhatóbbnak tartom Dobrescu N. véleményét, mert szerinte a politikai szempontok mellett a személyi természetű okok is fontos szerepet játszottak a püspökség alapításánál.²⁶

Az új püspök egyházmegyéjének határait illetőleg semmi biztosat sem tudunk; román történetírók azt vélik, hogy a legnagyobb valószínűség szerint a szörényi bánóság (Olté-

²² Monum. Hung. II. 97—98.

²³ Docum. XIV/I. 6—7.

²⁴ C. Giurescu, Istoria Românilor. II. 399.

²⁵ C. Marinescu: An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. III. Tom. II. 1924. 252—53. és C. Giurescu, Istoria Românilor. II. 398.

²⁶ Dr. N. Dobrescu, Intemeierea Mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri în țară. Biserica orthodoxă română, XXIX. București, 1905. 602. kk.

nia) tartozott hatáskörébe.²⁷ A havaselvi ortodox egyházfők számának szaporítása sem tudta megakadályozni a katolikus befolyást. Legjobban bizonyítja ezt Vlajkónak rokona, Dobokai László részére 1372 július 15-én kiállított oklevele, melyben a vajda a magyar szentekre: Istvánra, Lászlóra és Imrére esküszik.²⁸ Az sem tulajdonítható csupán a véletlennek, hogy XI. Gergely épen akkor ad engedélyt a boszniai ferencesek helytartójának kápolna és templom építésére, de nemcsak Bosznia területén, hanem Szerbiában és Baszaraba földjén is, azaz Havaselvén.²⁹ Bár 1373 tavasza óta ismét feszült volt a viszony a magyar király és a havaselvi vajda között — utóbbinak törökbarát magatartása miatt — a ferencesek tevékenysége nem lankadt s 1373-ban XI. Gergely megismétli egy évvel előbb a rendnek adott engedélyét.³⁰ Szükségesnek tartom itt megemlíteni, hogy Vlajkó uralkodása alatt találkozunk a román szerzetesi élet első nyomai-
val. Vlajkó idejében jött Havaselvére a görög-szerb származású Nicodem, athoszi szerzetes, kinek nevéhez fűződik az első kolostornak Vodița-nak építése.³¹ A kicsiny, alig néhány szerzetest befogadó kolostorok száma jelentékenyen gyarapodott Vlajkó utódjának, Radunak uralkodása alatt. Ha szem előtt tartjuk a román és a vele szomszédos szláv népek kulturális állapotát és vallásos felfogását, egészen természetesnek találjuk, hogy ez az élet szláv befolyás alatt indul meg.

Vlajkó utódjáról Raduról nem sokat tudunk, de ez a kevés adat is ami ránk maradt mutatja, hogy uralkodása alatt a katolikus befolyás épen olyan erős volt, ha nem erősebb, mint elődei idejében. Emlékeink tanúsága szerint a szörényi és argeji püspökségek létesítése is épen erre az időre esik. Karácsonyi János kimutatta, hogy „1376-ban alapították a szörényi püspökséget s ennek alárendelték a Maior-Valachiát, vagyis a Havasalföldnek az Olt balpartján, az Olt és Szeret közt eső részét is.”³² A szörényi katolikus püspökség megalapítása a legjobban bizonyítja a katolikusok térhódítását. Bár a második havaselvi ortodox püspökség létesítésének egyik oka épen az erős katolikus befolyás

²⁷ Uo. 601. és C. Giurescu, *Istoria Românilor.* II. 399.

²⁸ *Urkundenbuch.* II. 386—87.

²⁹ *Monum. Hung.* II. 116.

³⁰ Uo. II. 140.

³¹ C. Giurescu, *Istoria Românilor.* I. 401—402.

³² Karácsonyi János dr., *Az argyasi (argesi, ardsisi) püspökség.* Budapest, 1905. (A Szent-István Társulat tudományos és irodalmi osztályának felolvasó üléseiből. 53. sz.) 6—7.

ellensúlyozása volt,³³ úgy látszik a püspökség nem tudta ezt a rendeltetését teljesíteni. Szépen haladhatott a térítő munka s ez magyarázza meg, hogy az ortodox püspökség létesítése után néhány évvel maguk a katolikusok is püspökséget állítanak fel. De Havaselvén sem szünetelt egy pillanatig sem a munka, mert ugyancsak Karácsonyi véleménye szerint egyedül Havaselve, vagy amint ő nevezi „Maior-Valachia“ részére alakult 1382 május 9-én az argeşi püspökség.³⁴ A hit igazi ébrentartói és terjesztői azonban az egyes kolostorok voltak s hogy kiből tevődött össze ezek papsága, legjobban mutatja Gergely szőrényi püspök levele. Ebben tudat a püspök mindenkit akit illet, hogy 1382 március 1-én a boldogságos Szűznek szentelt hosszúmezői zárdában alszerpappá szentelte Kőröspataki Bálint fiát Jánost.³⁵ Ha végignézzük a XIV. század okleveles anyagát és különösen az egyes szerzetesrendek évkönyveit, nyugodtan elmondhatjuk, hogy a magyarok a hittérítés terén sem maradtak semmivel más nemzetek fiai mögött.

A Curtea de Argeşi-i fejedelmi templomban 1920-ban feltárt sírok sok érdekessége között is jellegzetességüknél fogva külön figyelmet érdemelnek azok a gyűrűk, melyeken a Szentírásból vett latinnyelvű idézetek olvashatók. Bár közelebbi időpontot jelölő feliratnak nem lehetett nyomára akadni, majdnem minden kétséget kizárólag meg tudták állapítani, hogy a feltárt sírok Radu vajda idejéből valók s ő maga is az eltemetettek között van.³⁶ Jóllehet a napvilágra került ékszerek idegen eredetűek s a románságnak azokkal semminemű kapcsolata sincs, mégis feltűnő, hogy a gyűrűk latin felirata a katolikus vallással van kapcsolatban. A vajda, akinek sírjában a gyűrűket találták, bizonyára viselte is azokat s ha semmi egyébire sem következtethetnénk e tényből, vitán felül áll a nyugati, katolikus hatás kézzelfogható volta.

A Kárpátok keleti lejtőin letelepedett magyarság szépen fejlődésnek indult életét — mint már láttuk — teljesen felbolygatta a tatárbetörés, melynek útvonala szinte kivétel nélkül mindenütt a magyarság által lakott és védett átjárókon vezetett keresztül. Annyi életerő volt azonban az itteni magyarságban,

³³ C. Auner, *Episcopia catolică a Severinului*. *Revista Catolică*, II. 1913. 53.

³⁴ Karácsonyi János dr., *Az argyasi (argesi, ardsisi) püspökség*. Budapest, 1905. 7.

³⁵ Szabó K., *Székely Oklt.* I. 78.

³⁶ V. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeş*. *Note istorice şi arheologice*. *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1917—23. 46.

hogy ha hosszú idő múlva is, de visszaszerezte elvesztett javait és betöltötte a neki szánt feladatot, sőt vezető szerepet kapott a később alakult moldvai román állam berendezésében. A moldvai magyarság nemcsak, hogy visszafoglalta a tatárjárás előtt már meglévő birtokait, hanem mindenütt tovább terjeszkedett annál is inkább, mert a XIV. században jelentős népességi utánpótlást kapott. Makkai László alábbi megállapítása ugyancsak ezt a véleményt igazolja: „Az a kétségtelen tény pedig, hogy a XIV. század közepén Moldvában s a Havasalföldön a magyar és szász elem volt majdnem olyan jelentős mint a román, arra enged következtetni, hogy a XIII. századi település korában sem igen lehettek lényeges kisebbségben.“³⁷ A már eredetileg is jelentékeny számú és később még szaporodó magyarság a tatárjárás után sem maradhatott végleg lelki gondozás nélkül. Mihelyt az események alakulása lehetővé tette, a figyelem e téren is a távol keleti végeken őrt állók felé fordult. A pápák már a XIV. század első felében igyekeztek visszaállítani a tatárbetörés alkalmával elpusztult milkói püspökséget. Magától értetődik, hogy a pápák nemcsak a katolikus magyarság lelki vezetéséről kívántak gondoskodni, hanem egyuttal a magyarsággal szomszédos pogány népek, elsősorban természetesen a tatárok megtérítésére gondoltak és azon fáradoztak. 1332-ben, tehát még Károly uralkodása alatt, XXII. János pápa megparancsolta az esztergomi érseknek, hogy Vasvári Vid ferencrendi szerzetest szentelje milkói püspökké.³⁸ Bár a pápa parancsának mindenben eleget tettek, az új püspöknek szinte nem is volt alkalma egyházmegyéje ügyeivel foglalkozni, mert nemsokára a nyitrai püspökség élére került.³⁹ Megjegyzem itt, hogy tudomásunk szerint később is többen viselték a milkói püspök címét anélkül, hogy az egyházmegyéjét ténylegesen kormányozták volna.

A tatárok elűzése után Nagy Lajos is legfontosabb teendőjének tartotta a püspökség helyreállítását s közbelépésére 1347-ben VI. Kelemen utasította a kalocsai érseket, hogy Nemtei Tamás (Thoma de Nympti) ágoston-rendi szerzetest, udvari káplánt, szentelje püspökké.⁴⁰ Auner valószínűnek tartja, hogy a püspök egyáltalán el sem foglalta székét.⁴¹ Magától értetődik, hogy az egy-

³⁷ Makkai László, i. m. 34.

³⁸ Docum. I. 622—23.

³⁹ Fraknoi V., Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal. Budapest, 1901. I. 150.

⁴⁰ Monum. Hung. I. 737—38.

⁴¹ C. Auner, Episcopia Milcoviei in veacul al XIV-lea. Revista Catolică, III. 1914. 70.

házfő hiánya nagyon hátrányosan befolyásolta a püspökségnek és az egész moldvai katolikusságnak az életét. A névleges és egymást elég nagy időközökben követő, de rövid ideig kormányzó püspökök helyett az egyházmegye lelki ügyeinek vezetése főleg az itt tartózkodó szerzetesrendekre hárult. Ezek ki is vették részüket alaposan a munkából, általános megbecsülést, sőt az uralkodó család tagjainak pártfogását is megszerezték rendjük számára.⁴² Bernát és Uski Albert, a két egymást követő domokosrendi szerzetesből lett püspök idejéből sem maradtak fenn részletesebb adataink. Bernát püspök lengyel származású lévén 1353-ban történt kinevezése után nemsokára a plocki püspökség élére került,⁴³ utódjával kapcsolatban pedig Aunernek az a véleménye, hogy valószínű nem is jött egyházmegyéjébe. Felfogása szerint a milkói püspök joghatósága kiterjedt a havaselvi katolikusokra is, mivel pedig 1369-ben az erdélyi püspök segédpüspökét küldötte Havaselvére a püspöki teendők elvégzése végett, nyilvánvaló, hogy a milkói püspöki szék betöltetlen volt.⁴⁴ Ezidőre esik Bogdának, a hűtlen mármarosai vajdának Moldvában való megtelepedése is. Ő megmaradt az ortodox hit követőjének, fia és utódja Lackó azonban nemcsak áttért a katolikus vallásra, hanem fennn hangoztatta, hogy népét is át akarja téríteni. Ezidőtájtban különösen erős volt mindkét vajdaságban a katolikus befolyás s az eredmény sok sikerrel is kecsegtetett. Moldvában főleg a lengyelországi ferencesek munkálkodásának következményeképpen, de nem utolsó sorban a politikai események hatása alatt is, egyre jobban érvényesült a katolikus befolyás. A moldvai vajda szempontjából kevésbé kockázatosnak látszott politikai szempontból a lengyelországi térítők munkálkodása, mint a nemrég otthagytott Magyarországból jövő papok térhódítása. Ezt a szempontot méltányolhatta a pápa, amikor értesült a hozzá küldött két ferences révén Lackó áttérési szándékáról s e kérés teljesítésénél mellőzte a magyar püspöki kart.⁴⁵ Ugyancsak a pápának ezen 1370 július 24-én keltezett leveléből értesülünk arról, hogy a vajda örvendene, ha a pápa a németek, magyarok és örmények lakta Szeret városát tenné a katolikus püspök székhelyévé. Tudjuk azt is,

⁴² M. Costăchescu, Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. I. 4—7.

⁴³ Urkundenbuch. II. 145.

⁴⁴ C. Auner, Episcopia Milcoviei în veacul al XIV-lea. Revista Catolică, III. 1914. 72.

⁴⁵ Monum. Hung. II. 99—101.

hogy a vajda ragaszkodott Krakkói András személyéhez, akit 1371-ben fel is szenteltek szereti püspökké.⁴⁶ E ténnyel együtt járt az új püspökség határainak megállapítása, helyesebben a milkói püspökség eddigi kiterjedésének korlátozása. A szereti püspökség létesítését indokoltta tette egyrészt a katolikusok nagy száma — a kereskedelmi utak mentén kialakult városok lakói szinte kivétel nélkül mind katolikusok voltak — másrészt pedig az, hogy a milkói püspökség legtöbbször üresedésben lévén, nem tudta teljesíteni rendeltetését. Nagyon valószínűnek látszik azonban az is, hogy a moldvai vajda fennhatósága ténylegesen még nem terjedt ki a déli részekre s ezért igyekezett székhelyén, tekintélye emelése végett is, katolikus püspökséget létesíteni. A vajdáról ugyanis tudjuk biztosan, hogy míg felesége megmaradt a keleti egyház hívének, addig ő maga áttért a katolikus vallásra.⁴⁷ Azt hiszem nem csalódom ha azt állítom, hogy az áttérés is inkább a helyzet teremtette kényszer hatása alatt jött létre, semmint lelki szükségletből és fegyver akart lenni a már nagyon veszélyessé váló magyar hatalommal szemben. Ez volt egyik oka annak, hogy a vajda áttérése dacára sem lehetett az egész népet megnyerni a katolikus vallásnak, a másik pedig az, hogy a vajda csakhamar elhalt.⁴⁸ Auner véleménye szerint Lackó megmaradt haláláig katolikusnak, de az a tény, hogy atyja mellé temették a rădăuții ortodox templomba és nem a szereti püspöki székesegyházba, már a katolikus befolyás elleni visszahatás beszédes jelének tekinthető.⁴⁹ A szereti püspökség létesítésével egy időben nevezte ki XI. Gergely az Uski Albert halálával végleg megüresedett milkói püspöki székhelyre Budai Miklós ágoston-rendi szerzetest.⁵⁰ A kinevezés alkalmával írt a pápa többek között a magyar királynak is és ez a levél mutatja leghívebben a püspökség állapotát. Kéri a pápa a királyt, hogy segítse a püspököt egyházmegyéje javainak visszaszerzésében, mert ezek idegen személyek és egyes főpapok kezére jutottak.⁵¹ A nincstelenséget, a leromlott anyagi állapotot tekintetbe véve — ez utóbbiban a pápa levele szerint az esztergomi érsekeknek is nagy részük

⁴⁶ Docum. I/2. 168. és I/2. 171.

⁴⁷ Uo. I/2. 197.

⁴⁸ C. Giurescu, Istoria Românilor, I. 387.

⁴⁹ C. Auner, Episcopia de Seret. Revista Catolică, II. 1913. 232. és 236.

⁵⁰ Docum. I/2. 174.

⁵¹ A püspöki javakról szólva így ír a pápa: „que per nonnullis prelatos et alios indebite detinentur.“ Monum. Hung. II. 110.

volt⁵² — nem csodálkozhatunk, ha a milkói püspökség a XIV. század folyamán is többször volt üresedésben mint betöltve.

Minden anyagi és személyi természetű nehézség ellenére is a katolikus irányzat és térhódítás lépésről-lépésre haladt. Ha végigtekintünk a XV. században elért eredményen, azt látjuk, hogy míg a katolikusoknak három püspökségük állott fenn a moldvai vajdaságban, addig az ortodox egyház szervezetéről jóformán alig beszélhetünk. Nem hallgathatjuk el, hogy ezen eredményhez nagy mértékben hozzájárult az Anjouk alatt megkezdett munka. A Lackó halálát követő, politikai szempontból még sok felvilágosításra szoruló időt átugorva azt látjuk, hogy a térítő munka az új dinasztia, a Muşatok idejében sem veszít semmit lendületéből. Muşat Péter édesanyja, kit fia Margitnak nevez s akinek származását ma is homály fedi, buzgó katolikus volt.⁵³ Szűz Mária és Keresztelő Szent János iránti tiszteletből a domokos-rendi szerzeteseknek Szeret városában templomot és kolostort építtetett.⁵⁴ A templomról, melyet végső nyughelyének is választott és a szerzetesekről akart gondoskodni midőn kieszközölte fiánál a szereti pénzváltóhely (?) (mérőhely) jövedelmének a szerzetesek részére való átengedését.⁵⁵ Auner nagyon valószínűnek tartja, hogy Péter vajda édesanyja építtette a ferencrendiek bákói kolostorát is.⁵⁶ Ez a lelkes asszony különben haláláig kitartott a katolikus vallás mellett és a domokosok szereti templomába temették el.⁵⁷

Láttuk, hogy úgy a pápák, mint az Anjou házból származó magyar királyok a legnagyobb odaadással karolták fel a havas-elvi és moldvai schismaticus román nép áttérésének ügyét. A különböző szerzetesrendek is minden áldozatot meghoztak a kitűzött cél megvalósításáért s a XIV. század folyamán a katolikus

⁵² Uo. II. 110.

⁵³ Minden igyekezetem mellett sem tudtam megállapítani, milyen alapon mondja őt Iorga „a magyar királyi család“ rokonának. Iorga, Studii și documente cu privire la istoria Românilor. București, 1901. I—II. XXIX.

⁵⁴ „... in civitate Cerethensis ob reverentiam Dei et beatae Mariae matris ac beati Johannis Baptistae ecclesiam et locum religiosorum fratrum predicatoreum construi et hedificare fecit.“ M. Costăchescu, Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare. I. 4.

⁵⁵ „... nobis materno ac pio affectu supplicavit et cordialiter rogavit, quatenus libram seu pensatorium quod est in civitate nostra predicta Cerethensis, predictis fratribus praedicatoribus dictae ecclesiae deservientibus simpliciter dare et concedere dignemur.“ M. Costăchescu, i. m. I. 4.

⁵⁶ C. Auner, Episcopia de Seret. Revista Catholică, II. 1913. 239.

⁵⁷ Uo. 240.

vallás mindkét fejedelemségben reménykeltő lendületet vett. Az elért eredmény azonban sem akkor, sem később nem volt arányban a végzett munkával s ezért önkénytelenül is felvetődik a kérdés mi volt az oka annak, hogy a térítés nem tudott gyökeres eredményt elérni.

Súlyos kérdés ez és a felelet sem könnyű kielégítően megadni. A választ részben a románságnak a szláv népekkel való szoros kapcsolata adja meg, mert jóllehet a román vajdaságokban hosszú időn át hiányzott a hivatalos egyházi szervezet, mégis az ortodox egyházhoz való ragaszkodás oly erős volt, hogy azt a katolikus befolyás egészen soha legyőzni nem tudta. Különbösen is úgy látszik a keleti egyház tanítása közelebb állt a román nép lelkivilágához. Az elégtelen eredményt azonban sokkal inkább megmagyarázza a nyelvi különbség. A szerzetesek nagy része magyar volt s nem ismerte a román nép nyelvét, amire XI. Gergely szükségesnek látta felhívni 1374-ben úgy Lajosnak, mint a magyar főpapoknak a figyelmét.⁵⁸ Leveleiben a pápa a moldvai románokról szól s bár elismeri, hogy a király közreműködésével sokan megtértek, kiemeli, hogy még többen is megtérnének, ha közülük való püspököt kapnának. Nevetséges volna a XIV. században nemzetiségi kérdéstről beszélni, de úgy látszik, hogy a vallás parancsolta szeretet sem tudta a népek közti egyetértést teljessé tenni s az ellenszenvet kiküszöbölni. Azt írja ugyanis a pápa, hogy a románok a magyar papokkal nincsenek megelégedve.⁵⁹ Szükségesnek tartom még megemlíteni, hogy a nép nagy tömegeinek kezdetleges műveltsége és életmódja, amelyről egykori levelekben többször említés történik,⁶⁰ nagyon megnehezítette a térítők munkáját s szinte lehetetlenné tette a vallásos kérdések iránti érdeklődés felkeltését.

⁵⁸ Docum. I/2. 216.

⁵⁹ „...et quod alii de ipsis Wlacionibus, quod sint homines simplices et convertibiles ad observantiam fidei antedictae, ad fidem ipsam satis faciliter converterentur cum assistentia tui favoris, si de proprio antistite per apostolicam sedem provideretur eisdem, cum de solo ministerio sacerdotum Ungarorum non bene contentari dicantur.“ Docum. I/2. 216.

⁶⁰ XI. Gergely pápának 1373-ban a ferencesekhez írt leveléből jól láthatjuk, milyen volt a XIV. század végén a román nép életmódja: „...tamen circa Wlachos scismaticos, quorum nonnulli in pascuis et tentoriis habitant, animalia, quibus habundant (sic!) pascendo, curam predicationis seu conversionis non adhibent, ...“ Monum. Hung. II. 140.

A román társadalom kialakulásának kezdetei.

Az eddigiek során alkalmunk volt látni, hogy az események tárgyilagos megvilágításához aránylag mily kevés adattal rendelkezünk. A XIV. századból fennmaradt oklevelek elsősorban a politikai kapcsolatok természetére nézve nyújtanak felvilágosítást¹ és ha csupán ezek nyomán rajzolnók meg a vajdaságok társadalmi életét, igen könnyen a valóságnak meg nem felelő képet nyernénk. Ennek elkerülése végett segítségül hívjuk későbbi századok egyre szaporodó okleveleit és más természetű feljegyzéseit is, hogy ezeknek alapján a kezdeti állapotokat legalább nagy vonalakban rögzíthessük. Az előbb mondottakból következik, hogy a megtelepedő és magának állandó otthont készítő románság népi összetételének, állami és társadalmi életének kialakulását az eddigieknél is nagyobb körültekintéssel kell megvizsgálnunk. Erre annál fokozottabb mértékben van szükség, mivel a román történetírók közül nagyon kevesen foglalkoztak ezzel a románság egész életére kiható kérdéssel és azok is, akik foglalkoztak, többé-kevésbé a kontinuitás szemszögéből nézték azt.

A XII. század végén a balkáni románság, mely az okleveles előfordulás után ítélve jelentékeny létszámú lehetett, kezdett észak felé rajzani. Minden bizonyíték a mellett szól, hogy a kezdeti próbálkozásokat a XIII. században egészen komoly jellegű megmozdulás követte, úgyhogy egyes magyar történetírók „népi kiűritésről” beszélnek.² A megmozdulás igazi oka

¹ Vö. Elekes Lajos, A román fejlődés alapvetése. Századok, 1940. 364. Ez a nagyszerű összefoglaló tanulmány kitűnő képet ad a román vajdaságok társadalmi rétegződéséről és arról az alapvető magyar befolyásról, amely ezt elindította.

² Gáldi—Makkai, i. m. 38. Kétségbevonhatatlan nyelvészeti érvek bizonyítják, hogy a XIII. század előtt a románoknak legfeljebb elszórt csoportjai élhettek Moldvában. A román és északi-szláv nyelvek kölcsönhatásáról a XIII. század előtt nem is beszélhetünk. Vö. L. Tremel, Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen. Ung. Jahrb., VIII. 1928. 45.

még nincs felfedve teljes bizonyossággal, de szem előtt tartva a románság foglalkozását, nagyon helytállónak látszik az a nézet, hogy a háborús helyzet okozta legeltetési nehézségek nagy mértékben hozzájárultak a helyváltoztatáshoz.³ A kérdés eldöntésénél elsősorban azt kell tekintetbe venni, hogy mennyivel inkább vonzott az új terület és mennyivel inkább nyújtott biztonságot, mint az elhagyott vidék.

A majdnem teljesen nomád állapotban élő és a szervezettséget csak kényszer teremtette összeverődésből ismerő nép megérkezésekor a Kárpátok külső lejtőin különleges népi viszonyokat talált. Szükségesnek látom hangsúlyozni, hogy a XIII. században az említett területen nem lehet és nem szabad mindenütt azonos életformák létezését feltételezni. Újabb magyar kutatások ebből a szempontból is — bár sok nehézséggel kellett megküzdeni — egyre világosabb képet nyújtanak a való helyzetről. Toponimiai adatok alapján megállapítást nyert, hogy a síkságon és folyó völgyekben az elszórt szláv népcsoportok mellett — melyek a románságba aránylag hamar felszívódtak — jelentékeny török néptörödékek is éltek.⁴ Azt is egészen természetesnek vehetjük, hogy a csoportosan északra húzódó román nép a Balkánról is magával sodort valamelyes szláv elemet. Ezen népekkel kapcsolatban azonban szervezett életről vagy magasabbrendű politikai alakulatról nem beszélhetünk. A viszonyok mostohasága még a török népeket is megakadályozta ilyen irányú képességeik tartós kifejtésében. Más volt a helyzet a szörényi bánóságban, valamint azon magyar lakta területeken, amelyek közvetlen kapcsolatban állottak az anyaországgal. Itt nemcsak Moldva erős magyar telepeire kell gondolnunk, hanem a szomszédságukban lévő bodzai és prahovai magyarságra, valamint az elszórtan nyugatabbra élőkre is. Ez a románságot sok helyt megelőző, máshol pedig vele egyidőben érkező és megtelepedő magyarság műveltségénél és szervezetségénél fogva központot alkotott, amely körül végül is az ide-oda hullámozó román csoportok nagy része megtelepedett.

Kétségtelen, hogy a románság északra húzódása közben Havaselvén és Moldvában számottevő török népelemet talált. Biztosan tudjuk, hogy ezek sem tűntek el máról holnapra minden nyom nélkül.⁵ Sőt a közösségi életforma iránti fejlettebb érzékük révén ezek a népelemek egyengették a románság útját

³ Uo. 38. és Elekes L., i. m. 299.

⁴ Elekes L., i. m. 282—83. és Gáldi—Makkai, i. m. 36.

⁵ C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I. 284. kk.

a felé a kor színvonalán álló szervezkedés és életmód felé, amelyet Európának ezen a részén a magyarság képviselt. A török népek első nagy átformáló jelenlétét bizonyítja mindennél ékebben az a tény „hogy a török — bolgár, besenyő, kún, tatár — vérkeveredésen át nem ment és a magyar királyság szomszédságába sohasem jutó arumun, megleni és istriai oláhok nem jutottak el az államalkotáshoz, de még annak megkísérléséhez sem.”⁶ Újabb kutatások nyomán az a nézet alakult ki, hogy nemcsak „a románság elemi szervezete” volt idegen eredetű, hanem idegen volt a népet irányító vezetőréteg is. Ez utóbbi tehát már helyzeténél fogva is elkülönült bizonyos fokig, de különálló volt fajilag is, mivel a fentebb említett népelemekből került ki.⁷ A román nép életét közelebbről ismerőket mindez nem lepi meg, mert a jelenségek vizsgálatánál tekintettel vannak a vajdaságok földrajzi helyzetére is. A Kárpátok külső oldalán helyezkötődő népet több irányból jövő befolyás érte s ezek majd mindegyike kisebb vagy nagyobb mértékben, de hatást gyakorolt fejlődésére.⁸ Szinte azt merném mondani, hogy ezek tették fogékonnyá a románságot egy magasabbrendű életforma több-kevesebb zökkenővel való befogadására.

Tévedés volna azt hinni, hogy a románság egy század alatt megváltoztatta életmódját és igyekezett megérkezése után azonnal letelepedni. Elekes Lajos tanulmánya meggyőzően bizonyítja, hogyha nem is a XIII. századi arányokban, de jóval később is a megszokottnál nagyobb méretű népmozgás nehezítette a helyzet kialakulását.⁹ Mint minden új nép, a románok is lassan jutottak el a helyhezköttőség, az állandó otthon fogalmáig. Ez a magyarázata annak, hogy egy-egy csoportjuk egészen távoli területekre vándorolt el és addig volt mozgásban, amíg a szervezett élet egy szilárd pontja körül meg nem állapodhatott. A románság életében a XIV. század képezi a fordulópontot. A helyhezköttődésnek kemény munkát követelő időszaka ez, mely szükségyszerűen magával hozta a foglalkozásnak és a pásztor-közösségnek, vagyis a szervezetlen, vándorló életmódnak a megváltoztatását. Bár a XIV. századot követő időkből, amikor az oklevelek száma megszaporodik, több adat áll rendelkezésünkre,

⁶ Tamás Lajos, Románok. Ld. A Magyar Történelmi Társulat kiadásában megjelent Erdély c. műben. 64. (Budapest, 1940).

⁷ Elekes L., i. m. 301. kk.

⁸ Uo. 278—79.

⁹ Elekes L., i. m. 368. kk.

de ezek is csak azt bizonyítják, hogy gyors településről nem beszélhetünk. Bizonyos, hogy a XIV. század életmenete — különösen pedig Erdély virágzó állapota és élénk összeköttetése a vajdaságokkal — nagy mértékben elősegítette a helyhezkötdést. De elég ha arra a néphullámsásra gondolunk, mely Erdélybe is átcsapott igen erősen megduzzasztva az itteni románság sorait, hogy meglássuk, mily légből kapott állítás a vajdaságokkal kapcsolatban nyugalmi helyzetről beszélni.

Összegezve a fentieket megállapíthatjuk, hogy a XIV. században ismerkedik meg a románság az európai értelemben vett és kialakult életformákkal, úgyhogy azoknak halvány bélyegét még ma, annyi más eredetű ráhatás után is felismerhetjük. A közvetítésnek és az irányításnak ezt az igazán nem lebecsülendő munkáját a magyarság végezte el. Az a magyarság, amelyiknek legvállalkozóbb, következőleg legéletrevalóbb tagjai a XIII. század első évtizedeiben nagy számmal telepedtek le a későbbi vajdaságok területének az anyaországgal határos részein. Ezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy csak ekkor indult meg a település, vagy hogy nem jöttek át később is rajok az anyaországból, de a magyar térfoglalás súlypontja a tatárjárást megelőző időkre esik.¹⁰ Nem akarok abba a hibába esni, amit a román történetíróknál elég gyakran kifogásolhatunk, nem akarok a magyarságnak fontosabb szerepet szánni, mint amit a valóságban játszott, azonban komoly kutatásokon felépülő tanulmányok irányítják a figyelmet egyre jobban a magyarságra. Nemcsak a magyar történetírók és nyelvészek hangsúlyozzák a Kárpátokon túli magyarság igen fontos szerepét, hanem észrevették és bizonyos fokig méltányolták azt, már elég régen, a tárgyilagosan vizsgálódó román kutatók is.¹¹ Ezen

¹⁰ Román történetírók könnyen azt hozhatnák fel, hogy a tatárjárás tönkretette, szétrombolta a Kárpátok külső lejtőin alapított magyar telepeket, mint ahogy megszüntette a milkói püspökséget is. Ezzel kapcsolatban fel kell hívnom figyelmüket arra, hogy a vajdaságok területe nem esett a tatár főszereg hadmozdulatainak körletébe. Természetes, hogy a tatár csapatok végig rohantak e terület fölött is — nem is nyomtalanul — de a lakosság teljes kiirtásáról beszélni túlzott volna. A tatárjárással kapcsolatban a román történetírók általánosságban azt vallják, hogy a románságot az nem érintette súlyosan, hisz a tatároknak szükségük volt a meghódítottak munkájára és adójára (N. I o r g a, Istoria Românilor, București, 1937. III. 208). Csak nem gondolja valaki, hogy a tatárok kiválogatták a románokat?

¹¹ Vö. Dr. B i t a y Á r p á d, Újabb szempontok és adatok a román nyelv magyar elemeinek kutatásához. Adalékok a román nyelv székely-magyar eredetű szavaihoz. Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára (Szerkesztette Csutak Vilmos). Sepsiszentgyörgy, 1929. 625.

nincs miért fennakadnia senkinek, hisz egészen természetes folyamattal állunk szemben. A szervezettséget csak a hegyipásztorélet kezdetleges körülményei között ismerő románság új otthonában az európai értelemben vett fejlődés útján akkor már jelentősen előrehaladt magyarság hatókörébe került.

A különböző időben érkező román csoportok letelepedésének körülményeiről ma még nem alkothatunk tiszta képet. Minden ilyen irányú kísérletet a talajtalanság veszélye fenyeget, mert hiányoznak azok a nélkülözhetetlen előtanulmányok, amelyeknek alapján a kérdéshez érdemlegesen hozzányulhatnánk. Tudjuk, hogy a Kárpátok külső lejtőin megtelepedett magyarság nem férőhely hiányában hagyta el az anyaországot, hanem minden valószínűség szerint a gyepük előretolt őrségét alkotta.¹² Ezeknek az előretolt alakulatoknak éppen határőrző, védekező jellegüknél fogva hadi szervezetük volt, amint az IV. Béla 1247. évi okleveléből is kitűnik. A románság helyhezköttődésének idején azonban a tatárjárás folytán meggyengült és a népi utánpótlást pillanatnyilag elvesztett határvédő alakulatok nem képeztek olyan keretet, amely az újonnan érkezettek valamennyi csoportját szilárdan összefogta volna. Már azért sem teheték ezt meg, mert rendeltetésük bizonyos fokig földrajzilag is elhatárolta őket s így hatásuk nem terjedt ki a románok által benépesített egész területre. Ennek ellenére a magyar telepek számottevő román elemet kötöttek meg és mint a fejlett élet képviselői már példájukkal is ösztönözték a románságot a művelődés útján való megindulásra.¹³ Hogy ezt az állítást nem a puszta képzelődés szülte, mindennél kézzelfoghatóbban bizonyítja maga a román nyelv. Az egyhelyben lakásnak azokat az alapfogalmait, amelyeket a románság mint vándorló pásztor nép nem ismerhetett, helyhezköttődésének idején természet-szerűleg attól a néptől kölcsönözte, amelyik őt erre megtanította. A nyelvi bizonyítékok pedig azt mutatják, hogy a románok még a legkezdetlegesebb települési formák ismeretét is a magyaroktól sajátították el. Ha későbbi századokban a legtöbb szó más jelentést is kapott, mégis ki vonhatja kétségbe a sălaş=szállás, lăcaș=lakás, lăcui=lakni kölcsönszavak magyar eredetét? Sőt azt is tekintetbe kell venni, hogy ez utóbbi szó még a szláv oklevelekbe is behatolt (lakovati).¹⁴

A románság megtelepülése a vajdaságokban is nagyjában

¹² Elekes L., i. m. 288. kk.

¹³ Uo. 364—66.

¹⁴ L. Tremel, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 287.

az erdélyi településsel azonos körülmények között történt. Legjobban látjuk ezt Moldvában, ahol az oklevelek már számuknál fogva is többet mondanak, mint Havaselvén. Itt is kenézek vezetése alatt alakulnak meg a többé-kevésbé állandó jellegű telepek, melyeket a legtöbbször róluk is neveznek el.¹⁵ Gyakran létük is a kenézek sorsához van kötve, mert nem egyszer megtörténik, hogy a telepítésvezető kenéz vagy örököseinek kihaltával a telep is — bár hosszabb ideje fennállott — eltűnik.¹⁶ Ha a település állandó jelleget kapott, az jelentette egyszerűsmind a szervezett élet megindulását. Így keletkeztek aztán a falvak, egyelőre elszórtan, majd későbbi századokban számuk egyre szaporodott.

A vajdaságokban letelepült magyarság azokat a helyeket szállotta meg és népesítette be, amelyek nemcsak hadászati, hanem gazdaságilag is a legkedvezőbb fekvésűek voltak. Természetes, hogy midőn a XIV. században a vajdaságok belső állapota egyre jobban megszilárdultak és a kereskedelem is megindulhatott, ezen telepek egy része, éppen fekvésénél fogva, még nagyobb fontosságot kapott. Az tehát szinte magától értetődő, hogy e telepek mintegy magvává váltak a körülöttük lassanként kialakuló és állandó jelleget nyerő román falvaknak.¹⁷ A magyar telepek, amelyek szigetként emelkedtek ki az őket idővel minden oldalról körülfogó románságból, a XV. században népi utánpótlást már semmit sem kaptak s így teljesen a maguk erejére voltak utalva. A viszonyok utólagos vizsgálata azt mutatja, hogy a XIV. század vége felé, a politikai befolyás csökkenésével egyidejűleg, a vajdaságokban élő magyarság népi megerősítéséről való gondoskodás is megszűnik. Pedig a magyarok fejlett élete és kedvező gazdasági helyzete igen nagy vonzást gyakorolt az újonnan letelepedettekre és ha lassan is, de megkezdődött a románság térfoglalása. Ez a vonzás magyarázza meg azt is, hogy nincs a románság életének szinte egyetlen olyan vonatkozása, ahol ne volna felismerhető a magyar hatás. Elég ha arra a szókincsre gondolunk, amelyet már a legrégebbi szláv nyelvű oklevelek megőriztek, hogy láthassuk

¹⁵ Radu Rosetti, *Originea și transformările clasei stăpânitoare din Moldova*. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXIX. 1906—1907. 160—61.

Costăchescu M. okmánygyűjteményének II. kötete bőven szolgáltat ilyen irányú adatot. Vö. Elekes L., i. m. 369. 2. jegyzet.

¹⁶ Elekes L., i. m. 368.

¹⁷ Uo. 365.

milyen elhatározó és sokirányú volt a magyarság nevelő munkája.¹⁸

Az elmondottak után egészen természetesnek vehetjük, hogy a románok állandó jellegű szervezkedésének első okleveles emlékével a magyarság közvetlen közelében és fennhatósága alatt, a szörényi bánóságban találkozunk. Ezen fontos határalakulatunk katonai újjászervezésével kapcsolatban történik említés az első román kenézségekről és vajdaságokról.¹⁹ Úgy vélem ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy Havaselve magyarul területeinek szomszédságában is ne alakulhattak volna ki kenézségek. Sajnos, a román történetírók sem tudták a kezdeti időpontokra vonatkozólag pontosan körvonalazni a kenézségek és vajdaságok egymáshoz való viszonyát. Hogy kicsiny, rendszerint egy telepre korlátozódó kenézségekből, illetőleg vajdaságokból hogyan alakultak meg a XIV. századból ismert vajdaságok, ma már nem tudjuk minden kétséget kizáróan megállapítani. Mint fentebb is említettem — tekintetbe véve a török-fajú vezetőréteg szerepét és ismerve Baszaraba vajda származását — inkább fegyveres meghódítatról, mint békés egybeolvadásról beszélhetünk.

Nem feledhetjük azt sem, hogy a havaselvi vajdák előtt követendő példaképpen állott minden időkben a magyar katonai hatalom legmagasabb rangú helyi képviselője a szörényi bán. Hogy pedig az 1247. évi oklevélben említett román szervezeteken kívül több ugyanolyan szervezet létezését is feltételezzük, arra többek között a XIV. századbéli vajdák címe jogosít fel. Nem tartom véletlennek és értelem nélkülinek a „marele voevod“ címhez való féltékeny ragaszkodást.²⁰ A többi, csupán helyi hatalommal rendelkező kenézzel és vajdával szemben a legnagyobb hatalmú vajda már címében is igyekezett elsőbbségét kifejezésre juttatni. Ereje és tekintélye rohamos megerősödésében a magyar királyi hatalomnak is jelentős része volt, hisz egy idő után a vajdát tekintette mindenki ezen hatalom törvényes megbízottjának.

Bár Moldvában is mindenütt felleljük a románságra oly jellegzetes kenézi szervezetet, mégis meg kell állapítanunk, hogy a havaselvi és moldvai vajdaság megalakulása, még inkább későbbi fejlődése nem egészen azonos körülmények között ment végbe s ez társadalmi téren is érezhető. A különbség egyrészt

¹⁸ L. Treml, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929.

¹⁹ Urkundenbuch. I. 73.

²⁰ C. Giurescu, Istoria Românilor, II/1. 338. kk.

a moldvai vajdaság népeire gyakorolt mélyebb magyar hatásban, másrészt a szomszéd népek egymástól elűző természetű ráhatásában leli magyarázatát. A havaselvi magyarság szétszórtabban telepedett és hamarabb magára maradt. Ha kapott is a török-fajú népekből valamelyes utánpótlást, az népi erejét nem tudta megsokszorozni ezért nyelte el e szigeteket az ár. Moldvában, eltekintve attól, hogy a vajdaságot is maga a magyar király hívta életre, a kemény tömböt alkotó magyar telepek soha meg nem szakadó összeköttetésben állottak anyaországi véreikkel. A különbözőségek ellenére is a közös alapot mindkét vajdaság számára a magyar hatás teremtette meg, mert a kibontakozó élet majd minden jelenségére rányomta bélyegét. Minél jobban színesedett ez az élet, annál több irányban érvényesült a magyar befolyás. Legmaradandóbb, évszázadokra kiható nyomát látjuk a román társadalom rétegződésénél.

Ha megvizsgáljuk — mintegy keresztmetszetet készítve — a vajdaságok társadalmi helyzetét a XIV. század második felének egy adott pillanatában azt látjuk, hogy az osztódás már lényeges elkülönülést hozott létre. Megállapítható, hogy a vajdaságok megalakulása jelentős mértékben hozzájárult az addig nagyjában azonos körülmények között élők szétválasztásához és a határvonalak élesebbé tételéhez. Bár ezzel az elkülönülés üteme is meggyorsult, mégsem beszélhetünk a társadalmi osztályok megállapodottságáról, mert a XIV. század ilyen szempontból is a tapogatózás, az úttörés ideje. A régi pásztorfőzörség végleg megbomlott és a magyarság életformáinak vonzása alatt új társadalmi rend kezdett kibontakozni. Valójában még csak két nagy csoportot látunk: a társadalmilag egyre jobban megosztódó vajdai udvart és a mind nagyobb számban letelepülő és a földművelés folytán véglegesen helyhezköthető népet.

Ennek az egyelőre még durván tagolt társadalomnak az élén állott a nagy-vajda (marele voevod), aki csakhamar az uralkodói méltóságot kifejező „domn“ címet is felveszi, hogy a század vége felé, alattvalói számára kiadott okleveleiben, már „Isten kegyelméből“ (cu mila lui Dumnezeu) való uralkodónak mondja magát.²¹ A vajdai szék betöltésénél, legalább is a vajdaságok alapításától számított első századokban, tekintetbe vették az alapítóval való vérrokonságot, később azonban korlátlanul érvényesült az erősebb joga. Úgy a vajdai méltóság,

²¹ C. Giurescu, *Istoria Românilor*. II/1. 338—39. A kor szellemének megfelelően a vajdák viselték azon erdélyi birtokaik címét is, amelyeket hűségük fejében a királytól kaptak.

mint az udvari tisztségek nagy része és általában az udvari élet szláv talajból nőtt ki s ezt természetesnek vehetjük, mert a román nép maga is a Balkánról szakadt új otthonába. Igaz, hogy szokásai és intézményei itt magyar közvetítéssel kapott nyugati-keresztény, hűbéri formák hatása alatt egyrészt kicserélődtek, a megmaradtak fejlődése pedig új irányt vett. A román életre oly jellemző kettősség, a balkáni szláv és a nyugati magyar hatás az udvari tisztségek alakulására is rányomta bélyegét.²² A XIV. században kifejlődőben volt — mint előbb említettem — a vajdai udvar társadalma, de a tisztségek kialakulását és hatáskörének állandósulását érezhetően hátráltatta a vajda tartózkodási helyének gyakori változtatása. A vajdaság életét minden megkötöttség nélkül irányító vajda maga választotta ki udvarának első tisztviselőit. Elekes Lajos kitűnő tanulmánya e téren is új szempontokat világít meg.²³ Vizsgálódásainak eredményeképpen megállapítja, hogy maguk a vajdák is különbséget tettek az udvarban szolgálatot teljesítők (sluga) és már a vajdaság megalapítása előtt nagyobb birtokkal rendelkező harcosok (bojár) között. Ez utóbbiak, bár fajlilag a legtöbben idegenek voltak, anyagi függetlenségük révén nagyobb tekintélynek örvendtek. Valószínűnek vehetjük, hogy a vajdák igyekeztek, saját tekintélyük emelése végett is, minél több bojárt környezetükbe vonni és a főbb udvari tisztségeket rájuk ruházni. Így érthetjük meg azt is, hogy miért játszott a moldvai vajdák udvarában oly fontos szerepet az ősbirtokos magyarság jónehány képviselője. Amint nőtt az udvar hatalma, úgy nőtt a tisztségviselők tekintélye is. Ez a magyarázata annak, hogy egy idő múlva eltűnt a vagyonos bojár és az udvari tisztségviselő sluga között kezdetben fennálló árnyalati különbség s a XV. századtól kezdve az udvari tisztviselőket is bojárroknak tekintették.

A bojárrok egy része a telepítésben igen fontos szerepet játszó kenézekből került ki. Itt meg kell említenem, hogy a kenézek sorsa a vajdaságokban is ugyanaz volt mint nálunk, részben felemelkedtek és a nagyvagyonú bojárrok számát növelték, részben pedig — birtokaik elaprózódása folytán — egyszerű szabad emberekké váltak, azaz eltűntek falusi társaik sorában, amint az később a bojárrokkal is megtörténik.²⁴ A kené-

²² Vö. L. Tremli, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 276—77. Lengyelországnak csupán Moldvára korlátozódó hatása nem hagyott mélyebb nyomokat.

²³ Elekes L., i. m. 389. kk.

²⁴ Uo. 392. és C. Giurescu, Istoria Românilor. II/2. 470.

zket tehát úgy tekinthetjük, mint a nép nagy tömegei és a társadalom élén állók közti áthidaló, közép-réteget.

A havaselvi vajdák udvari tisztségviselőinek nemzetiségét illetőleg nem vagyunk eléggé tájékozottak, ezzel szemben Moldvában azt látjuk, hogy a vajda közvetlen környezetében is egyes nagybirtokos magyar urak játszák a főszerepet.²⁵ Az udvari tisztségek első pillantásra déli-szláv, bizánci eredetűeknek látszanak, de tudnunk kell, hogy végleges formájukat csak a XV. században kapták meg. A XIV. században meglévő egy-két tisztség — idegen külseje ellenére is — magyar befolyás alatt keletkezett és magyar lényeket tart.

A legrégebbi udvari tisztség, mely a XVI. századig méltóságban is minden mást megelőzött a vornic-é volt. Kialakulása úgy magyar, mint román felfogás szerint²⁶ csakis a nádori intézmény ráhatásával magyarázható meg. Ugyanilyen hatás alatt keletkezett a havaselvi vajda udvarában igen nagy szerepet játszó bán, valamint a pohárnok és kamarás tisztsége is.²⁷ A XV. században lassanként megállapodott formákat nyerő és csupán lényegtelen különbségeket feltüntető vajdai udvarok főbb tisztségeit vizsgálva mindenben elfogadhatjuk Elekes Lajos megállapítását. E szerint egyes tisztségek már nevükben és működésükben elárulják magyar származásukat, mások bár magyar eredetűek, fejlődésük során idegen befolyás alá kerültek, de igen gyakran az idegen külső alatt is magyar élet lüktetett.²⁸ A XIV. század vége felé az udvar összetétele mindenképp sokrétűvé vált. A főbb tisztviselők mellett már a következő században a hasonló nevű kisebb tisztviselők egész sorát találjuk.²⁹ Az udvarból kiindulva az egész társadalmon keresztülörtő olyan hierarhikus rend épült ki a későbbi századok folyamán, mely hajszálerecskéivel a falvakon lakó legalsóbb társadalmi rétegekig elért. Oly határozatlan volt még azonban az egyes társadalmi osztályok határvonala, hogy egyikből a másikba való átjutás nem okozott különösebb nehézséget. Meg kell jegyez-

²⁵ Constantin C. Giurescu, Noi contribuțiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV. și XV. București, 1925. 66. kk. Elekes Lajos úgy véli, hogy a havaselvi vajda udvarának egyes tisztségei már a vajdaság alapítását megelőzően, tehát még „a szörényi alárendelt vajdaságban” létre jöttek s később csak hatáskörük bővült ki. Századok, 1940. 378.

²⁶ Elekes L., i. m. 378. és C. Giurescu, Istoria Românilor. II/1. 369.

²⁷ Const. C. Giurescu, Noi contribuțiuni. 58. L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 282. és Gáldi L., Magyar-román szellemi kapcsolatok. 14.

²⁸ Elekes L., i. m. 379.

²⁹ Uo. 378.

nünk azt is, hogy bár „a nemzetségi rend eleinte még a személyi működést is áthatotta“ az udvari tisztségek ennek ellenére nemcsak hogy nem öröklődtek, hanem viselőiket a vajda bármikor kicserélhette.³⁰ Létük bizonytalansága okozta társadalmi súlyuk lassú és ingadozó kialakulását.

Ezzel szemben a XIV. század második felétől egyre nagyobb szerephez jutnak az udvarnál a katolikus befolyás ellen-súlyozása végett szervezett ortodox egyház püspökei. Tekintélyük növekedését, más körülmények mellett, tisztségük állandóbb jellege is lényegesen elősegítette. Általában a papság, különösen pedig a szláv szerzetes-papság fontos szerepet játszott a nép életének irányításában.

Az udvari életről, az ott uralkodó felfogásról és törekvésekről legalább ízelítőt adnak a Curtea de Argeș-i ásatások alkalmával napfényre került leletek. Ezekről alább részletesebben szólok, de vitán felül megállapítható, hogy a vajdák udvarában kicsiny méretek között és kezdetleges kivitelben a magyar szűrőn keresztül jutott nyugati formákat igyekeztek utánózni. A ruházat, különböző ékszerek, az érmék és a rajtuk látható ábrázolási mód, a festmények, valamint maga a temetkezés is mind-mind Anjou királyaink udvarának hatását tükrözi. Egyúttal jelzik azt a függőséget is, mely nemcsak szellemiekben, hanem a köznapi élet megnyilvánulásaiban is kifejezésre jutott. Gondoljunk arra, hogy a családi kapcsolatoknak is jelentős részük volt a román társadalom élen álló rétegeinek formálásában. Hányszor kerestek és kaptak nálunk menedéket tekintélyes bojárok, akik csak az uralmon lévő vajda elmozdítására, tehát rendszerváltozásra vártak. Hányan küldték gyermekeiket hozzánk tanulni. Maradhatott-e mindez hatástalanul?

Az udvari életet sokszorosán átjárta a magyar hatás. Bizonyára nemcsak a vajdák rendezték be udvarukat magyar mintára, hanem a bojárok is igyekeztek a magyar főurak életmódját utánózni. Mi egyéb magyarázná meg többek között azt, hogy a bojárok fiaikat — magyar nemesíjak módjára — apródi szolgálatra az udvarba küldték.³¹

³⁰ Uo. 387. A társadalom nemzetségek szerint való tagoltsága, amit Elekes kétségtelennek fogad el (375. kk.), újabb keletű lehet és valószínű a helyhez kötődés, helyesebben a birtokadományozások során kapott határozottabb jelleget, mert a hazánkba betelepülő románságnál „semmi nyoma sincs vérségi összetartozáson alapuló nemzetségi, még kevésbé valamilyen törzsi, vagy éppen magasabb politikai szervezetnek...“ G á l d i—M a k k a i, i. m. 40.

³¹ L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 283.

Különösen katonai téren érzik igen erősen a magyar hatás. A megtelepedő pásztornép vajdája már bizonyára szükségét érezte valamelyes katonai szervezet létesítésének. Az első időkben szüksége volt erre hatalmának megszilárdítása végett, később pedig népének védelme tette ezt kívánatossá. Nagyon természetes, hogy a kor színvonalán álló magyar hadszervezet egészen mély nyomokat hagyott a vajdaságokban és kihatott még a társadalmi élet alakulására is. Az udvarban a bojárok mellett számottevő szerepet játszanak a mi udvari vitézeinknek (militēs aulae) megfelelő vitézek (viteji). Már a legrégebb oklevelekben a bojárokkal együtt mint tanúk és kezesek szerepelnek a vajdai ténykedéseknél.³² Katonai szerepük talán még a bojárokénál is fontosabb; úgy látszik a kezdeti időkben ők képezték az udvari csapatok (curteni) magvát. Nagy István vajda alatt udvari tekintélyük már csökkent, de katonai jelentőségük még igen számottevő.³³ A bistriai évkönyv a Valea Alba-i ütközettel kapcsolatban, midőn az elesett harcosokat mintegy rangszerint felsorolja, első helyen a vitézeket emlegeti.³⁴

A vajda azzal jutalmazta alattvalóinak hadi érdemeit, hogy kiemelve őket eddigi társadalmi helyzetükből vitézekké avatta s ezáltal bekapcsolta az udvari életbe. Kiváltságos helyzetüknek mintegy alátámasztására — hisz úgy tekinthetjük őket mint nemesi sorba emelteket — földbirtokot kaptak. Ez utóbbit, mivel örökbirtok volt magyar eredetű szóval uric-nak hívták³⁵ s a vajda igen gyakran adománylevelet is állított ki róla. Már az a tény, hogy a vajda egy jogi cselekményt oklevéllel támaszt alá, mindennél világosabban bizonyítja a magyar hatást. Maguk az oklevelek is, elsősorban természetesen azok, amelyek külföld számára készültek, formailag a magyar királyi kancellária által kiadott oklevelek utánzatainak tekinthetők.³⁶ Ennek valószínű magyarázata az, hogy a latin nyelvű oklevelek kiállítói Magyarországból a vajdaságokba került katolikus szerzetesek voltak, akik a hasonló tárgyú magyar okleveleket vették irányadóul. A „hűséges szolgálat“-ért kapott birtok és

³² I. Bogdan, Documentul Râzenilor din 1484. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXX. 1907—1908. 372.

³³ Uo. 373.

³⁴ Uo. 401.

³⁵ L. Tremblay, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 281.

³⁶ Dinu C. Arion, Incercare asupra dominiului eminent din principatele Munteniei și Moldovei în secolele XIV. și XV. (Inchinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 ani). Cluj, 1931. Institutul de Istorie Universală. 13. kk.

más ajándékok, például drága posztók, ruhák ellenében a megajándékozottak hűbéri jellegű katonai szolgálatot teljesítettek.³⁷ A függőségi viszonyból, illetőleg annak megtöréséből született meg a hűtlenség a hitlenşug, vagy ahogyan a szláv nyelvű oklevelekben előfordul a hitleanstvo. A köteles hűséget megtagadó alattvalót hitlean-nak (infidelis) tekintették.³⁸ Bár a vitézek Moldvában játszottak különösen fontos szerepet, szervezetüket ha más név alatt, de Havaselvén is megtaláljuk.³⁹

A vajdaságok hadiszervezete nemcsak kezdetben, hanem későbbi időkben is erős magyar hatás alatt állott, ami természetes, hisz egyes hadi fogalmak még a szláv népekhez is magyar közvetítéssel jutottak el. Így került a vajdaságokba többek között az oastea cea mare, okleveleink exercitus generalis kifejezésének megfelelője,⁴⁰ a ţimiriu = címer, panţir = páncélos katona,⁴¹ vagy később a săcăluş = szakállas ágyú,⁴² părcălab = porkoláb,⁴³ hotnog = hadnagy;⁴⁴ ugyancsak a magyarok révén ismerik meg a vajdaságban a puskát (ágyú),⁴⁵ pалlost,⁴⁶ kardot,⁴⁷ bárdot⁴⁸ stb.

A letelepülő románságnak természetszerűen hiányzott a városi eleme, de a vajdaságok területén már bizonyos mértékig városiasodásnak indult helységek állottak, melyeknek magyarnémet polgársága és magyar közvetítéssel kapott jellegzetes nyugateurópai szervezete volt.⁴⁹ E helységek nemcsak a XIV. században, hanem még későbbi időkben is idegen testet alkottak s ez mentette meg hosszú időn át őket a beolvadástól. Megtartotta őket a betelepülőkénél összehasonlíthatatlanul magasabb és egyben zárt életmódjuk, foglalkozásuk, nyelvük és vallásuk. Igaz, hogy életszínvonaluk ugyanakkor óriási vonzást gyakorolt az őket körülvevő tömegekre. Szervezetük azonban oly

³⁷ L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 278.

³⁸ Uo. 280.

³⁹ I. Bogdan, Documentul Răzenilor din 1484. An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Ser. II. Tom. XXX. 406.

⁴⁰ Uo. 411.

⁴¹ L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 284. és i. h. 4. j.

⁴² I. Bogdan, Documentul Răzenilor din 1484. An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Ser. II. Tom. XXX. 415.

⁴³ Uo. 414.

⁴⁴ Uo. 421.

⁴⁵ Uo. 425.

⁴⁶ ⁴⁷ Uo. 434.

⁴⁸ Uo. 436.

⁴⁹ L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 285. kk.

erős volt, hogy amikor már lakosságuk betelepülő elemekkel számottevően felhígult, még akkor is meg tudták őrizni kiváltságaiknak jelentős részét.⁵⁰ Voltak természetesen más, főleg szláv népeségű állandó települések is, melyeknek a XV. század vége felé már többé-kevésbé városias jellegük volt. Ezeknek lakossága a leghamarabb szívódott fel és ezáltal kaptak e városok elég korán román jelleget.

A XIV. századbeli román társadalom alakulását — s ezt ismételtelen szükségesnek látom hangsúlyozni — az adatok hiányos volta miatt csak elnagyolva rajzolhatjuk meg. Sajnos, a legkevésébbet éppen a társadalom zömét alkotó s ezért a tömegek sorsában osztozó közsabadokról tudunk. Véglegesnek mondható, kiforrott helyzetről nem is beszélhetünk, hisz abban az időben, mely vizsgálódásaink tárgyát képezi, minden a mozgás, átalakulás képét mutatja.

A kenézek vezetése alatt érkező kisebb-nagyobb csoportok a számukra legalkalmasabbnak vélt helyen megtelepedtek és nagyjában azonos feltételek között élték életüket. A később érkező csoportok alkalmazkodtak a már előbb letelepedettek életmódjához. Az életszínvonalat tekintve csupán fokozati különbséget látunk, mely abból állott, hogy a korábban érkezettek jobban megbarátkoztak a helyhezkött életmóddal és az ezzel járó foglalkozást is kezdték elsajátítani. A letelepülők mindennapi életébe még nem pillanthatunk be, úgy látszik azonban, hogy mint szabad emberek birtokközösségben éltek. Legalább is erre mutatnak az olyan magyar eredetű szavak, mint a megiaş és răzeş. Biztos, hogy az egyformának látszó élet mélyén már kezdetben megindult az élkülönülés, hisz a függőség bizonyos vonatkozásban mindig meg volt. Később a szabadok szürke tömegében is megfigyelhető valamelyes rétegeződés, ami elsősorban a birtokviszonyok alakulásának tulajdonítható. Ugyancsak ez magyarázza meg a szélsőséges eltolódásokat is, mert amint kiemelkedtek vagyoni megalapozottságuk folytán a vitézek — szinte új társadalmi osztályt alkotva — úgy sülyedtek le szegénységük miatt igen sokan a jobbágyi állapotba. Az átmenetet képező csoportok határvonala csak a XVI. századtól válik élesebbé. Nagyon találóan jellemzi a helyzetet Elek es Lajos, midőn megállapítja, hogy „a középkorvégi román társadalom

⁵⁰ A l. Lăpedatu, Cum s'a alcătuit tradiția națională despre originea Țării Românești. An. Inst. de Ist. Naț. II. 1923. București, 1924. 293. 2. jegyzet.

a korai osztódás forrongó állapotában volt, amelyből körülhatároltabb formák csak az újkor elején kezdenek kibontakozni.⁵¹

Az új formák gyökerei a letelepedésig nyúlnak vissza. Itt kell keresnünk a román jobbágyság eredetét is, mert ez egyidős magával a letelepedéssel, amint azt egyes román történészek is elismerik.⁵² Még ma is vita tárgyát képezi, hogy vajon mindazok, akik vajdai és magánbirtokon éltek jobbágyoknak tekintendők-e vagy a jobbágyok mellett ugyanazon a birtokon szabadok is éltek? Egyáltalán feltehető-e, hogy a XIV. században más birtokán élhetett szabad ember? A birtok eladás nem jelentette-e egyszersmind a szabadság elvesztését is?⁵³ A vélemények megoszlanak. Elekes szerint is „az adózó közsabadoknak az a része, amefélet semmilyen viszony, különleges tevékenység nem tartott felszínen, a helyhez kötődés során természet-szerűleg jobbágygá lett.”⁵⁴ Ne feledjük, hogy a román társadalom születése arra az időre esik, amikor nálunk a hűbériség szelleme a legerősebben hat. Ez tagadhatatlanul befolyásolta a román társadalom egyes rétegeinek helyzetét és egymáshoz való viszonyát. Egyesek kivételezése, társadalmi felemelkedése a függőség kihangsúlyozódását, azaz tömegek sülyedését vonta maga után. Úgy is mondhatnók, hogy minden kiemelkedés érezhetőbbé tette a társadalom osztódását.⁵⁵ A hűbéri eszme és formák elterjedésével kihangsúlyozódtak az elválasztó korlátok. Ezek pedig öntudatosították a kiváltságokkal rendelkezők összetartózkodását.

A társadalmon kívül, teljesen kiszolgáltatott állapotban éltek a rabok. Ezeknek legnagyobb része, különösen Havaselnén a cigányokból került ki. Moldvában sok volt a tatár rab. Már a XIV. századi oklevelekben előfordulnak és úgy a cigányokat, mint a tatárokat „szállások” szerint adományozzák a vajdák, elsősorban a kolostoroknak, de bojároknak is.⁵⁶

Mint említettem, a románság zöme lassan hagyta el pásztorkodó életmódját; nehezen tudott megbarátkozni a kötött életformákkal. Ez magyarázza meg egyes csoportoknak — még újabb időkben is — egészen távolfekvő vidékekre való elkalandozását,

51 Elekes L., i. m. 394.

52 C. Giurescu, *Istoria Românilor.* II/2. 473.

53 Uo. 478.

54 Elekes L., i. m. 397.

55 Vö. Gáldi L., i. m. 10.

56 C. Giurescu, *Istoria Românilor.* II/2. 479. kk. és Elekes L., i. m. 400.

valamint azt a sok erőszakosságot, melyet az egyhelyben lakó népek vagyonával szemben elkövettek s amelyről ott, ahol megfordultak számos oklevél tanuskodik. Történetíróink már kimutatták, hogy az új életmód elsajátításában a magyarság jelentős szerepet játszott. A bizonyítékokat a román nyelv szókincese szolgáltatja. Tanusága szerint a XIV. században már nemcsak a közös birtok határát (hotar) tudták megvonni — s ezt a műveletet arra kijelölt ember végezte (hotarnic)⁵⁷ — hanem ezen belül a kisebb földdarabokat is megkülönböztették egymástól (holdă,⁵⁸ falce és fertal⁵⁹). A falka szó, mellyel bizonyos nagyságú területet jelöltek, a szőlőműveléssel volt szoros kapcsolatban és Moldva magyarlakta vidékein használták. A fertály (< viertel) szintén területmérték és a falka negyed részét jelölte. Joggal lehet ebből arra következtetni, hogy a szőlőtulajdonosok részben magyarok, részben németek voltak.⁶⁰ A szőlőművelés egyúttal élénk fényt vet a moldvai magyarok gazdasági tájékozódottságára és anyagi helyzetére is. Az anyagiakban való megalapozottság lehetővé tette a közösségi élet terheihez való hozzájárulást. Amikor a románság az összetartozandóság érzésének oly magas fokára jutott, hogy a terheket viselni tudta, akkor a magyarságtól kölcsönözte ezéknak nevét is. Így ment át nyelvébe a dézsma (dijma)⁶¹ s ennek egy Moldvára jellegzetes fajtája az élés (ilış = annona, victualia),⁶² valamint adó értelemben a bér (bir) szavunk.⁶³

Az adónemek utalnak bizonyos mértékig a lakosság foglalkozására, mely szintén az átmeneti állapotot tükrözi. A vajdaságok megalapítása után még hosszú időn át az állattenyésztés a főfoglalkozás. Igaz, hogy már nemcsak juhok és kecskét tenyésztettek, hanem áttérnek a nagy állatok, a szarvasmarha és ló tartására is. Az arra alkalmas helyeken, ahol a település kellőképpen gyökeret vert, a földművelés fokozatosan tért hódít. Elekes Lajos megállapítása szerint a helyhezköttetés és foglalkozás átmeneti állapotát legjobban éppen a kiterjedt méhészkedés bizonyítja.⁶⁴

57 L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 289—290.

58 Uo. 294.

59 Uo. 290—91.

60 Uo. 290—91.

61 Uo. 293.

62 Uo. 293. 7. jegyzet. Az élés beszédőjét ilışar-nak nevezték.

63 Uo. 294.

64 Elekes L., i. m. 374.

A román társadalom kialakulásának kezdeteit röviden áttekintve szinte minden vonatkozásban a nyugateurópai társadalom szervezetének hatását figyelhetjük meg. A kezdeti formák mindennél ékebben mutatják, hogy a magyarság volt a közvetítő ezen a téren is.⁶⁵ Szervezete, életformája egyedülálló volt a középeurópai határvonalon élő népek között, s ez által oly vonzást gyakorolt — még a Balkán népeire is — hogy annak hatása alól a románság sem vonhatta ki magát. Természetes, hogy a hatás nem volt minden irányban egyformán tartós, társadalmi téren talán még fokozottabban érvényesültek a különböző irányból jövő és egymást keresztező ellenhatások. A kezdeti formák elhalványultak, némelyek helyébe újak léptek, de ami megmaradt, elég a magyarság szerepének tárgyilagos megítéléséhez.

⁶⁵ Constantin C. Giurescu, *Noi contribuțiuni*. 43.

A vajdaságok kereskedelmi kapcsolatai Magyarországgal.

Korunkban szinte felesleges az országok egymásrautaltságát, gazdasági és kereskedelmi kapcsolatainak fontosságát kihangsúlyozni és arra külön a figyelmet felhívni. Különbösen is tudjuk azt, hogy a politikai események mögött ott húzódnak a nem éppen lebecsülendő szerepet játszó gazdasági okok, melyek néha oly erővel lépnek fel, hogy elsősorúen megszabják a népek életének irányát is. Ezt szem előtt tartva és biztosítani akarván a gazdasági vonatkozású erőknek az őket megillető helyet, szükségesnek látszik a magyar-román kapcsolatoknak ilyen irányú megvizsgálása is. Bár a román vajdaságok gazdasági viszonyait és kereskedelmi kapcsolatait részleteiben eléggé jól ismerjük, nem fog ártani ha az elért eredményeket a nemzeti elfogultság teremtette beállítottságtól elvonatkoztatva tekintjük át.

Az Anjouk uralmát megelőzően szinte nem is beszélhetünk keletre irányuló magyar kereskedelemről. Ennek magyarázata az erdélyi viszonyokban, főleg pedig abban rejlik, hogy a Kárpátoktól keletre és délre elterülő országrészek népei gyakran cserélődtek. A tatárjárás utáni zavaros belpolitikai helyzet nem nagyon kedvezett a kereskedelem fejlődésének. Legtöbb városunk, így az erdélyi városok életének fellendülése és kereskedelmi kapcsolatainak kiépítése is az Anjouk, kiváltképpen pedig Lajos uralkodásának idejére esik. A Kárpátok külső lejtőin hosszú ideig uralkodó bizonytalan állapotok, melyek még a legvállalkozóbb szellemű kereskedőt is meggondolásra készítették, csak lassan, a magyar fennhatóság kiterjesztésével szüntek meg. A román vajdaságok megalapítása, ha nem is jelentette e területeknek a magyarországi kereskedelmi életbe való azonnali bekapcsolódását, mégis csak rendezettebb viszonyokat teremtett és az erdélyi kereskedők figyelmét e számukra előnyös fekvésű és gazdag vidékre irányította. Bár a román vajdaságok sok ter-

mészeti kincse még nem volt feltárva, mégis a vezetők aránylag már korán anyagi jólétnek örvendtek. Látjuk ezt Bärbatnak, Litvoj testvérének esetéből, akiről maga Kún László mondja, hogy „super quo nos non modicam quantitatem pecunie fecimus extorquere.“¹ A krónikás szerint 1330-ban Baszaraba vajda is hétezer márkát ajánlott fel Károly királynak hadi kárpótlás fejében.² Ugyanezt a jólétet látjuk megcsillanni később is, midőn Klára, Sándor vajda özvegye gazdag ajándékokat küld V. Orbán pápának és egyes római templomoknak.³

Az erdélyi városoknak a vajdaságokkal folytatott kereskedelmi kapcsolatait szabályozó vajdai oklevelek aránylag késő keletűek. Ha azonban figyelmesen olvassuk őket látjuk, hogy nem hirtelen teremtett kiváltságokat és összeköttetéseket akarnak megrögzíteni, hanem az idők folyamán kialakult és már régen érvényben lévő szokásjogot ruházzák fel törvényerővel. Mielőtt e néhány ránk maradt okmány alapján, melyek keletre irányuló kereskedelmi összeköttetésünkre élénk fényt vetnek, a felvetett kérdést tárgyalnók, szeretném egy látszólag másodrendű kérdésre a figyelmet felhívni. Az erdélyi szász városok kereskedelmének történetét alapos utánjárással Otto Fritz Jickeli írta meg.⁴ Munkájában erélyesen szembeszáll azon igen elterjedt nézettel, mely a román történetírásban is általánosan elfogadott s amely szerint a Keletről jövő kereskedelmi utak Erdélyen át vezettek Nyugatra. Nem azt vitatja, hogy erdélyi kereskedő nem juthatott el árújával esetleg Egyiptomig is, de tagadja, hogy ők lettek volna a két világrész közti kereskedelem közvetítői. A Magyarországon átvivő utakat a nagy kereskedelmi utak mellékereinek mondja s épen ezért nem ismeri el a szászoknak a nemzetközi kereskedelemben játszott állítólagos nagy szerepét sem.⁵

¹ Docum. I. 454.

² Fontes Domestici. II. 242—43.

³ „...ceterum devitionem tuam ex eo, quod beatos apostolos Petrum et Paulum eorumque basilicas et nos etiam de calicibus aureis et paramentis pretiosis pro divinis obsequiis honorasti, digne commendationis attolentes preconio, liberalitati tue proinde gratiarum referimus actiones.“ Docum. I/2. 158.

⁴ Dr. Otto Fritz Jickeli, Der Handel der Siebenbürger Sachsen in seiner geschichtlichen Entwicklung. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde (Neue Folge). XXXIX. Hermannstadt, 1913.

⁵ Bebizonyítottnak veszi, hogy a középkorban a keletről jövő kereskedelmi utak részben Dél-Oroszországon, részben az itáliai kereskedő városokon át vezettek nyugatra és elkerülték Magyarországot. „...die Handelstrassen im Mittelalter aus dem Orient teils durch Südrussland, teils

Különben is ha Magyarország keleti határainak zártságát és a határokon átvezető utak nehezen járhatóságát szem előtt tartjuk, minden ellentmondás nélkül el kell fogadnunk a fenti nézetet.

A két román vajdaság Magyarországgal való gazdasági kapcsolatainak tárgyalásánál földrajzi fekvésénél fogva kizárólagosan csak Erdély jön számításba. Az Anjou korból ránk maradt gazdasági vonatkozású oklevelekből láthatjuk, mily kiterjedt kereskedelmi összeköttetésük volt az erdélyi városoknak és mily virágzó anyagi jólétben éltek polgáraik. Ennek a gazdag kereskedelmi életnek az érdekkörébe került a két román vajdaság s a kapcsolatok nyomán felbecsülhetetlen kulturális értékeket kapott. A vajdaságoknak Erdéllyel való kereskedelmi összeköttetéseit vizsgálva azt mondhatjuk, hogy a törökök fellépéséig, vagyis a XV. század első néhány évtizedéig ezen kapcsolatokban semmi változás sem állt be. S bár a XIV. századból csak néhány olyan oklevél maradt fenn, melynek alapján a kereskedelmi kapcsolatokat részletesebben tárgyalhatnók, éppen ezen állandóság folytán a később kelt okleveleket is irányadóul vehetjük.

A XIV. századbéli moldvai vajdák egyikétől sem maradt fenn kereskedelmi vonatkozású oklevél. A havaselvi vajdák közül Vlajkó az első, aki 1368 január 20-án kiadott oklevelében biztosítja a brassói kereskedők régebbi szabadságait és meghatározza a fizetendő vámot.⁶ Nagy Lajos ezt jóval megelőzően már 1358 június 28-án biztosítja a brassói kereskedőknek a Havaselve egy része feletti szabad kereskedés jogát.⁷ A magyar király Havaselve felett gyakorolt fennhatóságát bizonyítja elvitathatatlanul ezen oklevél, melyben Lajos megengedi a brassóiaknak, hogy „szabadon és biztonságban“ közlekedhessenek árúikkal a Prahova és Bodza közti területen, nevezetesen a Ialomîta torkolatától a Szeret folyó torkolatáig. Nagyon természetes, hogy ezen oklevél által is a már fennálló viszonyok nyertek királyi jóváhagyást és biztosítékot. Látjuk ebből az oklevélből azt is, hogy a brassói kereskedők szívesen felkeresték a messzi Duna-menti

über die italienischen Handelstädte nach dem Westen geführt haben und Ungarn umkrümmten.“ Jickeli, i. m. 47. „...man ist in keiner Art berechtigt daraus zu schliessen, dass die Deutschen Ungarns und Siebenbürgens den Verkehr zwischen Orient und Okzident vermittelt hatten.“ Jickeli, i. m. 48. Ugyanez a véleménye Meltzl Oszkárnak is. Ld. Az erdélyi szászok ipara és kereskedelme a XIV. és XV. században. Századok, 1892. 721.

⁶ Urkundenbuch. II. 306.

⁷ Uo. II. 152.

helységeket, főleg pedig Brailát, hol kész árúikat könnyebben kicserélhették. Braila felvirágoztatását a vajdák is elősegítették, ami nyilvánvaló Vljákó 1368 évi okleveléből. Kimondja ugyanis a vajda, hogy azok a kereskedők, akik külföldre szánt árúikkal Braila felé közlekednek, mentesek minden fizetség alól, csupán Brailából visszatérőben fizetnek vámot, mégpedig Câmpulungban.⁸ A havaselvi kereskedelmet előnyös fekvésénél fogva is a két nagy, iparos és kereskedő város Szeben és Brassó, különösen pedig ez utóbbi tartotta kézben. Ezekből a városokból indult ki a két közlekedési főút, melyen át az erdélyi városok és Nyugat-Európa ipari termékei eljutottak Havaselvére, honnan a kereskedők főleg nyersanyaggal megrakodva tértek vissza. Tévednénk természetesen, ha azt állítanok, hogy az erdélyi kereskedők csak Havaselvére mentek. A legnagyobb valószínűség szerint összeköttetésben állottak a Balkán-félsziget városaival, sőt talán magával Konstantinápolyal is.

A szebeni kereskedők az Olt folyását követve a Vöröstoronyi szoroson át jutottak Havaselvére és Szlatinán keresztül, ahol vámhely volt, értek el a Dunához.⁹ Brassóból kiindulva a Bodzai, Tatár, Tömösi és Törösvári hágón, illetve szoroson át lehet megközelíteni a vajdaságot. A leggyakrabban használt út a Bodzai-szoroson átvivő brailai és a törösvári vagy bráni volt, mely utóbbi a Dâmbovița völgyén át Câmpulungba vezetett. Innen több irányba mehettek tovább a kereskedők:¹⁰ egy darabon a Dâmbovița folyását követve Giurgiuba jutottak, keleti irányban pedig a Ialomița mentén Brailába. Hogy a Brailába vivő út a Bodzai-szoroson vezetett keresztül abból is következtetem, hogy a szoros kijáratától délre magyar telepek voltak. Tudjuk, hogy Havaselve egyik legnagyobb megyéje az 1845 január 1-ig fennállott Săcuieni terület itt el.¹¹ Úgy gondolom, hogy az erdélyi kereskedők szívesebben közlekedtek e nagyobb biztonságot nyújtó úton, mely ha nem is volt a legjobban járható, de sokkal inkább megrövidítette a Brassó-Braila közti távolságot. Nem véletlen az sem, hogy Nagy Lajos 1358 évi oklevelében épen e területen keresztül engedi meg és biztosítja a brassói kereskedők szabad közlekedését Braila felé.

⁸ Uo. II. 306.

⁹ Șt. Meteș, Relațiile comerciale ale Țării-Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea. Sighișoara, 1921. 23.

¹⁰ Șt. Meteș, i. m. 19. kk. és Urkundenbuch. II. 306.

¹¹ C. Giurescu, Istoria Românilor. II. 391.

A vajdák is nagyon jól tudták mit jelent nemcsak udvaruknak, de egész vajdaságuknak a nyugati kapcsolatokkal rendelkező erdélyi kereskedőkkel való összeköttetés. Annál is inkább, „mert az uralkodó nemcsak a legnagyobb földbirtokosa volt annak az országnak, amely fölött a legfőbb uralmat gyakorolta, hanem a legnagyobb kereskedője is”.¹² Igyekeztek is a vajdák a kereskedőknek könnyítéseket adni; így Vlajkó elengedi valamennyi brassói és Brassó körzetébe tartozó kereskedőnek a szlatinai új vámot.¹³ Könnyen az egyoldalúság vádja érhetne, ha elhallgatnám, hogy a kereskedők is minden alkalmat megragadtak, hogy kiváltságaikat szaporítsák, a meglévőket pedig igyekeztek különösen a XV. században gyakran változó vajdák majd mindegyikével megerősíttetni.¹⁴ Így akarták biztosítani az akadálytalan forgalmat, főleg pedig a nyereséget. Az említett két nagy szász kereskedelmi központ szerepét Moldva felé Beszterce vette át. Beszterce mellett azonban Brassónak is fontos kereskedelmi kapcsolatai és érdekei voltak Moldva felé. Hogy mily messzefekvőek voltak Brassó érdekei kelet felé is, legjobban bizonyítja Nagy Lajos 1368 június 22-én Visegrádon kiállított oklevele. A brassóiak kérésére megígéri a király, hogy Demeter tatár fejedelem kereskedőitől nem fog vámot szedetni, hogy a brassói kereskedők is ezen kiváltságban részesülhessenek az említett fejedelem földjén.¹⁵ Mivel a moldvai vajda fennhatósága ekkor még csak a nyugati részekre terjedt ki, Demeter tatár fejedelem országát Baszarábia déli részén, Cetatea Alba (Fehérvár) vidékén gyaníthatjuk.¹⁶ A brassói kereskedők ily távoli kapcsolatait részben városuk földrajzi helyzete magyarázza meg. Moldvát Erdéllyel három kereskedelmi út kötötte össze; kettő ezek közül Besztercéről vezetett át Moldva északi részébe, a harmadik pedig Brassóból, illetőleg Szebenből Berecken át Tatros és Adjud felé és a vajdaság déli részén lévő helységeket érintette. A Keleti Kárpátok szorosain átvezető utak Moldva dél felé igyekvő folyóinak völgyében kapcsolódtak a Lembergől Kaffa

¹² Şt. Meteş, i. m. 35.

¹³ Urkundenbuch. II. 306.

¹⁴ I. Bogdan, Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Braşovul și cu Țara Ungurească în sec. XV. și XVI. 1413—1508. București, 1905.

¹⁵ Urkundenbuch. II. 315.

¹⁶ Dr. I. Nistor, Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI. Jahrhundert. Gotha, 1911. 180.

felé vivő fontosabb úthálózatba.¹⁷ A Fekete tenger északi partján elterülő városok ugyanis fontos szerepet játszottak a Kelet-Nyugat közti kereskedelem lebonyolításában. Jóllehet hosszú ideig tatár fennhatóság alatt állottak, Velence és főleg Génua utján szoros összeköttetésük volt Európa délnyugati felével is. Ugyanakkor, mint azt már fentebb is láttuk, a távol Keletről jövő és Dél-Oroszországon átvezető főbb kereskedelmi utak kiinduló pontjai voltak s az északi nagy kereskedő városok közvetítésével Európa északnyugati felével is megvolt a kapcsolatuk. Az erdélyi városok közül nem egy közvetlen érintkezésben állott még a következő századokban is e kereskedelmi szempontból fontos tengerparti városokkal. Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Moldva minden valószínűség szerint már a vajdaság megalapítása előtt is kereskedelmi kapcsolatot tartott fenn Erdéllyel. Iorga is arra a megállapításra jut, hogy Moldvában a kereskedelem „érezhetően régibb, mint ennek a románok számára új politikai formációnak megalapítása és megszilárdulása.”¹⁸ Ez természetes is, hisz csak végig kell nézzünk a Kárpátok keleti lejtőjén alakult városokon és minden vitát kizáróan megállapíthatjuk, hogy a legtöbbjük magyar és német alapítás. Nem hiszem, hogy lenne még a román történetírók között is olyan, aki kétségbe vonná, hogy Szeret, Szucsava, Bája, Neamc, Bakó, Tatros, Szászcut és Adzsud (1433-ban a moldvai vajda Egyedhalmának írja) városok lakói a XIV. században nem magyarok és németek voltak s azt állítaná, hogy a felsorolt városok közül egy is román alapítás. Magától értetődik, hogy ezen városok lakói kitelepedésük után is igyekeztek, már vérségi kötelékeiknél fogva is, az otthonmaradottakkal is a kapcsolatot fenntartani. Mikor pedig a politikai helyzet kedvezőbbre vált, igyekeztek ezen kapcsolataikat az anyaországbeliekkel még szorosabbra fűzni.

A XIV. század második felében az erdélyi szászok „oly szabadságot élveztek, minő az egész középkorban, sőt azontul a legújabb kor küszöbéig Európában nem igen volt található”¹⁹

¹⁷ Dr. Nistor, Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Czernowitz, 1912. 15. kk. és C. Giurescu, Istoria Românilor. II/2. 553.

¹⁸ N. Iorga, Istoria comerțului românesc. Vălenii-de-Munte, 1915. I. 80. ld. még Dr. I. Nistor, Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI. Jahrhundert. 89.

¹⁹ Meltzl Oszkár, Az erdélyi szászok ipara és kereskedelme a XIV. és XV. században. Századok, 1892. 634.

s így érthető, hogy városaik is ezidőben érik el fejlődésük tetőfokát. Anjou királyaink, különösen pedig Nagy Lajos oklevelei beszédes bizonyítékai annak a nagy gondoskodásnak és körültekintő gazdasági politikának, mellyel e házból származó királyaink az erdélyi városok fejlődését minden lehető módon előmozdították. Nagy Lajos uralkodása folyamán többször végigjárta Erdélyt és nem mult el talán egy alkalom sem, hogy az itteni városokat meglátogatva, azok kiváltságait ne gyarapította volna. A szászok történetírója G. D. Teutsch is kiemeli, mily odaadón pártfogolta Nagy Lajos a szász városok és általában a szász nép előhaladását.²⁰ Az itteni városok közül Beszterce után más városok is megkapták — budai mintára — az évi vásártartási jogot, ami szintén nagyban hozzájárult az ipar, főleg pedig a kereskedelem fellendítéséhez.²¹ Tudjuk azt is, hogy mily kiterjedt összeköttetéssel rendelkeztek e városok nyugati irányban is. Nagy Lajos egyik oklevele, melyet 1351-ben állított ki s amelyben a szebeni kereskedők háborítatlan közlekedését akarja biztosítani, felsorolja az Erdélyt Magyarországgal összekötő útvonalakat.²² Ebből látjuk, hogy a kereskedelmi utak a nagy erdélyi folyók irányát követve mentek ki az Alföldre. Az erdélyi kereskedők, kik közül különösen a szebeniek és brassóiak tüntek ki, nemcsak Budát, a dunai-út végállomását keresték fel gyakran, hanem a távolabb fekvő nyugati városokkal is közvetlen összeköttetésben állottak. Nagy Lajosnak nem egy oklevele maradt fenn, melyben a Bécsbe, Prágába, Velencébe, Zarába, vagy Dalmácia más helységébe menő brassói és szebeni kereskedőknek — a budai harmincadon kívül — vámmentességet biztosít, vagy a számukra legkedvezőbb út használatát engedélyezi.²³ Magától értetődik, hogy e kapcsolatok következményeképen külföldi kereskedők is gyakran megfordultak áruikkal Erdélyben. A szász kereskedők ügyeltek azonban arra, hogy piacaikat senki ne veszélyeztesse. A nem kívánatos versenytársakat királyi oklevéllel tartották távol s árumegállító joguk biztosította is a román vajdaságokkal folytatott kereskedelem kizárólagosságát. Eltekintve attól, hogy az idegen kereskedők kicsiben csakis az országos vásá-

²⁰ G. D. Teutsch, Beitrag zur Geschichte Siebenbürgens unter König Ludwig I. 1342—1382. Archiv für Kunde österreicher Geschichts-Quellen. Vol. V. Wien, 1850. 327—28.

²¹ Urkundenbuch. II. 214. és 219.

²² Urkundenbuch. II. 84. vö. még Csánki Dezső, Hazánk kereskedelmi viszonyai I. Lajos korában. Budapest, 1880. 31.

²³ Urkundenbuch. II. 171. 223. 297. 337. 354. 361. 393. 402.

rokon árulhattak, Brassó és Szeben megállították nemcsak a külföldi lengyel, német és más idegen kereskedőket, hanem még a belföldieket is, mint például a kassaiakat, bár az 1369-ben kiadott oklevélben ők kivételt képeztek ezen megszorítás alól.²⁴

Nagy Lajos halálát, az erős kéz hiányát leghamarabb a kereskedők érezték meg. Úgy látszik az idegen kereskedők visszaéléseket követtek el, de a szászok éberren őrködve kiváltságaik felett, azonnal Mária királynéhoz fordultak védelemért, aki a szebenieket fel is hatalmazta, hogy az idegen kereskedők Havas-élvére szánt árúit a királyi kamara számára lefoglalhassák.²⁵ Megállapíthatjuk tehát, hogy Beszterce, Brassó és Szeben szinte kizárólagosan tartotta kezében a vajdaságokkal folytatott kereskedelmet.

Vessünk ezek után egy rövid pillantást azokra az árukra, amelyeket az erdélyi kereskedők a vajdaságokban eladtak, illetőleg kicseréltek. A szabadkereskedelmet biztosító vajdai okleveleket áttanulmányozva azt látjuk, hogy a két román vajdaság a kész áruk legjobb piaca és a nyersanyagok elsőrendű beszerző helye volt. Míg a vajdaságokba bevitt árucikkek legnagyobb része feldolgozott, Nyugaton vagy Erdélyben készült ipari termék, addig onnan állatok és állati termékek, főleg pedig nyersanyagok, valamint gyümölcs és egyes fűszerek kerültek ki nagyobb mennyiségben. Az áruk ilyen elosztásán nincs mit csodálkozni. Ha tekintetbe vesszük az erdélyi városok messzeágazó nyugati kapcsolatait, a céhek szinte páratlanul álló munkásságát s ennek nyomán a virágzó ipari termelést, valamint az egyes társadalmi osztályok vásárló képességét, természetesnek találjuk a fenti árucserét. Horváth Jenő szerint²⁶ az egyik oldalon egy iparilag fejlett országot találunk „a melynek gondozott útjai és nagy városai vannak, a hol a társadalom szervezetei a termelés nagyságát állandóan emelik“, a másik oldalon pedig egy olyan országot „melynek ipara számba sem jöhet, útjai és városai nincsenek. Havasalföldi és moldvai polgárság nincs. A fejletlen ország olcsón átengedi marháját és halát; a fűszerek és nyersanyagok egész tömege vándorol észak felé, mely iparáruit drágán adja vissza.“ A vajdaságok lakosságának főfoglalkozása az állattenyésztés, részben pedig a földművelés volt s így elsősorban az

²⁴ Urkundenbuch. II. 336. 491. és 555.

²⁵ Urkundenbuch. II. 589.

²⁶ Horváth Jenő, Az erdélyi szász városok közigazdasági viszonyai a nemzeti fejedelemség megalakulásáig (Művelődéstörténeti Értekezések 15. sz.). Gyula, 1905. 51—52.

ebből származó termékeket igyekezett az élethez feltétlenül szükséges iparcikkekre becserélni. A bevitt iparcikkek értékét vizsgálva Jickeli is úgy véli, hogy bár a vajdaságokban értékesebb árucikkek is gazdát cseréltek, ezek elsősorban a vajdák udvarának szükségleteit voltak hivatva fedezni, az igazi bevitt az olcsó tömegáruk képezték.²⁷ Bár a vámhelyek számadáskönyvei csak a későbbi századok forgalmát tüntetik fel, mégis ezek alapján, valamint a vajdák által kiadott oklevelek alapján majdnem teljes pontossággal megállapíthatjuk a vajdaságokban eladásra került iparcikkeket. Ezek között első helyen említjük a külföldön és Erdélyben készült szövőipari termékeket, vásznakot, valamint a fémipar különböző árucikkeit, de nem kevésbé fontosak voltak a bőrárúk és egyes faipari termékek. Nagyon érdekes Mircsea (Mircea) vajdának 1413-ban a brassói kereskedők számára kibocsátott oklevele, amelyben megállapítja a különböző külföldi városokból származó és ezekről elnevezett posztók vámdíját.²⁸ Így például egy vég Ypres-ből hozott bársony vámjá 1 fertó, a löveni után 1 perpert, a kölni után 12 dukátot, a Csehországból hozott után pedig 6 dukátot kellett fizetni; a már megkezdett vég után semmit. Hasonlóképpen a francia sapkák is vámmentesek voltak. A különféle ruhákkal, dolmányokkal, övekkel, sapkákkal és kendőkkel kelendőség szempontjából versenyzett a sok fegyver, kés, kasza és általában a vas. A feldolgozott bőr és az ebből készült csizmák, kardhüvelyek és lószerszámok igen keresettek voltak s így a legnagyobb tömegben bevitt iparcikkek közé tartoztak.²⁹ A műveltség terjedésével együttjárt az igények felébredése és növekedése, ami magával hozta az ékszereknek és más értéktárgyaknak a vajdaságokba való bevitelét. Ezeknek is legnagyobb része a virágzó erdélyi ötvösművészet alkotásainak tekinthető s méltán büszkélkedhettek velük a vajdák, mert udvaruknak fényt és gazdag külsőt biztosítottak.

²⁷ O. F. Jickeli, i. m. 55.

²⁸ I. Bogdan, Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV. și XVI. București, 1905. I. 3. A Nyugatról érkező áruk legnagyobb része magyar és szász közvetítéssel jutott a vajdaságokba és érthető, hogy ez nevükben is visszatükröződik. Így ment át a magyar ipri (posztó) a románba ipria néven s lehet ez volt az útja a „kolunia” és „cseh” posztónak is. (L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 299). Feltehetően ugyanígy jutott a flandriai posztó is filendriș, feleandriș néven a románba. Vö. L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 305—306.

²⁹ L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 299—302.

A kivitelre szánt állatok között, mint amilyen a ló, ökör, tehén, sertés és juh, legtöbbször szerepel a hal is, mely Havas-
elvének kiviteli különlegessége. Ezenkívül természetesen külön-
féle nyersbőrök, valamint méz, viasz, bor, túró, só és keleti áruk,
leginkább fűszerek képezik a főbb kiviteli cikkekét.³⁰ Ez utóbbia-
kat látva, valaki könnyen azt hozhatná fel, hogy helytelen az a
felfogás, mely kétségbe vonja a szászság és a román vajdaságok
Keletet Nyugattal összekötő gazdasági szerepének fontosságát.
A kérdés végleges tisztázása végett szükségesnek látom hangsü-
lyozni, hogy senki sem vonja kétségbe azt, hogy a vajdaságokba
közvetlenül is került keleti, levantei áru — aminek nyoma is van
— de elfogadhatatlan az a nézet, mely szerint a vajdaságokon
keresztül bonyolódott volna le a Nyugat felé irányuló, világ-
részek közti kereskedelem.

Érdeemes volna tudni, milyen volt a XIV. században a keres-
kedők nemzetiség szerint való megoszlása. Sajnos, közvetlenül
a vajdaságok alapítása utáni időkből erre vonatkozólag nin-
csenek adataink. Horváth Jenő megvizsgálta ebből a szem-
pontból Szeben külkereskedelmének helyzetét az 1500-as években
és arra a váratlan eredményre jutott, hogy a kereskedők 99.27
százaléka román volt.³¹ Ez annál meglepőbb, mert tudjuk,
hogy az ipar a szászok kezében volt s az első időben maguk az
iparosok foglalkoztak az általuk készített iparcikkek eladásával
is.³² Ismerve a vajdaságok megalakulásának körülményeit és az
ottani élet egész menetét, jogosan kételkedik a vizsgálódó ezen
adatok reális voltában. Maguk az oklevelek sem igazolják a fenti
számok helyességét. Már Jickelinek feltűnt ez a semmivel sem
magyarázható aránytalanság s ő meg is adta azonnal a feleletet.
Felhívta ugyanis a figyelmet arra a tényre, hogy a szászok vám-
mentességet élveztek s így nem is szerepelhetnek a maguk vezette
szamadáskönyvekben. Különben is a románok csak jóval később
kapcsolódtak be a kereskedelembe éspedig akkor, amikor művelt-
ségi szempontból is elérték azt a fokot, mely szükséges volt az
ilyen irányú tevékenység folytatásához.³³ Ebből természetesen

³⁰ Ezekre vonatkozólag olv. még: Horváth Jenő, i. m. 53—54.
és Dr. Otto Fritz Jickeli, i. m. 62., valamint N. Iorga, *Istoria
comertului românesc. Vălenii-de-Munte*, 1915. I. 53.

³¹ Horváth J., i. m. 57.

³² O. F. Jickeli, i. m. 64—65.

³³ Uo. 63. A vajdaságokkal kapcsolatban ipari termékek előállításáról,
tehát kézmű-iparos rétegről ezidőben nem is beszélhetünk, legfeljebb a házi-
ipar jöhet tekintetbe, de ez is az egyes családok tényleges szükségleteinek

következik az is, hogy az első időkben a román kereskedők nem játszhattak jelentősebb szerepet a kereskedelmi életben, amint-hogy román iparról sem beszélhetünk még későbbi századokban sem. Ha művészi készítményre, vagy finomabb árucikkre, vagy pedig olyan tárgyra volt szükségük a román vajdáknak, amelynek előállítására komolyabb felkészültséget igényelt, csakis Erdély jöhetett számításba. A belföld egyáltalán nem volt abban a helyzetben, hogy kielégíthesse az ily irányú igényeket. Nem mintha azok túl nagyok lettek volna, hanem mert a vajdaságok ekkor még a műveltség elég kezdetleges fokán állottak.

Az utak gondozatlansága és nagyon sokszor járhatatlan volta lényegesen megnehezítette az árucikkek kicserélését. A szekérrel, vagy lóháton szállított árucikkek után a nyugati országokban is bevezetett szokás szerint többször is vámot kellett fizetni. Kereskedőink nemcsak a vajdaságok határának átlépése után fizették le az áru értékének körülbelül 3 százalékát a meghatározott helyeken, mint például Ruffa Arbor (Rucăr) Havaselvén, vagy Tatros és Moldovița Moldvában³⁴, hanem az ország belsejében is a számottevőbb helyeken kötelesek voltak bizonyos százalékot fizetni. Magától értetődik, hogy az egyes erdélyi városok kereskedői igyekeztek e téren is minél több kiváltságot biztosítani maguknak. Vámfizetés szempontjából maguk a vajdák is különbséget tettek kiváltságleveleikben az olyan árucikkek között, amelyek a vajdaságokban kerültek eladásra és amelyek csak az átmenő kereskedelem forgalmát gyarapították. Vljakó vajda 1368 január 20-án kelt oklevele szerint a brassói kereskedők azon áruik után, amelyeket a vajdaságban adnak el csak egyszer fizetnek, míg a tranzitó áruk után kétszer kötelesek vámot fizetni és pedig midőn áruikkal a vajdaságon áthaladnak és midőn külföldről visszatérnek. Kivételt képeznek a Brailán keresztül külföldre szállított áruk, mert a Braila érintésével külföldre távozott kereskedők csak egyszer és pedig visszatérő utjuk alkalmával

kielégítésére szorítkozott. A magyarságnak a vajdaságok kereskedelmi életében játszott szerepére élénk fényt vetnek azok a szavak, amelyek a román nyelvbe is utat találtak és még ma is általános használatnak örvendenek például: mázsa > majă, tár > tar (a magyarban csak összetételben ismeretes) terh > țearh, vég > vig, marha > marfă, (áru), vám > vamă és leszármazói. Vö. L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 296. kk., valamint Tamás L., Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában. Budapest, 1935. 200. 173. j.

³⁴ Urkundenbuch. II. 479. és C. Giurescu, Istoria Românilor. II/2. 580.

fizetnek adót.³⁵ Úgy a behozatalra, mint a kivitelre szánt áruk vámának összegét vajdai kiváltságlevél határozta meg. Igen gyakran — s ez főleg a vajdaságokból kivitt cikkekre vonatkozik — a vámot az eladásra szánt áru egy részével fizették meg. Mircsea vajdának a brassói kereskedők számára 1413-ban adott kiváltságlevelében olvassuk, hogy egy szekér hal után Törcsvárnál (Bran) egy halat kellett adni, úgyszintén Târgşoron és Târgovişten is egy-egy hal volt a vám. Más helyen, mint például Dâmboviţan pénzzel és hallal is kellett fizetni; kimondja ugyanis a kiváltságlevél, hogy ahány ló van a szekérbe fogva, annyi dukátot és egy halat köteles beszolgáltatni a kereskedő.³⁶

A fizetési eszközöket illetőleg szükséges tudnunk, hogy az első román vajdának még nem volt maguk verette pénzüik. Ez egyrészt a magyarázata annak, hogy a vajdaságok kereskedelmi életében szinte minden szomszéd nép és ország pénzneme képviselve van. Természetes, hogy a pénzek közül is azon szomszédoké örvendett a legnagyobb forgalomnak, akikkel a vajdaságoknak szorosabb kapcsolatai voltak. Ezek közül elsősorban Erdélyt kell megemlítenünk, mert a román vajdák vagy itt verették pénzeiket, vagy innen hívtak udvarukba pénzverőket, mivel a vajdaságokban ehhez értő ember nem volt.³⁷ A havas-elvi vajdák közül elsőnek Vlajkó veretett pénzt, a moldvaiak közül pedig Muşat Péter.³⁸ Bár a román vajdák nem sokáig és nem is a magyar befolyást, a magyar fennhatóságot jelképezte.

³⁵ Urkundenbuch. II. 306. A vajdaságok vámrendszere is teljesen nyugati hatást mutat. Ha átnézzük az erdélyi kereskedőknek adott vajdai kiváltságleveleket és az azokban foglaltakat összehasonlítjuk Takács Sándor (A magyar vámrendszer az Árpádok és Anjouk alatt. A székesfehérvári közséi felsőbb leányiskola értesítője az 1906—1907. tanévről. Székesfehérvár, 1907) megállapításaival, mindenben a legnagyobb azonosságot fogjuk találni. Hogy csak egy dolgot említsek meg, vám szempontjából a vajdaságban sincs semmi különbség a kivitel és behozatal között. A felesleges, kivitelre szánt árucikk után is ugyanaz a vám, mint a behozott után. Takács, i. m. 25.

³⁶ I. Bogdan, Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Braşovul și cu Țara Ungurească în sec. XV. și XVI. București, 1905. I. 3.

³⁷ A havas-elvi vajdák még a XV. században is Erdélyben verették pénzeiket. Vlad Dracul kamarása Antal (Antonie) írja a brassóiaknak, hogy szeretné Segesvárról hozzájuk költöztetni a pénzverdét, de a segesvári polgárok ellenkeznek és a vajdánál akarnak közbelépni. I. Bogdan, Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Braşovul și cu Țara Ungurească în sec. XV. și XVI. București, 1905. I. 258.

³⁸ C. Moisil, Contribuțiuni la istoria monetăriei vechi românești. Buletinul Societății Numismatice Române. 1915. 16.

élhettek pénzverési jogukkal, mert a török előnyomulás következtében a XV. század közepén már elvesztették önállóságuk e megnyilvánulási lehetőségét is, mégis a román éremtannak elég sok feleletre váró kérdése van még ma is.³⁹ A moldvai vajdák hosszabb ideig megtudták őrizni függetlenségüket mint a havas-elvek így pénzt is tovább tudtak veretni. Ezeken is mindegyiken elvitathatatlanul felismerhető az erős magyar hatás.⁴⁰

A vajdaságok belső állapotainak megszilárdulásával a szomszédokkal való gazdasági kapcsolatok is rendszeresebbekké váltak. Főleg ezek a kapcsolatok tették szükségessé a pénzverést is. A román éremtan még nagyon új keletű és vizsgálódásának iránya is kissé egyoldalúnak látszik. Legfőbb céljának tekintette ugyanis azt bizonyítani, hogy a havaselvi, de különösen a moldvai vajdák pénzein jól látható Anjou címervért nem is az Anjouké és nem is a magyar befolyást, a magyar fennhatóságot jelképezte. Azt azonban a románok is elismerik — s itt van az ellentmondás — hogy nemcsak a pénzverés indult meg erdélyi befolyás alatt, hanem a vert érmek formája is erős magyar hatást árul el.⁴¹ Ez utóbbi tényt igyekeznek azzal megmagyarázni, hogy „a középkorban nagyon gyakori szokás volt utánozni, sokszor szolgálilag az általános árfolyamú pénzeknek nemcsak nagyságát és súlyát, hanem a mintáját is.”⁴² A román vajdák ezüstből verették pénzeiket s nyugati mintára ők is többször bevonták, illetőleg kicserélték azokat. Ezért ugyanannak a vajdának több különféle veretű pénze is megmaradt. A pénzek mintája a különböző vajdák alatt lényeges változáson nem ment át,⁴³ annál inkább változott azok súlya és nagysága. A legnagyobb változást mégis a

³⁹ Egy ilyen kérdést, mely minket magyarokat is közelebbről érdekel, a következő fejezetben fogok tárgyalni.

⁴⁰ C. Moisil, *Monete vechi românești inedite sau puțin cunoscute*. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXXVIII. 1915—16. 77.

⁴¹ C. Moisil, *Monetăria Țării Românești în timpul dinastiei Basarabilor*. Anuarul Institutului de Istorie Națională. III. 1924—25. Cluj, 1926. Universitatea din Cluj. 108.

⁴² C. Moisil, *uo. 131. 1. és N. Docan, Studii privitoare la numismatica Țării Românești*. An. Acad. Rom. Ser. II. Tom. XXXII. 1909—1910. 510.

⁴³ Bár a minta majdnem mindig ugyanaz maradt, a kivétel szempontjából igen nagy eltérések mutatkoznak. A nagyon is kezdetleges kivitelű pénzekkel kapcsolatban Iorgának az a véleménye, hogy azokat a legnagyobb valószínűség szerint cigányokkal verették magukban a vajdaságokban. A cigányok természetesen megpróbálták utánozni az „erdélyi mesterek“ művét. N. Iorga, *Istoria Romînilor în chipuri și icoane*. Craiova, 1921. 201.

pénz belső értéke, ezüsttartalma szenvedte. Ha tekintetbe vesszük, hogy a vajdaságok területén a nemes fémek teljesen hiányoztak és a pénzveréshez szükséges ezüstöt is Erdélyből kellett beszerezni, úgy ezen nem csodálkozhatunk. Maga Moisil, a legszorgalmasabb román numizmatikus is kénytelen megállapítani a pénzek állandó értékvesztését. Szerinte „nagyon valószínű, hogy Magyarország királyának, I. Lajosnak imperialista politikája céltudatosan törekedett a havaselvi pénz elértéktelenítésére, aminthogy különben az elértéktelenedés más politikai és általános gazdasági természetű okoknak is tulajdonítható.“⁴⁴ A román vajdák pénzei nemcsak a belső érték, hanem a kivitel szempontjából is alatta maradnak Anjou királyaink szintén ezüsből veretett pénzeinek.

Az első román pénzeknek úgy Havaselvén, mint Moldvában latin nyelvű feliratuk volt (latin betűkkel), később azonban már találunk szláv feliratos pénzeket is. Érdekes, hogy ez utóbbiakon is csak a latin szöveg helyett találunk ciril betűs szláv nyelvű felírást, de egyébként a pénz mintája nem változott meg. Maradtak fenn kétnyelvű pénzek is, melyeknek egyik lapján latin, a másikon pedig szláv nyelvű felírás van.⁴⁵ Azt hiszem nem tévedek ha azt állítom, hogy ezek a pénzek inkább csak a belföldi fizetést és forgalmat könnyítették meg. Külföldön — ideértve még a Balkánt is — nem voltak ismeretesek és nem örvendtek nagy elterjedtségnek. Belföldi kisebb értékű váltópénz gyanánt szerepeltek s valószínű Anjou királyaink dénárjainak mintájára verték őket. Ebből következik, hogy a jó árfolyamú és általánosan elfogadott pénzeket, mint amilyen a magyar garas és dénár volt, nem is tudták kiszorítani a forgalomból. Moisil mondja, hogy „ez a két magyar ezüstpénz-fajta Havaselvén is forgalomban volt és különösen a dénároknak volt igen magas árfolyamuk.“⁴⁶ Ezekon kívül egész sor más „idegen“ pénznemmel is találkozunk a vajdaságokban. Ilyenek voltak a dukát és az asper, továbbá a fertő, grivna és valószínű a perper is. Ez utóbbiak nem forgalomban levő pénzek, hanem mérték-

⁴⁴ C. Moisil, *Monetăria Țării-Românești în timpul dinastiei Basarabilor*. Anuarul Institutului de Istorie Națională, III. 1924—25. Cluj, 1926. 141.

⁴⁵ C. Moisil, *Considerațiuni asupra monetelor lui Mircea cel Bătrân*. Buletinul Societății Numismatice Române, 1913. 52.

⁴⁶ C. Moisil, *Monetăria Țării-Românești în timpul dinastiei Basarabilor*. An. Inst. de Ist. Naț. III. 1924—25. Cluj, 1926. 125.

egységek voltak.⁴⁷ Ami az aranypénzeket illeti, Moisił megjegyzi, hogy „csak amikor a magyar forintokat nagyobb mennyiségben bocsátották ki, akkor kezdtek az aranypénzek nálunk is nagyobb mértékben forgalomba kerülni.“⁴⁸ Érdekes, hogy az eddig talált pénzek között egy magyar arany sem volt; általában meg kell jegyeznem, hogy bár a román vajdaságok területén elég gazdag pénzleletek kerültek napvilágra, azok között csak elvétve akadt egy-két magyar pénz. A magyar forinton kívül Moldvában ismerték még a tatár és később a török forintot is. A tatár forintok az úgynevezett „floreni tartaricales“ tulajdonképpen genovai arany forintok, amelyek tatár közvetítéssel kerültek Moldvába.⁴⁹

E vázlatos felsorolásból is láthatjuk, hogy kereskedelmi téren a vajdaságok mennyire a szomszédos népek hatása alatt állottak, de hogy legerősebb volt valamennyi között a nyugati, illetőleg a magyar hatás, azt olyan alapvető szavak bizonyítják, mint a cheltui = költeni és chelciug = költség, valamint a ban szó, mely a román nyelvben ma is „pénz“-t jelent s amely a szlapon báni denároktól, a banalesektől kapta nevét.⁵⁰ Hogy ezek a pénzek eljutottak a román vajdaságokba az egészen természetes, hisz jó hírüknél fogva általánosan használták őket és Anjou királyaink parancsából „eredeti alakjukban (a szlapon címerrel) verettek Kolozsvárott is.“⁵¹ Úgy a havaselvi, mint a moldvai vajdák jövedelme tekintélyes kellett, hogy legyen. Amint a krónikák és okmányok bizonyítják, nemcsak hogy számottevő összegeket tudtak kifizetni, ha ez szükségessé vált, hanem még kölcsönt is tudtak nyújtani a szomszéd uralkodóknak. Ez minden-

⁴⁷ A pénzekre vonatkozólag vö. C. Giurescu, Istoria Românilor. II/2. 555. kk. A dukát részben a pontusbeli genuai városokból, részben pedig magyar közvetítéssel került a vajdaságokba. Ez utóbbi állítást igazolja a ducatus hungaricus elnevezés is. Pénzverő értelemben a ducator alakjához is előfordul. A fertun valószínű a német vierdung magyar ferton alakjából keletkezett. Ld. L. Tremł, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 303. 1. és 4. j.

⁴⁸ C. Moisił, Monetăria Țării-Românești în timpul dinastiei Basarabilor. An. Inst. de Ist. Naț. III. 1924—25. Cluj, 1926. 125. Mivel Anjou királyaink idejében nagy elterjedettségnek örvendtek, nevük a vajdaságokban is gyakran előfordul (florin és florint). L. Tremł, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 303.

⁴⁹ C. Giurescu, Istoria Românilor. II/2. 559.

⁵⁰ L. Tremł, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 303. és C. Moisił, Monetăria Țării-Românești în timpul dinastiei Basarabilor. An. Inst. de Ist. Naț. III. 1924—25. Cluj, 1926. 131.

⁵¹ Réthy L., A Dobóczy-féle oláh éremgyűjtemény. Archaeológiai Értesítő, 1887. 247.

esetre anyagi jólétről tanuskodik, amit a fentebb elmondottak alapján nem is vonhatunk kétségbe.

Összegezve a mondottakat azt látjuk, hogy a román vajdaságok a XIV. században kereskedelmi szempontból is a fejlettebb, előrehaladottabb és tapasztaltabb nyugati szomszédnak, Magyarországnak erős befolyása alatt állottak. Kezdetleges, kialakulófélben lévő életformák között, midőn az ipar hiányzott és a nép részben pásztorkodással, részben pedig állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkozott, a vajdaságok elsősorban mint nyersanyagbeszerző helyek jöttek számitásba. Ugyanakkor az erdélyi városok, melyek fejlett iparuk és a Nyugattal való élénk kereskedelmi kapcsolataink révén a XIV. században nagy gazdagságra és tekintélyre tettek szert, a vajdaságokban kitünő piacot kaptak. Nem azt akarom ezzel állítani, hogy a vajdaságok kizárólag csak Erdéllyel állottak kereskedelmi kapcsolatban s a többi szomszédokkal semmi összeköttetésük nem volt, hanem csak hangsúlyozni kívánom, hogy az Erdéllyel való kereskedelmi kapcsolatok mellett minden más ilyen irányú összeköttetés kevésbé jelentősnek látszik. Különbén is, amint már láttuk, nem a vajdaságokon keresztül bonyolódott le Kelet és Nyugat kereskedelme, nem itt vittek át a két világrészt összekötő kereskedelmi útvonalak s ezért azt hiszem nem tévedek ha azt állítom, hogy a vajdaságok ipari és kereskedelmi szempontból is a legszorosabban kapcsolódtak Magyarországhoz, mai értelemben annak képezték életterét. Vitathatatlan, hogy ezek a kereskedelmi kapcsolatok az erdélyi szász városoknak is nagy előnyére váltak, a vajdaságoknak pedig szinte létfontosságúak voltak annál is inkább, mivel nyomukban nemcsak vagyonosodás és jólét járt, hanem a műveltség terjesztése szempontjából is felbecsülhetetlen értékük volt.

A magyar befolyás más nyomai.

Ha a XIV. századbéli román vajdaságok életét minden szempontból megvizsgáljuk, több olyan kérdés vetődik fel, mely pusztán a belső viszonyok alakulásával nem magyarázható meg. Ezekre a kielégítő feleletet egyedül csak a magyarságnak, vagyis a nyugati életformáknak a románságra gyakorolt hatása adja meg. Fontos tehát e kérdéseknek legalább rövid áttekintése, mert jobban megvilágítják, teljessé teszik a képet, melyet a román vajdaságok életéről eddig alkothattunk. Természetes, hogy azok a megállapítások, amelyekhez egyes kérdésekkel kapcsolatban el fogunk jutni, nem jelentik a véglegesnek mondható eredményt és nem zárják le a további kutatást. Ellenkezőleg, az a céljuk, hogy a magyar szakemberek figyelmét és vizsgálódásait magukra terelve komoly, szakszerű vizsgálat alá kerüljenek, mert eddig sajnos több kérdés csak román megvilágításban részesült.

A már tárgyalt kapcsolatokon kívül az, aki a román történelmet részletesebben ismeri, bizonyára nem egy olyan jelenséget észlelt, mely nyilvánvalóan magyar hatás alatt keletkezett. Ezt néha, ha nem is kifejezetten, de a román történetírók is elismerik. Ki is tagadhatná, hogy a Moldva alapításával kapcsolatos úgynevezett Dragos-monda¹ nem magyar befolyás alatt keletkezett? Iorga azt állítja, hogy ez a monda nem más, mint egy ma már elvesztett ballada átalakított formája.² Romul Vuia-nak, a kolozsvári volt román egyetem etnográfia tanárának véleménye szerint ez heráldikus monda, vagyis a moldvai vajdaság nevét és a címerében lévő ökörfej (bölényfej) eredetét akarja megmagya-

¹ Emil Picot, *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIVe siècle jusqu'à l'an 1594.* par Gregoire Urechi. Paris. 1878. 16. (Publications de l'école des langues orientales vivantes).

² N. Iorga, *Câteva note despre cronicile și tradiția noastră istorică.* An. Acad. Rom. Ser. II. Tom. XXXIII. 1910—11. 136.

rázni.³ Ez valószínű, de vitathatatlan, hogy a Dragos-monda nem más, mint a csodaszarvas mondának a helyi körülményekhez alkalmazott változata.⁴ E tény birta Vuiat annak a kérdésnek felvetésére, hogy vajon nem a magyar krónikák révén jutott-e el a monda cselekménye a románokhoz.⁵ A feltevés nagyon is valószínű. A monda ugyanis a mármarosai románoknak a Kárpátok keleti lejtőin a Moldva folyó völgyében való megtelepedését, helyesebben visszatelepítését mondja el. Bár az eseménynek más mondai beállítása is van, szembetűnő, hogy a XIV. században Moldva alapításával kapcsolatban fennállott verziók⁶ mindegyikének középpontjában a magyarok szerepelnek. Ha a Dragos-monda Moldva alapításával egyidőben is keletkezett volna, a csodaszarvas mondája már akkor is éreztethette volna hatását. Mennyivel inkább megtörténhetett ez későbbi századok folyamán. Érdekes, hogy van egy hagyomány, mely szerint Havaselvét is magyar területről, Erdélyből jött vajda, a híres Negru Vodă alapította.⁷ Idők folyamán Havaselve alapításának mondája elvesztette eredeti, népi beállítottságát és nagyobb változáson ment át. Nagyon megfontolandó Tamás Lajos azon véleménye, hogy az egész irodalmi tradíció egy célt van hivatva szolgálni és pedig a románoknak Erdélyből való származását.⁸ Lăpedatu Sándor felfogása szerint a változtatás a XVII. században történt és az volt a célja, hogy felvilágosítást adjon egyrészt azoknak a fejedelmi épületeknek eredetéről, melyek Argeşben állottak fenn, másrészt pedig, hogy megmagyarázza azoknak az idegen telepeseknek a jelenlétét, kik „épen az ország régi székvárosaiban“

³ Romul Vuiu, *Legenda lui Dragoş*. An. Inst. de Ist. Naţ. I. 1921—22. Cluj, 1922. 303. és Iorga, *Istoria ţerii prin cei mici*. Revista Istorică, 1921. 27.

⁴ Dr. Sulica Szilárd, *A magyar irodalom és művelődés hatása a román irodalom és művelődés fejlődésére*. Szeged, 1937. 14. Lükő Gábor is foglalkozott a kérdéssel és megállapítása szerint „Ez a monda különben nemcsak formájában, de tartalmával is erős magyar hatásról tanuskodik.“ (Moldva alapításának mondáihoz. *Ethnográfia-Népelet*, 1936. XLVII. évf. 1—2. sz. 56).

⁵ R. Vuiu, i. m. 309. Lükő feltételezi egy a szereti magyar (domokosrendi) szerzetesek által szerkesztett latin nyelvű évkönyv létezését, melyet a román krónikások forrásul használtak. Lükő G., uo. 53.

⁶ I. Bogdan, *Vechile cronice moldovenesci până la Urechia*. Bucureşti, 1891. 67.

⁷ *Istoria Tzerrei Romanesti*, George Ioanid kiadása. Bucureşti, 1859. 2—3.

⁸ Tamás L., *Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában*. Budapest, 1935. 11.

éltek még a XVII. században is.⁹ A magyarázkodást illetőleg tekintetbe kell vennünk, hogy Hosszúmezőt (Câmpulung) a havas-
elvi vajdák székvárosát, a „katolikus szászok és magyarok“
egyik központját még a XVII. században is a katolikusok admi-
nisztrálták és latin nyelvű pecsétjük még ekkor is megvolt.¹⁰

A magyar befolyás, vagy helyesebben fennhatóság komolyabb
formában is kifejezésre jutott a vajdaságokban. Nem tulajdonít-
hatjuk egészen a véletlennek és csupán az utánzással sem magya-
rázható, hogy a román vajdák pénzeit az Anjou-ház címere
díszíti. Csak sajnálni lehet, hogy a magyar szaktudomány kép-
viselői nem foglalkoztak behatóbban a címer kérdésével, mert
vizsgálódásuk fényt derített volna a részletekre is és ezzel az
egész kérdés elvesztette volna többé-kevésbé egyoldalú beállí-
tottságát.¹¹ A román éremtan még nagyon fiatal tudomány s
azok, akik a fennmaradt pénzeket a címer kérdésének szempont-
jából vizsgálták, nagyon kevés kivétellel elfogultak voltak. Bár
úgy a havaselvi, mint a moldvai vajdák pénzein, de különösen
ez utóbbiakon jól felismerhető az Anjou címer, mégis igyekeztek
nem egyszer annak származását kétségbe vonni. Legfeljebb azt
voltak hajlandók elismerni, hogy a címer idegen eredetű.¹² Vljakó
havaselvi vajda latin felirásos pénzeinek előlapján jól látható
az Anjou címerpajzs, melynek jobb oldalán vannak a pólyák,
bal oldala pedig üres; a hátlapon egy jobbra néző sisak van,

⁹ A l. Lăpedatu, Cum s'a alcătuit tradiția națională despre ori-
ginile Țării-Românești. An. Inst. de Ist. Naț. II. 1923. București, 1924.
307—308.

¹⁰ A l. Lăpedatu, i. m. 293. 2. j.

¹¹ Réthy Lászlón kívül tudtommal csak Veress Endre fog-
lalkozott e kérdéssel. Réthy megállapításainak értékét rontja, hogy maga
sem következetes és mégis mást hibáztat. Réthy László az *Archaeologiai*
Értesítő 1887-i évfolyamában közli „A Dobóczy-féle oláh éremgyűjte-
mény“ c. értekezését és a 316—17. lapon így ír: „Tulajdonítottak-e a cí-
merfestők az így feltüntetett sasnak symbolikus jelentőséget, nem keres-
sük, elég annyit tudnunk, hogy a kereszt a régi havaselvi czímernek nem
volt tartozéka. Mint I. Vlad stb. kispénzein látjuk, a sas feje előtt álló
keresztke nem más, mint a legenda kezdőjegye, a mi a középkori érme-
ken általános gyakorlat volt.“ Ezzel szemben ugyancsak az *Archaeoló-
giai Értesítő* 1892 évfolyamában „Adalékok a havaselvi vajdaság numis-
matikájához“ című közleményében (434.) szembeszáll Sturdza román numiz-
matikussal és tudatlansággal vádolja. „... Sturdza magát az egyszerű czi-
merképet sem tudja heraldikai szabatsággal leírni. Sőt azt sem tudja,
hogy a keresztke (melyet a karvaly szárnyával tart) a czímerhez tartozik;
ő a legendák elé kezdőjegyül teszi.“

¹² C. Moisil, Stemele primelor monete românești. An. Acad. Rom.
Mem. Sect. Ist. Ser. III. Tom. XXI. 1939. 8.

tetején egy ugyancsak jobbra néző madárral, mely fejét balra fordítja. Muşat Péter moldvai vajda pénzeinek előlapján ökörfej van bizonyos heraldikai jelekkel, hátlapján pedig a pólyás, lilios Anjcu címer. Állítólag Vlajkónak is van olyan ezüst pénze, melyen a címerpajzsban a pólyák mellett lilium is van.¹³ Radu vajdának, Vlajkó utódjának érdekes ezüst pénze maradt fenn. Előlapján az Anjou-ház címerére veszedelmesen emlékeztető jobb oldalra dőlt pólyás pajzs látható, melyre a Vlajkó pénzéről már ismert sasos jobbra néző sisak van helyezve. A hátlapon egy álló lovagot látunk, amelyik jobb kezében lándzsát tart, bal kezében pedig azt a pajzsot, mely az előlapon is látható. Moïsil, aki legtöbbet foglalkozott az éremtannal s aki e téren elismert szakértő, megállapította, hogy a pénzen látható pajzs nem más, mint a Baszaraba család címerpajzsa.¹⁴ Az a címer pedig, mely Radu vajda pénzének előlapján látható — ugyancsak az ő véleménye szerint — a Baszarabák teljes címere.¹⁵ A Radu vajda pénzének előlapján lévő címerhez hasonlót látunk Moldvában is azzal a különbséggel, hogy a pajzson megtaláljuk a liliumokat, a sas helyén pedig egy ökörfej van.¹⁶ Érdekes és a román kutatás irányzatosságára jellemző Moïsilnek a két vajdaság címerével kapcsolatos fejtegetése. Fentebb láttuk, hogy a havaselyi vajdák pénzén lévő címerpajzsról, melynek jobb felén a pólyák vannak, bal felén pedig vagy a lilium van, vagy pedig üres, Moïsil azt állapította meg, hogy az a Baszaraba család címerpajzsa. A sasról viszont azt mondja, hogy az Havaselyi címere,¹⁷ valamint a moldvai vajdák pénzein az ökörfej Moldvát jelképezi. Ilyen érvelés mellett nem ütközhetünk meg ha a moldvai vajdák pénzeinek hátlapján látható pajzs a pólyákkal és liliumokkal Moïsil felfogása szerint nem más, mint a Muşat család címere.¹⁸ Ezek szerint a Baszaraba és Muşat családok címere „nagyon hasonló” s köztük csak az a különbség, hogy a moldvai vajdák címerpajzsán a pólyák mellett liliumok is vannak. Moïsilnak is feltűnik azonban és „érdekes”-nek találja, de természetesen nem tudja meg-

¹³ Gh. I. Brătianu, Scutul unguresc în armele Basarabilor. Revista Istorică, 1921. 121.

¹⁴ C. Moïsil, Monetele lui Radu I. Basarab. Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 1917—23. 125.

¹⁵ C. Moïsil, i. m. 126.

¹⁶ Gh. I. Brătianu, Originile stemelor Moldovii și Țării Românești. Revista Istorică Română, 1931. 55.

¹⁷ C. Moïsil, Stemele primelor monete românești. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. III. Tom. XXI. 5.

¹⁸ C. Moïsil, uo. 10.

magyarázni mi az oka annak, hogy jó néhány magyar városnak is a román vajdák családi címerével „azonos” címere van.¹⁹ Fenti magyarázatot Iorga sem tartotta elfogadhatónak, mert véleménye szerint a címerpajzs nem a román vajdák címere, hasonlósága pedig nem a havaselvi és moldvai vajdák rokonságát mutatja, hanem azt, hogy mindkét vajdaságban ugyanaz a magyar hatás érvényesült.²⁰

Bár csak nagy vonalakban ismertettem a román vajdák pénzein látható heraldikai alakokat, úgy gondolom, hogy a tárgyilagosságnak szemlélőben már ez a futólagos ismertetés is bizonyos kétséget fog támasztani a címerek eredetiségét illetően. A komoly román történetírók — ha kisebb fenntartással is — elismerik és vitathatatlanul a magyar befolyásnak tulajdonítják a pénzekon látható jelvényeket.²¹ Az Anjou struccal kapcsolatban Brătianu György külön is felhívja a figyelmet, mert szerinte „kétségen kívül ez az ihlető forrása, ha nem épen közvetlen mintája a sisak fölél emelt havaselvi sasnak.”²² A sisakon látható madárral kapcsolatban, mely tehát román felfogás szerint is magyar hatást mutat, Veress Endrének az a véleménye, hogy az nem sas, hanem sólyom, „melyet a Baszarabák még Ázsiából hoztak, az Ural lábaitól, ahol együtt éltek évszázadokon át kunokkal, tatárokkal, törökökkel és magyarokkal, mely népekkel rokonok voltak.”²³ Veress Endre a Baszarabák kún rokonságára hivatkozva, címerüket (?) is a kúnok címerének tartja.²⁴ Míg a Baszarabák kún rokonsága kétségen felül áll, addig a vajdai pénzekon lévő címerben látható madár — még ha az sólyom is, amint azt Veress Endre állítja — nem valószínű, hogy a kúnoktól származik. Különösen ha a Radu vajda pénzein látható címet vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az már összetételénél fogva is a legnagyobb azonosságot mutatja a Károly király pénzein is jól látható Anjou címerrel. Sokkal inkább feltételezhető tehát, hogy az Anjou címet vették át a román vajdák, s a Radu vajda alatt érvényesülő

¹⁹ C. Moisil, uo. 10. 1. jegyz.

²⁰ C. Moisil, uo. 12.

²¹ Gh. I. Brătianu, Scutul unguresc în armele Basarabilor. Revista Istorică, 1921. 123.

²² Gh. I. Brătianu, Originile stemelor Moldovii și Țării Românești. Revista Istorică Română, 1931. 51.

²³ Andrei Veress, Originea stemelor Țărilor Române. Revista Istorică Română, 1931. 229.

²⁴ Andrei Veress, i. m. 231. „...am hotărâta convingere că Basarabii sunt inrudiți cu Cumanii, având aceeași stemă strămoșească cu ei.”

nyugati befolyás²⁵ jutott kifejezésre a címer minél hűségesebb utánzásában is.

A legtöbb román történetíró nem hajlandó a címerben a magyar király fennhatóságának elismerését látni, hanem csupán kölcsönhatásról beszél. Tárnyilagosabban nézi a kérdést Brătianu György, aki elismeri, hogy a címer — legalább is az első időkben — az Anjou királyok felsőbbbségének elismerését jelentette. Felfogása szerint a vajdaságok címerei „természetszerűen a politikai adottságokból születtek, abból a szükségből, hogy normális formát adjanak a magyar királlyal való kapcsolatoknak.”²⁶ Nemcsak Károly és Nagy Lajos, hanem már árpádházi királyaink is jogot formáltak a Kárpátoktól keletre és délre elterülő országrészekre. Anjou királyaink csak érvényesítették örökölt jogaikat, mikor fennhatóságuk elismerését követelték az itt uralkodó vajdáktól. És ha a vajdák egynémelyike meg is kísérelte e számára terhes fennhatóság alól szabadulni, igyekezete csak ideig-óráig tartó gyümölcsöt termett. Minden jel arra mutat, hogy a vajdáknak akarva nem akarva el kellett ismerniök a magyar király fennhatóságát. Hogy mily hosszantartó és erős volt a vajdaságokra gyakorolt magyar befolyás, azt legjobban épen a címer mutatja. A XV. század végén, akkor, amikor Magyarországon az Anjouk uralma rég megszűnt, Moldvában még mindig megtaláljuk a pólyás-liliomos címet.²⁷ Brătianu György véleménye szerint csak akkor tűnt el, illetőleg alakult át a címer, mikor a török előnyomulása következtében mind erősebb lett a nyomás „mely a katolikus és latin Európa befolyását eltávolította.”²⁸ Veress Endre helyesbítette e felfogást, mert nem is annyira a török előnyomulás, mint inkább „a magyar befolyás gyengülése következtében” alakult át a címer, mely fennen hirdette a magyar király nagy hatalmát és elévülhetetlen jogát a Kárpátok gerincein túli területek felett is.

A magyar fennhatóságnak talán még a címernél is beszéde-sebb jelei kerültek napvilágra azokból a sírokból, melyeket a Curtea de Argeș-i úgynevezett „Biserica Domnească”-ban tártak fel közvetlenül a világháború után. A templom belsejében több sírt találtak s ezek közül minket leginkább az a kőkoporsó

²⁵ C. Moisiu, Monetele lui Radu I. Basarab. Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 1917—23. 132.

²⁶ Gh. I. Brătianu, Originile stemelor Moldovii și Țării Românești. Revista Istorică Română, 1931. 57—58.

²⁷ Gh. I. Brătianu, uo. 53.

²⁸ Gh. I. Brătianu, uo. 52.

érdekel, melyben a legtöbb kutató szerint Radu vajdának, a templom befejezőjének földi maradványi pihentek. A kőkoporsó sértetlenül került napvilágra s értéke a benne talált tárgyaknál fogva is szinte egyedül álló. Már ez az egy sírlelet is élénk képét adja a XIV. századi életnek, annak a sokat vitatott „független“ életnek, melyet a román vajdák — nemcsak a havaselviék, de minden biztonnyal a moldvaiak is — éltek. Ezuttal még fokozottabb mértékben adhatok sajnálatomnak kifejezést, hogy a napvilágra került tárgyakat, különösen pedig az ékszereket — tudomásom szerint — magyar szakember nem vizsgálta meg. Ez utóbbiaknak a fennmaradt magyarországi ötvösművészeti alkotásokkal való összehasonlítása teljesebbé tenné a vajdaságokkal fennállott kapcsolatainkról alkotott képet. A Radu vajda kőkoporsójában talált ékszerek közül említettem már azokat a latin feliratos gyűrűket, melyek a legszorosabb kapcsolatban állottak a katolikus vallással. A napfényre került tárgyak közül nagyon érdekesek a vajda bíborvörös selyem köpenyének arany gombjai és az az arany övecsatt, mely az arany-fonálból és gyöngyökből készült övet tartotta össze.²⁹

A köpeny gombjain is a havaselvi pénzekről már jól ismert Anjou címerpajzsot látjuk viszont. Ez a tény mindennél ékebben bizonyítja nemcsak azt az erős befolyást, mellyel politikai téren lépten-nyomon találkozunk s amely még a ruházkodásnál is kifejezést nyer, hanem mutatja a ruha származási helyét is. A Curtea de Argeș-i ásatások irányítója V. Drăghiceanu olasz eredetűeknek mondja a sírban talált ruhadarabokat.³⁰ A gombokon látható címerpajzsról az a véleménye neki is, hogy az a Baszarabák családi címere, melyet a magyar királytól kaptak.³¹ A címerrel kapcsolatos álláspontunk a fentebb már mondtak alapján nem szorul fejtegetésre. Ezek szerint a román vajdaságokban használt címerek, kisebb változásoktól eltekintve, Anjou királyaink címerének utánzásai és feltétlenül függőségi viszonyt jeleztek. A ruhák anyaga pedig, ismerve az erdélyi szász kereskedők kereskedelmi összeköttetéseit, könnyen kerülhetett ugyan Olaszországból, de a ruha maga — legalább is a jelekből ítélve — készülhetett Magyarországon is. E feltevés nem látszik valószínűtlennek, különösen ha figyelembe vesszük Bră-

²⁹ Az ásatások eredményét részletesen ismerteti a Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, X—XIV. (1917—23) évfolyama.

³⁰ V. Drăghiceanu, Curtea domnească din Argeș. Note istorice și arheologice. Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 1917—23. 60.

³¹ V. Drăghiceanu, uo. 58.

tianu György megállapítását, mely szerint ugyanolyan szabású ruhákat látunk Argeşben napvilágra kerülni, mint amilyenbe az Anjou királyokat is öltöztetik a magyar krónikák.³² Moisiil véleménye szerint is úgy a vajda, mint a bojárok öltözete megegyezett a hasonló társadalmi osztálybelieknek ez időben nyugaton is szokásos viseletével.³³ Nemcsak a ruhák formája irányítja tekintetünket Nyugat felé, hanem a ruhákon látható jelek is magyar hatásról beszélnek. Az argeşi fejedelmi templomban „Biserica Domnească“-ban egy harcost ábrázoló falfestmény van; ezt a harcost Radu vajdával azonosították. A harcos jobb karján tisztán kivehetők a zöld alapszínű ruhára festett sárga liliomok.³⁴ Ezek pedig valószínű nem véletlenül, vagy tévedésből kerültek a vajda ruhájára.

Eltérőek a vélemények a fent már említett övcsatt eredetét illetőleg. Ezt az ötvösmunkát, mely egy középkori vár stilizált főbejáratát és bástyáit ábrázolja, a legtöbben Nagy Lajos aacheni címereivel hasonlították össze. A román tudósok közül Brătianu György foglalkozott legbehatóbban a kérdéssel s ő is e hasonlatosság alapján igyekezett az alkotóművész kilétét megállapítani.³⁵ Szerinte minden arra mutat, hogy ez az értékes alkotás Erdélyben készült s úgy véli, hogy a prágai Szent György szobor, az aacheni címerek és a Curtea de Argeş-i csatt ugyanának az erdélyi ötvösművészeti iskolának műhelyéből került ki. Mivel a XIV. század második felének legismertebb nevű művészei a Kolozsvári testvérek, Márton és György, rájuk irányul Brătianu figyelme.³⁶ Még a magyar műtörténészek között is hosszú ideig az a felfogás uralkodott az aacheni címerekkel kapcsolatosan, hogy azoknak stílusa Erdélyre mutat s így alkotói

³² Gh. I. Brătianu, Les fouilles de Curtea de Argeş (Roumanie). Revue Archeologique. Paris, 1921. Avril-Juin. 4.

³³ C. Moisiil, Monetele lui Radu I. Basarab. Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 1917—23. 129.

³⁴ Gh. I. Brătianu, Scutul unguresc în armele Basarabilor. Revista Istorică, 1921. 122.

³⁵ „Dans l'ensemble, cette belle pièce d'orfèvrerie, qui pèse environ 300 gr.; présente quelque ressemblance avec le blason de Louis le Grand d'Anjou, roi de Hongrie, qui fait partie du trésor de la chapelle hongroise fondée par ce souverain a Aix-la-Chapelle, en l'honneur des Saints Patrons de la Hongrie.“ G. I. Brătianu, Les fouilles de Curtea de Argeş (Roumanie). Revue Archeologique. Paris, 1921. Avril Juin, 5—6.

³⁶ G. I. Brătianu, Les bijoux de Curtea-de-Arges et leurs éléments germaniques. Acad. Roum. Bulletin de la Section Historique. Bucureşti, 1924. Tom. XI. 50.

minden valószínűség szerint a fentemlített testvérek voltak.³⁷ Balogh Jolán néhány évvel ezelőtt kimutatta nagy utánjárással megírt kitűnő cikkében, hogy az aacheni címerek és a prágai Szent György szobor között „semmi összefüggés nincs“, stílus szempontjából pedig egyenesen ellentét áll fenn.³⁸ Bár a szerző nem vonja le a végső következtetést, felsorakoztatott bizonyítékai alapján elmondhatjuk, hogy a Kolozsvári testvéreket magyar származásúaknak tartja s műalkotásaikon egészen más művészeti hatást figyel meg, mint amilyen például az aacheni címereken is felismerhető. A címereket Balogh Jolán is „az erdélyi szász ötvösművészet alkotásának“ tekinti. Mivel a Curtea de Argeș-i sírban talált arany övcsatt nagy hasonlatosságot mutat az aacheni magyar címerekkel, szinte biztosra vehető, hogy erdélyi ötvös kezemunkája akárcsak a címerek is. Balogh Jolán megállapítása is ezt bizonyítja. Szerinte „ez az érdekes XIV. századi ötvösmunka valóban nem hozható kapcsolatba a Kolozsvári testvérekkel, az aacheni nagy címerekkel azonban mégis nagy stílusrokonságot mutat úgy, hogy Roth Viktor véleményéhez csatlakozva valószínűnek tartjuk, hogy erdélyi szász ötvösök munkája.“³⁹ A napfényre került ruhák, de különösen az ékszerek, melyeknek semminemű kapcsolatuk sincs a románság életével, mert egy összehasonlíthatatlanul magasabb műveltségi fokon álló népnek a produktumai, kézzelfoghatóan bizonyítják, hogy milyen szerepe volt Erdélynek a vajdaságok életében és műveltségének előmozdításában már a kezdet kezdetén is. Tanuságot tesznek továbbá az erdélyi ötvösművészet fejlettségéről, mert ha az 1376 évi oklevélben nem is találjuk az ötvösöket céhbe tömörülve és névszerint megemlítve, nem vonhatjuk kétségbe létezésüket, mikor ily művészi alkotások beszélnek helyettük.

Bármerre nézünk, bármilyen irányban is kutatunk, nincs a román vajdaságok életének olyan vonatkozása, ahol ne a nyugati, magyar befolyással találkozoznánk. Már a XIV. századi építkezéseknél is érvényesült a csúcsíves stílus hatása, amely szintén Erdélyből jutott a vajdaságokba. A Câmpulungban és Argeșben végzett ásatások alkalmával nem egy csúcsíves stílusban készült ajtó- és ablakkeretet találtak, melyek a legnagyobb valószínűség szerint er-

³⁷ Hampel József, Ötvösművek Nagy Lajos korából és az erdélyi ötvösiskola. Archaeológiai Értesítő, 1888. 206.

³⁸ Dr. Balogh Jolán, Márton és György kolozsvári szobrászok. Erdélyi Múzeum, 1934. 119.

³⁹ Uo. 301.

délyi mesterek kezéből kerültek ki.⁴⁰ Ugyanezt mondhatjuk el a templomdíszítő festészetről is. Iorga maga állapította meg, hogy nemcsak az újabb templomoknál észlelhető az erdélyi festők munkájának nyoma, hanem már a XIV. században épült argeşi Szent Miklós templomot is ők festették.⁴¹

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a fejlett magyar jogéletnek — amelyre mindig büszkék voltunk — vitathatatlan hatását a letelepedés után lassan kialakuló román jogszokásokra sem.⁴² Ismétlem, nem akarunk a román alapvetéssel kapcsolatban mindent magunknak kisajátítani, mert tudjuk — a tárgyilagos vizsgálódás eredményei is mutatják — hogy a román műveltség mozaikszerű, több irányból jövő hatás keresztező pontjában született. A magyar befolyás sem volt minden irányban elég mélyen szántó, ideje sem volt erre, de az elmondottak alapján önkénytelenül is felvetődik a kérdés, hogy van-e, lehet-e egyáltalán a románság életének annak kezdeti szakában olyan megnyilvánulása, ahol ne érvényesülne a magyar, vagy a magyar szűrőn átjutott nyugati hatás? A románság akkor lépett a fejlődés útjára, amikor nyugati szomszédja ennek az útnak tekintélyes részét már megjárta. Honnan, melyik más néptől vehetett volna a románság példát ha az európai népek közösségébe akart tartozni?

Ha a román nép által megszállott terület nem is tartozott volna magyar fennhatóság alá és e területen nem éltek volna már előzőleg is magyarok, akkor is annyira természetes ez a minden téren megnyilvánuló magyar befolyás, hogy csak a hozzá nem értő, vagy elfogult ember csodálkozhatik és vonja kétségbe ennek létezését. Olyan virágzó állapotban volt Magyarország és következésképpen Erdély a XIV. században, hogy annak hatása alól alakulófélben lévő kis szomszédos államok, melyek Magyarországgal még függőségi viszonyban is voltak, nem vonhatták ki magukat. Ez nem pusztán elképzelés, hanem a tények elbírálásának eredménye. Akkor, amikor műveltség

⁴⁰ V. Drăghiceanu, Curtea domnească din Argeş. Note istorice și arheologice. Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 1917—23. 58.

⁴¹ N. Iorga, Istoria Romînilor în chipuri și icoane. Craiova, 1921. 204.

⁴² L. Tremblay, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 306. kk. — Szerző ezen alapvető munkájában nem egy, ma is használatban lévő román szakkifejezés magyar eredetét mutatja ki. Például: áldomás > adălmaş, aldămaş, kezes > chezaş, szavados > soduş sodăş, panaszkodni > ponosluvati, ponosluiti, (szláv okl.) bántani > băntui, tolvaj > tâlhar, tolvajság > tâlhuşag.

szempontjából Erdély még nyugati államokat is megelőzött, hogyan is maradhatott volna ez hatás nélkül a szomszédokra? A szászok történetírója G. D. Teutsch mondja, hogy itt Erdélyben a szászok népiskolát nyitottak akkor, amikor Németországban ilyen még nem volt.⁴³ Az anyagi jólét megadta a műveltség fejlesztésének lehetőségét. A műveltség pedig minden téren magasabbrendűséget eredményezett, melyet a román-ság nem érhetett még el a XIV. században. Az a kapcsolat azonban, mely a román vajdaságokat Magyarországhoz fűzte — s amelyet a legtöbb román történetíró igyekszik, ha nem is egészen tagadni, de a lehető leglazábbnak feltüntetni — minden irányban érezte józan hatását. Nem is szűnt az meg addig hatni, míg a vajdaságok nem kerültek teljesen a Balkánt hatalma igájába hajtó török fennhatósága alá.

⁴³ G. D. Teutsch, Beiträge zur Geschichte Siebenbürgens unter König Ludwig I. 1342—1382. Archiv für Kunde österreichisches Geschichts-Quellen. Wien, 1850. V. 360. „Jene Bildung wurde genährt und gefördert durch Volksschulen -deutsche Volksschulen im fernen Karpatenlande, zu einer Zeit als Deutschland noch keine hatte, und Gerhard der Grosse sein schönes Werk noch nicht begonnen.“

IRODALOM.*

- Andreescu C.: Așezări franciscane la Dunăre și Marea Neagră în sec. XIII—XIV. Cercetări Istorice, VIII—IX. 1932—33.
- Arion Dinu C.: Incercare asupra dominiului eminent din principatele Munteniei și Moldovei în secolele XIV și XV. (Inchinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 ani.) Cluj, 1931. Ediția Institutului de Istorie Universală.
- Auner C.: Episcopia catolică a Severinului. Revista Catolică, II. 1913.
- —: Episcopia Milcoviei în veacul al XIV-lea. Revista Catolică, III. 1914.
- —: Episcopia de Seret. Revista Catolică, II. 1913.
- Dr. Balogh Jolán: Márton és György kolozsvári szobrászok. Erdélyi Múzeum, XXXIX. 1934.
- Beke Antal: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvártt. Történelmi Tár, 1889.
- Dr. Bitay Árpád: Újabb szempontok és adatok a román nyelv magyar elemeinek kutatásához. Adalékok a román nyelv székely-magyar eredetű szavaihoz. Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára. (Szerkesztette Csutak Vilmos) Sepsiszentgyörgy, 1929.
- Bogdan Ion: Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor. București, 1895.
- —: Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI. 1413—1508. I. București, 1905.
- —: Documentul Râzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXX. 1907—1908.

* Csak a dolgozat megírásánál használt műveket foglalja magában.

- —: *Vechile cronicë moldovenescë până la Urechia*. București. 1891.
- Brătianu Gh.: *In jurul originii stemelor Principatelor Române*. *Revista Istorică Română*, I. 1931.
- —: *L'expédition de Louis I-er de Hongrie contre le prince de Valachie Radu I-er Basarab en 1377*. *Revue Historique*, II-e année. 1925.
- —: *Les bijoux de Curtea-de-Arges et leurs éléments germaniques*. Academie Roumaine. *Bulletin de la Section Historique*. Tom. XI. Bucarest, 1924.
- —: *Les fouilles de Curtea de Argesh (Roumanie)*. *Revue Archeologique*. Paris, 1921.
- —: *Originile stemelor Moldovii și Țării Românești*. *Revista Istorică Română*, I. 1931.
- —: *Scutul unguresc în armele Basarabilor*. *Revista Istorică*, VII. 1921.
- Costăchescu Mihai: *Documente moldovenesci înainte de Ștefan cel Mare*. I—II. Iași, 1931—1932.
- Csánki Dezső: *Hazánk kereskedelmi viszonyai I. Lajos korában*. Budapest, 1880.
- Densușia nu O.: *Originea Basarabilor*. *Grai și Suflet*, IV. București, 1929.
- Długoss I. Longinus: *Historiae Polonicae Libri XII*. Francofurti, 1711.
- Dr. Dobrescu N.: *Intemeierea Mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri în țară*. *Biserica orthodoxă română*, XXIX. București, 1905.
- Docan N.: *Studii privitoare la numismatica Țerii Românești*. *An. Acad. Rom. Ser. II*. Tom. XXXII. 1909—1910.
- D'Ohsson C.: *Histoire des Mongols depuis Tschinguiz-khan jusqu'a Timour Bey ou Tamerlan*. I—II. La Haye et Amsterdam, 1834.
- Domanovszky Sándor: *A magyar királykrónika XIV. századi folytatása*. (Klly. a Berzeviczy-emlékkönyvből). Budapest, 1934.
- Drăganu N.: *Români în veacurile IX—XIV*. pe baza toponimiei și a onomasticeii. *Acad. Rom. Studii și Cercetări*, XXI. București, 1933.
- Drăghiceanu Virg.: *Curtea domnească din Argeș*. *Note istorice și arheologice*. *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X—XVI. 1917—23.
- Elekes Lajos: *A román fejlődés alapvetése*. Századok, 1940.

- Farczády Elek: Az erdélyi vajdák igazságszolgáltatási hatásköre és működése, az első erdélyi unió, 1437 előtt. Budapest, 1912.
- Fejér Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Vol. VI—IX. Budae, 1830.
- Fekete Nagy Antal: Küküllei János (1320—1394). (A gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve.) Budapest, 1934.
- Fekete Nagy Antonius et Makkai Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum. Budapest, 1941. (Etudes sur l'Europe Centre-Orientale dirigées par E. Lukinich. No. 29.)
- Filitti Ioan C.: Despre Negru Vodă. An. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. Ser. III. Tom. IV. 1924.
- Florianus M.: Historiae Hungaricae fontes domestici. Pars prima. Vol. II—III. Quinque-Ecclesiis, 1883—84.
- Fraknói Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal. Budapest, 1901.
- Gams P. B.: Series Episcoporum. Leipzig, 1931.
- Gáldi László: Magyar-román szellemi kapcsolatok. Budapest, 1942. (Magyar Szemle Társaság kiadása.)
- Gáldi László—Makkai László: A románok története különös tekintettel az erdélyi románokra. Hely és év nélkül. (A Magyar Történelmi Társulat könyvei. VI.)
- Dr. Germanus Gyula: A törökök első föllépése az Aldunán és az első török-magyar összeütközés. Századok, 1910.
- Giurescu Constantin C.: Istoria Românilor. I—II. Bucureşti, 1935. II. kiad.
- —: Noi contribuțiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV și XV. Bucureşti, 1925.
- Hammer-Purgstall: Geschichte der Goldenen Horde in Kiptschak, das ist der Mongolen in Russland. Pesth, 1840.
- Hampel József: Ötvösművek Nagy Lajos korából és az erdélyi ötvös-iskola. Archaeologiai Értesítő, Új folyam VIII. 1888.
- Hofmeister Adolf: Die Chronik des Mathias von Neuenburg. Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Nova series, Tom. IV. Fasc. II. Berolini, 1936.

- Hóman Bálint: Külpolitikai irányok a magyar történetben. Budapest, 1931.
- Hóman Bálint és Szekfű Gyula: Magyar történet. I—II. Budapest, 1936. II. kiad.
- Horváth Jenő: Az erdélyi szász városok közgazdasági viszonyai a nemzeti fejedelemség megalakulásáig. Gyula, 1905. (Művelődéstörténeti Értekezések. 15. sz.)
- Huber Alfonz: Ludwig I. von Ungarn und die ungarischen Vasallenländer. Aus dem Archiv für österreichische Geschichte (LXVI. Bd., I. Hälfte, S. 1.), separat abgedruckt. Wien, 1884.
- Hurmuzaki Eudoxiu de: Documente privitoare la Istoria Românilor. I. 1—2. București, 1887—1890.
- Iorga N.: Carpații în luptele dintre Români și Unguri. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXXVIII. 1915—1916.
- —: Câteva note despre cronicile și tradiția noastră istorică. An. Acad. Rom. Ser. II. Tom. XXXIII. 1910—1911.
- —: Cele mai vechi cronicile unguerești și trecutul Românilor. Revista Istorică, VII. 1921. és VIII. 1922.
- —: Condițiile de politică generală în cari s'au întemeiat bisericile românești în veacurile XIV—XV. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXXV. 1912—1913.
- —: Geschichte des osmanischen Reiches. I. Gotha, 1908.
- —: Imperiul Cumanilor și domnia lui Basaraba. Un capitol din colaborația româno-barbară în evul mediu. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. III. Tom. VIII. 1928.
- —: Istoria armatei românești. I. București, 1929. II. kiad.
- —: Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor. I. Vălenii-de-Munte, 1908.
- —: Istoria comerțului românesc. (Drumuri, mărfuri, negustori și orașe.) I. Vălenii-de-Munte, 1915.
- —: Istoria Românilor. III. București, 1937.
- —: Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria. I. București, 1915.
- —: Istoria Românilor în chipuri și icoane. Craiova, 1921.
- —: Istoria țerii prin cei mici. Revista Istorică, VII. 1921.

- —: Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365—9 și politica lui Vladislav-Vodă față de Unguri. Convorbiri Literare, XXXIV. 1900.
- —: Românii în câteva noi izvoare apusene. Revista Istorică, VI. 1920.
- —: Studii și documente cu privire la Istoria Românilor. I—II. București, 1901.
- —: Veneția în Marea Neagră. I. Dobrotici. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXXVI. 1913—1914.

Istoria Tzerrei Romanesti. (Incepându de la descălecătoarea Românilor la Turnulu Severinului; și de supunerea lor sub Radu Negru, după trecerea lui din Ardealu aici în țarră, până la anulu 7236 (1728 dupa Xristos.) Librariu-Editoru George Ioanid. București, 1859.

Jireček Konst. József: A bolgárok története. (1875) Fordította: Mayer Rezső. Nagybecskerek, 1889.

Jireček C.: Geschichte der Serben. I. Gotha, 1911.

Jickeli Otto Fritz dr.: Der Handel der Siebenbürger Sachsen in seiner geschichtlichen Entwicklung. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. (Neue Folge.) XXXIX. Hermannstadt, 1913.

Karácsonyi János dr.: Az argyasi (argesi, ardsisi) püspökség. (A Szent-István-Társulat tudományos és irodalmi osztályának felolvasó üléseiből. 53. sz.) Budapest, 1905.

- —: A hamis, hibáskeletű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig. Budapest, 1902.
- —: Pótlások a hamis, hibáskeletű és keltezetlen oklevelek jegyzékéhez. Történelmi Tár, 1908.
- —: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I—III. Budapest, 1900—1901.

Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye monographiája. VI. Deés, 1905.

Lăpedatu Alexandru: Cum s'a alcătuit tradiția națională despre originile Țării-Românești. Universitatea din Cluj. An. Inst. de Ist. Naț. II. 1923. București, 1924.

Gróf Lázár Miklós: Járai Péter alvajda és maradékai. Turul, II. 1884.

Lăzărescu Emil C.: Despre lupta din 1330 a lui Basarab Voevod cu Carol Robert. Revista Istorică, XXI. 1935.

- Lupaş I.: Lupta dela Posada 1330. Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania. 1930—31. Cluj, 1932.
- —: Voevodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII. Academia Română. Mem. Secț. Ist. Ser. III. Tom. XVIII. 1936.
- Lükő Gábor: Havaselve és Moldva népei a X.—XII. században. Ethnographia-Népélet, XLVI. 1935. 1—4. sz.
- —: Moldva alapításának Mondáihoz. Ethnographia-Népélet, XLVII. 1936. 1—2. sz.
- Makkai László: A milkói (kún) püspökség és népei. Debrecen, 1936.
- Marinescu C.: Inființarea mitropoliilor în Țara Românească și în Moldova. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. III. Tom. II. 1924.
- Meltzl Oszkár: Az erdélyi szászok ipara és kereskedelme a XIV. és XV. században. Századok, 1892.
- Metes Ștefan: Relațiile comerciale ale Țerii-Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea. Sighișoara, 1921.
- Mihályi János apasai: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Máramaros-Sziget, 1900.
- Minea Illés: Magyar-bolgár-oláh érintkezés Nagy Lajos alatt. (Bölcsészdoktori értekezés) Budapest, 1907.
- Minea I.: Războiul lui Basarab cel Mare cu regele Carol Robert. (Noemvre 1330) Cercetări Istorice, V—VII. 1929—31.
- —: Cherana sau Cherața? Cercetări Istorice, I. 1925.
- Moga I.: Problema Țării Loviștei și Ducatul Amlașului. Cluj, 1936.
- Moisil C.: Contribuțiuni la istoria monetăriei vechi românești. Buletinul Societății Numismatice Române. București, 1915.
- —: Considerațiuni asupra monetelor lui Mircea cel Bătrân. Buletinul Societății Numismatice Române. București, 1913.
- —: Monetele lui Radu I Basarab. Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, X—XVI. 1917—23.
- —: Monete vechi românești inedite sau puțin cunoscute. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXXVIII. 1915—1916.

- —: Monetăria Țării-Românești în timpul dinastiei Basarabilor. Universitatea din Cluj. An. Inst. de Ist. Naț. III. 1924—25. Cluj, 1926.
- —: Stemele primelor monete românești. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. III. Tom. XXI. 1939.
- Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia. Ser. I. Tom. II. (Acta legationis Cardinalis Gentilis) Budapest, 1885.
- Motogna Victor: Iarăși lupta dela Posada. Revista Istorică, X. 1923.
- Muratori L. A.: Rerum Italicarum Scriptores. Nuova edizione. Tom. XVII. Parte I. Bologna, 1931.
- Nagy Gyula: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. I. (1234—1396) Budapest, 1887.
- —: Királyi hadbaszállások, hadak oszlása, eztenkedd-nap. Turul, II. 1884.
- Nagy Imre: Anjoukori okmánytár. (Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis) I—VII. Budapest, 1878—1920. A VII. kötetet szerkesztette: Tasnádi Nagy Gyula.
- —: Nagy Lajosnak 1368-iki kiadványa Bolgárországból. Századok, 1869.
- Nagy Imre, Nagy Iván és Véghely Dezső: A zichi és vásonekeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. IV. Budapest, 1878.
- Nagy Imre, Ipolyi Arnold és Véghely Dezső: Hazai okmánytár. VII. Budapest, 1880.
- Nagy Imre, Véghely Dezső és Nagy Gyula: Zala vármegye története. Oklevéltár. II. Budapest, 1890.
- Nastase Gh. I.: Ungurii din Moldova la 1646 după „Codex Bandinus“. Arhivele Basarabiei, 1935.
- Dr. Nistor I.: Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau in XIV., XV. und XVI. Jahrhundert. Gotha, 1911.
- —: Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Czernowitz, 1912.
- Onciul D.: Anul morții marelui Basarab Voevod. Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, X—XVI. 1917—23.
- —: Originile Principatelor Române. București, 1899.
- Ortvay Tivadar: Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez. I. (Másolta és gyűjtötte Pesty Frigyes) Pozsony, 1896.
- ó—o: Oklevelek a magyar bulgár összeköttetések történetéhez. (1360—69). Történelmi Tár, 1898.

- Panaïtescu P. P.:** Diploma Bârlădeană din 1134 și Hrisovul lui Iurg Koriatovici din 1374. *Revista Istorică Română*, II. 1932.
- Pertz G. H.:** *Annales Osterhovenses. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. XVII.* Hannoverae, 1861.
- Pesty Frigyes:** A szörényi bánság és Szörény vármegye története. Budapest, 1877.
- Pez Hieronymus:** *Scriptores Rerum Austriacarum veteres ac genuini. I.* Vienna, 1743.
- Picot Emile:** *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIV-e siècle jusqu'a l'an 1594 par Grégoire Urechi.* Publications de l'école des langues orientales vivantes. Paris, 1878.
- Popa-Lisseanu G.:** Români în poezia medievală. *Izv. Ist. Rom. III.* București, 1935.
- —: *Cronica lui Nestor.* *Izv. Ist. Rom. VII.* București, 1935.
- —: *Cronica pictată dela Viena.* *Izv. Ist. Rom. XI.* București, 1937.
- Pór Antal:** *Az Anjouk kora. Ld. Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története. III.* Budapest, 1895.
- —: *János, kükullei főesperes, Nagy Lajos király történetírója. (1349—1397) Századok,* 1893.
- —: *László erdélyi vajda. Erdélyi Múzeum,* VIII. 1891.
- —: *László erdélyi vajda és a Keán nemzetsége. Turul,* IX. 1891.
- —: *László erdélyi vajda nemzetsége. Turul,* VII. 1889.
- —: *Nagy Lajos király halálos betegsége. Századok,* 1902.
- —: *Opuli László herceg, Magyarország nádorispánja. Századok,* 1909.
- —: *Trencsényi Csák Máté. 1260—1321. Budapest,* 1888. (*Magyar Történeti Életrajzok. IV. évf. 5. füz.*)
- Puky Andor:** *László erdélyi vajda nemzetsége. Turul,* IX. 1891.
- Rásonyi László:** *Contributions a l'histoire des premieres cristallisations d'état des Roumains. L'origine des Basaraba. (Extrait de Archivum Europae Centro-Orientalis. I. 1935.) Budapest,* 1936.
- Réthy László:** *A Dobóczy-féle oláh éremgyűjtemény. Archaeológiai Értesítő, Új folyam VII.* 1887.
- —: *Adalékok a havaselti vajdaság numismatikájához. Archaeológiai Értesítő, Új folyam XII.* 1892.
- Rosetti Radu:** *Despre succesiunea domnilor Moldovei dintre Lațcu și Alexandru cel Bun. Extras din „Viața Românească”. Iași,* 1923.

- —: Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova. An. Acad. Rom. Ser. II. Tom. XXVII. 1904—1905.
- —: Originea și transformările clasei stăpânitoare din Moldova. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXIX. 1906—1907.
- Sacerdoțeanu Aurelian: Considerații asupra Istoriei Românilor în Evul Mediu. București, 1936.
- Schwandtner G.: *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini*. I. Vindobonae, 1766.
- Seemüller Joseph: *Ottokars österreichische Reimkronik*. Monumenta Germaniae Historica. (Deutsche Kroniken) V. 1—2. Hannover, 1890—93.
- Dr. Sulica Szilárd: A magyar irodalom és művelődés hatása a román irodalom és művelődés fejlődésére. Szeged, 1937.
- Szabó Károly: Székely oklevéltár. I. Kolozsvártt, 1872.
- Takács Sándor: A magyar vámrendszer az Árpádok és Anjouk alatt. (A székesfehérvári községi felsőbb leányiskola értesítője az 1906—1907 tanévről.) Székesfehérvár, 1907.
- Tamás Lajos: Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában. Budapest, 1935.
- Teutsch G. D.: Beiträge zur Geschichte Siebenbürgens unter König Ludwig I. 1342—1382. Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen. V. Wien, 1850.
- Thallóczy Lajos: Nagy Lajos és a bulgár bánság. Századok, 1900.
- Thallóczy Lajos és Barabás Samu: A Blagay család oklevéltára. Monumenta Hungariae Historica. I. oszt. XXVIII. Budapest, 1897.
- Toldy Franciscus: *Marci Chronica de gestis Hungarorum ab origine gentis ad annum M.CCC.XXX. producta*. Pestini, 1867.
- Theiner Augustino: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. I—II. Róma, 1859—1860.
- Tremel L.: Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen. Ungarische Jahrbücher. VIII. 1928. és IX. 1929.
- Tunusli, Frații —: *Istoria politică și geografică a Țerei Romanesci de la cea mai veche a sa întemeiere până la anul 1774. Dată mai antaiu la lumina în limba grecésca la anul 1806 de Frații Tunusli tradusă de George Sion*. București, 1863.

- Veress Andrei:** Originea stemelor Țărilor Române. Revista Istorică Română, I. 1931.
- Vuia Romul:** Legenda lui Dragoș. Universitatea din Cluj. An. Inst. de Ist. Naț. I. 1921—1922. Cluj, 1922.
- Wadding L.:** Annales Minorum seu trium ordinum. VIII. Ad Claras Aquas (Quaracchi), 1932.
- Wenzel Gusztáv:** Árpádkori új okmánytár. X. Budapest, 1873.
- —: Magyar diplomáciai emlékek az Anjou korból. I. Budapest, 1874.
- Dr. Wertner Mór:** A középkori délszláv uralkodók genealógiai története. Temesvár, 1891.
- —: Az Árpádok családi története. Nagy Becskerek, 1892.
- —: László erdélyi vajda nemzetsége. Századok, 1890.
- —: Megjegyzések a „Blagay-család oklevéltára“-hoz. Századok, 1898.
- —: Die Wojwoden Siebenbürgens im Zeitalter der Árpáden. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. (Neue Folge) XXVIII. Hermannstadt, 1899.
- —: Die Wojwoden Siebenbürgens im Vierzehnten Jahrhundert. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. (Neue Folge) XXIX. Hermannstadt, 1899.
- Zimmermann Fr.—Werner C.—Müller G.:** Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I—II. (Hermannstadt) Nagyszeben, 1892—1897.

RÖVIDÍTÉSEK MAGYARÁZATA.

- An. Acad. Rom. = Analele Academiei Române.
Anjoukori Okmt. = Nagy I.: Anjoukori okmánytár.
An. Inst. de Ist. Naț. = Anuarul Institutului de Istorie Națională.
Cod. Diplom. = Fejér G.: Codex diplomaticus.
Diplom. Eml. = Wenzel G.: Magyar diplomáciai emlékek.
Documenta = Fekete Nagy A.—Makkai L.: Documenta Historiam Valachorum illustrantia.
Docum. = Hurmuzaki E.: Documente privitoare la Istoria Românilor.
Fontes Domestici = Florianus M.: Historiae Hungaricae fontes domestici.
Hazai Okmt. = Nagy I., Ipolyi A. és Véghelyi D.: Hazai okmánytár.
Izv. Ist. Rom. = Izvoarele Istoriei Românilor.
Mem. Secț. Ist. = Memoriile Secțiunii Istorice.
Monum. Hung. = Theiner A.: Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia.
Urkundenbuch = Zimmerman—Müller: Urkundenbuch.

TARTALOMJEGYZÉK :

	Lap
Előszó. — — — — — — — — — —	3
I. Erdély a XIV. század elején. — — — — —	5
II. Károly király havaselvi politikája. — — — —	24
III. Moldva az Anjouk idejében. — — — — —	40
IV. Magyarország a Dunavidék ura. — — — — —	50
V. A katolikus egyház helyzete a vajdaságokban. —	70
VI. A román társadalom kialakulásának kezdetei. —	84
VII. A vajdaságok kereskedelmi kapcsolatai Magyar- országgal. — — — — — — — — — —	101
VIII. A magyar befolyás más nyomai. — — — — —	117
Irodalom. — — — — — — — — — —	128
Rövidítések magyarázata. — — — — — — — —	138
Tartalomjegyzék. — — — — — — — — — —	139